СЪДЪРЖАНИЕ ТЕЗА

2 **In memoriam**

4 **Мълчанието е вредно за здравето на Темида!**

6 **Съдебната реформа се отлага за... някога, когато, въобще, изобщо, едва ли**

19 **Абстиненцията на Темида**

30 **Синдикати и социолози установиха: МВР е на светлинни години от реформата и европейските стандарти**

Гост

55 Кристоф Баре:
Тясна специализация и широко сътрудничество – това са силните ни оръжия срещу организираната престъпност!

67 Хуан Роса:
В Испания права се ограничават с разрешение на съдия-следовател, а конфискация има само след осъдителна присъда

Пионерите

74 **Чезаре Ломброзо: престъпникът не се създава, той се ражда**

Теория и практика

82 Д-р Ива Пушкарова
Изключителността в наказателното право: доживотният затвор без право на замяна и правото на помилване

97 Д-р Петър Раймундов
Наказателнопроцесуални въпроси при разследване на престъпления срещу финансовите средства на ЕО

107 Доц. Д-р Иван Видолов
По някои въпроси на разпознаването

114 Елена Недялкова
Процесуално-правен статут на свидетеля в българското наказателно производство

125 Николай Николов
Фактически състав и съдебна фаза на производството за отнемане в полза на държавата на незаконно придобито имущество

137 Катерина Хитова
Договор за приемане на плащания с карти - правен анализ и практически проблеми

Да се роди, да живее, да яде, да пие и накрая да умре може и насекомото. Човек трябва да живее живот, полезен на другите.

Джузепе Гарибалди

Списание
ТЕЗА

ISSN 1314 – 5312

Адрес на редакцията:
п.к. 1000, София, бул. „Витоша" № 2,
тел. 02 92 19 330, факс 02 988 58 95,
e-mail: apb@prb.bg
Internet: www.apb.prb.bg

Редакционен съвет:
Съдия Стефка Стоева, проф. Снежана Начева, проф. Маргарита Чинова, проф. Никола Манев, проф. Момяна Гунева, доц. Сашо Пенов, Драгомир Йорданов, съдия Калин Калпакчиев, адвокат Георги Гатев, адвокат Иван Грудкин, прокурор Васил Миков.

Редакционна колегия:
Д-р Петър Раймундов, Сава Петров, Атанас Илиев, Янка Гочева, д-р Ива Пушкарова, Петя Попова, Иван Рачев

Списание „Теза" излиза 4 пъти в годината. Всички права запазени. Никаква част от това списание не може да бъде препечатвана без изричното съгласие на издателя и на авторите.

Издател: Асоциация на прокурорите в България
Печат: Полиграфически комбинат „Димитър Благоев"

AMERICA FOR BULGARIA FOUNDATION
Фондация Америка за България

Асоциацията на прокурорите в България издава списание „Теза" по проект „Подобряване качеството и научно-практическата стойност на периодично издание – Бюлетин на Асоциацията на прокурорите в България", осъществен с финансовата подкрепа на Фондация „Америка за България".

IN MEMORIAM

На 28 януари 2013 г., на 39-годишна възраст, ни напусна завинаги нашият колега и приятел Александър Налбантов, административен ръководител на Софийската районна прокуратура. Спря да тупти едно неспокойно сърце, угасна един силен и непоколебим дух!

Александър Налбантов е роден на 5 юни 1973 г. в Хасково. Гимназиалното си образование завършва в природо-математическата гимназия в родния си град.
През периода 1993 г. - 1999 г. е редовен студент по право в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски", който завършва с висок успех, след което полага успешно едногодишен юридически стаж в Софийския градски съд.
Следващ мечтата си да работи като държавен обвинител, на 15 януари 2001 г. Александър Налбантов постъпва като младши прокурор в Софийската районна прокуратура. От 10 януари 2003 г. до 20 октомври 2005 г. продължава работата си в същата прокуратура, но вече като прокурор. От октомври 2005 г. той е заместник районен прокурор, а от 22 май 2006 г. - районен прокурор на гр. София.
Александър Налбантов беше прекрасен администратор. Практичен и земен. Създаде ред, спокойна обстановка и равни условия за всички ни. Даваше път на младите. Гореше в работата си и работеше принципно. Следваше справедливи каузи и не се боеше да ги отстоява. Не се поддаваше на натиск. Бранеше независимостта на всеки, който искаше да работи почтено. Вратата на кабинета му бе винаги отворена за съвет или защита.
Александър Налбантов беше всеотдаен и грижовен съпруг, баща и син. Верен и добър приятел. Имаше твърда и несломима воля, в която вярвахме. Воля, която никога не изпадна в униние, не падна в безпомощност, не се преклони. И плати горчива цена! Но и остави дълбока следа, която няма да се изличи!
Сбогом, приятелю! Дано си отишъл на добро място, от което да закриляш семейството си! Ще ни липсваш! Поклон, дълбок поклон!

От колегите и приятелите

Уважаеми колеги,

След тежката раздяла с АЛЕКСАНДЪР НАЛБАНТОВ – Районен прокурор на град София, и с цел подпомагане на неговото семейство, взехме решение да бъде открита банкова сметка на името на съпругата на нашия починал колега, която да послужи за набиране на средства в тяхна помощ.
Благодарим на всички, които биха се присъединили към тази благородна инициатива.

От магистратите при СРП

„ПЪРВА ИНВЕСТИЦИОННА БАНКА"
банкова сметка - № BG19FINV91501015816764
на името на МИЛЕНА ТОТЕВА ШУЛЕКОВА-НАЛБАНТОВА

Мълчанието е вредно за здравето на Темида!

В съдебната система съществуват шест професионални организации:

- Асоциация на прокурорите в България;
- Съюз на съдиите в България;
- Камара на следователите в България;
- Асоциация на българските административни съдии;
- Българска съдийска асоциация;
- Национално сдружение на съдебните служители.

В **Закона за съдебната власт** пише:

Чл. 18. 1, т. 7:

Изборен член на Висшия съдебен съвет не може да членува в синдикални организации извън системата на съдебната власт.

…

Чл. 217:

***(1)** Съдиите, прокурорите и следователите могат да образуват и да членуват в организации, които защитават професионалните им интереси.*

***(2)** Организациите по ал. 1 не могат да членуват във федерации и конфедерации на синдикални организации на работници и служители.*

…

Чл. 358б:

***(1)** Съдебните служители могат да образуват и да членуват в организации, които защитават професионалните им интереси.*

***(2)** Организациите по ал. 1 не могат да членуват във федерации и конфедерации на синдикални организации на работници и служители.*

Едновременно с това обаче в Закона за уреждане на колективните трудови спорове пише… нещо доста по-различно:

Чл. 1.:

***(1)** Този закон установява реда за уреждане на колективните трудови спорове между работници и работодатели по въпроси на трудовите и осигурителните отношения и жизненото равнище.*

***(2)** В колективните трудови спорове работниците се представляват от органите на техните професионални организации, а работодателите - от съответните ръководители освен ако страните са упълномощили други органи или лица.*

…

Чл. 16:

Не се допуска стачка:

***1.** ако предявените от работниците искания противоречат на Конституцията;*

...

***6.** в системата на Министерството на отбраната, Министерството на вътрешните работи, съдебните, прокурорските и следствените органи.*

Няколко реда и от **Кодекса на труда**:

Чл. 4:

…

(2) Синдикалните организации представляват и защитават интересите на работниците и служителите пред държавните органи и пред работодателите по въпросите на трудовите и осигурителните отношения и на жизненото равнище чрез колективно преговаряне, участие в тристранното сътрудничество, организиране на стачки и други действия съгласно закона.

За какво си рецитирахме (за кой ли път?) позабравени текстове от действащи нормативни актове? Много просто.

Първо - заради едно логическо упражнение, което се радва на широка популярност още от най-дълбока древност: „Аз съм грък, гърците са хора, следователно – аз съм човек!”

И второ – заради една българска поговорка, чието послание е не по-малко… неподатливо на времето и обстоятелствата: „Помогни си сам, за да ти помогне и Господ!”

В ***Устава на Асоциацията на прокурорите*** е записано (със съкращения):

Чл.2. Цели:

***1.** Да обедини магистратите от прокуратурата от цялата страна;*

Пробвай, трудна е само първата крачка!

На 22 февруари в публичния форум на сайта на АПБ бяха открити… две теми за размисъл:

1. Номинации за годишната награда на АПБ „Прокурор на годината";

2. Номинации за нов председател на УС на АПБ.

Краен срок за „депозиране" на номинации – 31 юни 2013 година.

...

***6.** Да издига и се грижи за социалния статус на прокурорите, техния живот и пази техните законни права и интереси.*

***Чл. 3, ал. 1:** Предметът на дейност на Асоциацията включва осъществяването на следните задачи:*

...

***2.** Да организира и окуражава прокурорите от страната да извършват прокурорско-теоретични изследвания, предприема обмен на научна информация и издига нивото на правоприлагането;*

...

***6.** Да дава публичност на изискванията за професионална етика и доброто поведение на прокурорите и защитава професионалния им имидж;*

...

***13.** Да защитава трудовите и личните права на прокурорите пред горестоящите инстанции, ВСС и други държавни органи;*

А сега да теглим чертата и да погледнем още веднъж дебело подчертаните точки от двете „уставни" алинеи. След това да всеки да отвори (когато остане по-свободен) **Кодекса на труда** и сам да си отговори на следните въпроси:

- По силата на каква логика АПБ и останалите сдружения в съдебната система (да) не са синдикални, а професионални?

- Защо, след като те са професионални сдружения, в ЗСВ е изрично е казано, че членовете на ВСС, магистратите и съдебните служители нямат право да членуват в ДРУГИ синдикални организации?

Накрая – един джокер!

Според **Закона за уреждане на колективните трудови спорове**, на служителите в МВР (без значение дали са държавни служители, волнонаемни или на граждански договор) също им е забранено да стачкуват. В същото време обаче в **Закона за МВР** съществува Глава двадесета „СИНДИКАЛНА ДЕЙНОСТ", според която:

- служителите в МВР имат право свободно да се сдружават в синдикални организации за защита на своите трудови и социално-икономически права и интереси;

- държавните служители в МВР могат да членуват в синдикални организации само на служители от МВР;

- синдикалните организации, в които членуват държавни служители в МВР, нямат право да се присъединяват или да членуват в национални синдикални организации извън МВР.

- синдикалните организации, в които членуват държавни служители в МВР, имат право да се присъединяват към международни синдикални организации със сродни функции и характер.

- синдикалните организации изразяват и отстояват интересите на своите членове и съдействат за осъществяване на социално-икономическите им права и интереси и за подобряване на жизненото им равнище в сътрудничество и консултации с ръководството на МВР.

- когато не се постигне съгласие с ръководството на МВР, синдикалните организации на държавните служители в МВР могат да пристъпят към осъществяване на избрани от тях форми на протестни действия, без членовете им да преустановяват изпълнението на служебните си задължения.

Приликите (на хартия) са видими и с невъоръжено око.

Разликите (в делничния живот) също.

На 25 февруари най-големият полицейски синдикат - Синдикалната федерация на служителите в МВР (СФСМВР), за втори пореден път подкрепя масовото недоволство срещу политическата система у нас и иска гражданска квота в ръководството на силовото министерство. И още на следващия ден ВЕЧЕ е одобрена за участие в Обществения съвет за избор и наблюдение на служебния кабинет, който ще управлява България до свикването на новия парламент.

Засега квотата в служебното МВР ръководство също й е вързана в кърпа.

Така че… завършваме с още една народна мъдрост: „Поискай и ще получиш!"

Съдебната реформа се отлага за... някога, когато, въобще, изобщо

Все се е случвало половин година преди парламентарните избори „да загърми и да затрещи", ама такова чудо никога не е било. Няколко поръчкови и „случайни" убийства; въоръжени грабежи на банкови клонове, инкасо автомобили, магазини и бензиностанции; „отскубнати" с джипове и разбити банкомати; вълна от мистериозни самоубийства, стотици обрани апартаменти и офиси…

Плюс (псевдо)атентат срещу лидера на третата парламентарно представена политическа сила. Плюс опит за публична екзекуция на стълбите пред парадния вход на Съдебната палата.

Плюс „внезапната" поява в публичното пространство на част от оперативната разработка „Буда", според която преди години бившата ЦСБОП е правила опити за вербуването на сегашния премиер.

Плюс масовите протести срещу ненормалните сметки за ток, които плавно прераснаха във всенароден бунт срещу... каквото и да е: срещу монополите в енергетиката, срещу политическите партии (по принцип), срещу управляващата партия и правителството (в частност), срещу избирателната система, срещу действащата Конституция...

И накрая – секунди след приемането на оставката на кабинета, в парламента избухват още две бомби едновременно.

Първата е хвърлена в бункера на ДПС: Ахмед Доган е поръчал убийството на Бойко Борисов, а информацията не подлежи на съмнение, защото идва от партньорска разузнавателна служба. Който не вярва – да пита шефа на разузнаването...

Втората бомба я заметна вторият човек в ДПС – Христо Бисеров. Този път целта е... пазвата на премиера в оставка: „Да се разсекрети оперативната разработка „Лале", защото в нея има признание на мафиотски бос, който заявява: „Бойко взе парите!"

Вестта за тази разработка се подмята из публичното пространство поне от четири-пет години. Тя е посветена на сръбския мафиот от европейска величина Сретен Йосич, който е заловен в София и екстрадиран в Холандия през 2002 г. А признанието е дело на разстреляния през 2004 г. Милчо Бонев, по-известен като Бай Миле, който в телефонен разговор със Сретен Йосич се оправдава защо приятелите му тук не са успели да го освободят навреме.

Какво ще се случи през следващите два-три месеца, е трудно да бъде предвидено, защото хаосът е изумителен.

Предсрочните избори са насрочени за 12 май. Дали дотогава организационните щабове на гражданските протести ще успеят да

укротят превъзбудата си и да се разберат кой и в каква степен има право да води „бащина дружина" - божа работа. Но, ако това не стане, ще се случи онова, което винаги се е случвало досега: обитателите на т. нар. политически елит се разбират помежду си и разпределят недоволството по „стандартната" схема: всички подкрепят протестите по принцип, а всяка партия „яхва" по една отделна протестна вълна.

Откъм Брюксел също не се чува нищо кой знае какво обнадеждаващо. За тях всичко случващото се тук е вътрешнополитически проблем, който ние трябва сами да решим. За сметка на това обаче, е известно какво ще се случи, ако България се забави с по-нататъшното изпълнение на точките от Механизма за сътрудничество и проверка, забави или провали усвояването на договорените средства по оперативните програми, или пък – не дай, Боже, тръгне да ревизира отношенията с Европейския съюз.

Всъщност, дори и нищо да не се случи, т.е. изведнъж разумът надделее, предсрочните парламентарни избори минат мирно и кротко, а гражданското общество се сдобие със свое достойно представителство в Народното събрание, провалът на по-нататъшната съдебна реформа е на по-малко от една ръка разстояние. Ако не и още по-близо...

Преглед по реда на надзора...

Отиде си още едно управляващо мнозинство. Пето поред, откакто на 14 декември 1995 г. България подаде молба за пълноправно членство в Европейския съюз. В Меморандума на правителството, който придружава молбата, се казва: *„Членството на България в Европейския съюз е стратегическа цел, която отразява националните интереси на държавата. То ще доведе до консолидиране на резултатите от демократичните реформи, извършени от началото на 90-те години, до политическо признание за техния успех и ще бъде важен фактор за икономическото развитие на страната. Стабилизирането на демокрацията и утвърждаването на пазарната икономика в България е в интерес както на страните от нашия регион, така и на цяла Европа и ще повиши сигурността и стабилността на континента..."*

Точно една година по-късно – през декември 1996 г. – правителството, направило първата копка на европейската политическа и икономическа магистрала София – Брюксел, започна да си събира куфарите. А през февруари 1997 г. бе принудено да ги зареже, защото трябваше да бяга през глава от разбунтувалия се народ. Сетихте се вече, нали? Правителството е на Жан Виденов, а молбата на България за членство в ЕС е приета единодушно от 37-ото Народно събрание. Тоест – от депутатите на БСП, СДС, Народен съюз (Демократическа партия/БЗНС-НС на Анастасия Мозер), ДПС, „Български бизнес блок" на Жорж Ганчев. И още – по онова време всички опозиционни партии в парламента са отявлени политически врагове на БСП, така че консенсусният вот (макар и по такъв съдбоносен въпрос) си е цяло чудо.

През май 1997 г. „синята коалиция", известна по онова време като „Обединени демократични сили" (ОДС), печели предсрочните парламентарни избори. Министър-председател

става Иван Костов. Темповете, с които той и екипът му подхващат реформирането на съдебната система, МВР и нормативната база, гарантираща успешно противодействие срещу престъпността, изглеждат зашеметяващо.

През 1999 г. се появява вторият Редовен доклад на ЕК за напредъка на България. Изводите:

„Съдебна система

Реформата в съдебната система продължава. Развитието от миналогодишния редовен доклад (1998 г. – бел. ред.) е фокусирано върху структурите на съдебната власт и може да бъде описано, както следва:

- през октомври 1998 г. Законът за съдебната власт беше променен, за да се подобри ефикасността на магистратите и да се повиши тяхната професионална отговорност, отстоявайки върховенството на съда в процеса на правораздаване, променяйки състава на Висшия съдебен съвет;

- на 1 октомври 1998 г. реформата в нотариалната система беше завършена. От тази дата всички нотариуси в България действат като независими и самостоятелно издържащи се единици;

- Наказателно-процесуалният кодекс беше променен, с оглед да се подобри гарантирането на основните права и свободи. Гражданският процесуален кодекс е в процес на изменение.

С въвеждането на тези реформи, важната част от процесите в съдебната реформа, свързани със структурите на съдебната власт, ще бъдат завършени, в съответствие с изискванията на Конституцията.

Въпреки тези положителни стъпки, съдебната реформа трябва да продължи. Това ще бъде по-ефективно с всеобхватна стратегия, включваща мерките за повишаване на ефективността и прозрачността на съдебната система и нейният капацитет да прилага достиженията на правото на ЕС.

Елементите, които е необходимо да бъдат взети под внимание, включват:

- осигуряване на пълна независимост на съдебната система,

- по-нататъшни законодателни промени, в частност – изясняване на процедурите за правораздаване. Например – подобряване достъпа до съдебната система, материалните условия в съдилищата, разделение на задълженията между административния персонал и съдиите, изпълнение на решенията на съда,

- кариерната структура и квалификацията и обучението на съдиите и магистратите е необходимо да бъдат изравнени с европейските стандарти,

- дългият период на предварително задържане е повод за тревога и има установено забавяне в разглеждането на делата, но съществуващата статистика не позволява пълна оценка на степента или развитието на забавянето.

Възстановяването на общественото доверие в съдебната система остава важен елемент, отнасящ се до реформата.

Мерки против корупцията

Корупцията остава много сериозен проблем в България. Дребната корупция, според сведенията, е широко разпространена в ежедневния живот. Прегледът показва, че най-засегнатите сектори са митниците, общините, медицинските служби, университетите, полицията, данъчните власти и съдилищата.

Следвайки приетата през юли 1998 г. Национална стратегия за борба с организираната престъпност, правителството продължава да разширява сферата на действие на законодателството срещу корупцията.

- България ратифицира основните конвенции, насочени срещу корупцията, в това число Конвенцията за прането на пари, издирване, задържане и конфискация на при-

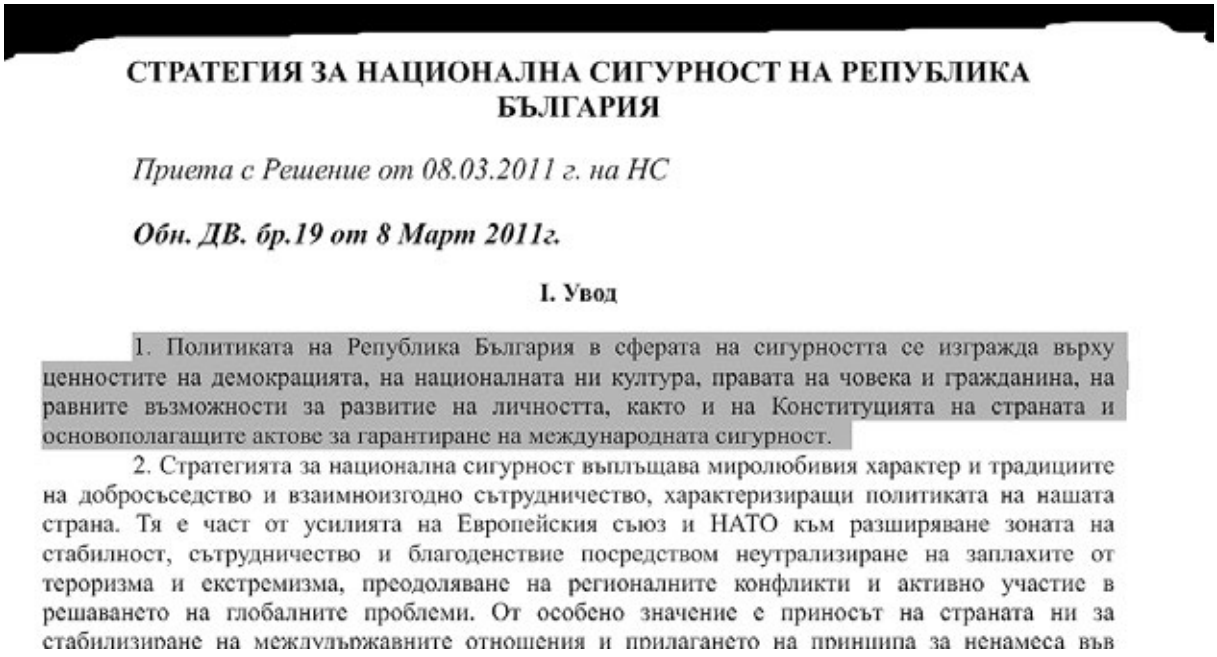

СТРАТЕГИЯ ЗА НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Приета с Решение от 08.03.2011 г. на НС

Обн. ДВ. бр.19 от 8 Март 2011г.

I. Увод

1. Политиката на Република България в сферата на сигурността се изгражда върху ценностите на демокрацията, на националната ни култура, правата на човека и гражданина, на равните възможности за развитие на личността, както и на Конституцията на страната и основополагащите актове за гарантиране на международната сигурност.

2. Стратегията за национална сигурност въплъщава миролюбивия характер и традициите на добросъседство и взаимноизгодно сътрудничество, характеризиращи политиката на нашата страна. Тя е част от усилията на Европейския съюз и НАТО към разширяване зоната на стабилност, сътрудничество и благоденствие посредством неутрализиране на заплахите от тероризма и екстремизма, преодоляване на регионалните конфликти и активно участие в решаването на глобалните проблеми. От особено значение е приносът на страната ни за стабилизиране на междудържавните отношения и прилагането на принципа за ненамеса във

Един от най-смислените документи на ГЕРБ, останал - за съжаление - само на хартия.

ходите от престъплението и Конвенцията на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) за борба срещу подкупите на чуждите служители по международния търговски обмен.

- През януари 1999 г. България подписа Конвенцията на Съвета на Европа по криминалното рекетьорство в борбата с корупцията.

Нотифицирана е готовността на България за участие в „Група страни за борба с корупцията" към Генералния секретар на Съвета на Европа през януари 1999 г. (Групата GRECO).

- През януари 1999 г. парламентът прие изменения на Наказателния кодекс, които определят термина „чуждестранен държавен служител", съгласно Конвенцията на ОИСР и криминализира активната и пасивна корупция на чуждестранните служители.

- Правителството докладва, че 14 закона в пряка връзка с борбата срещу организираната престъпност са били приети, включително промените в Наказателния кодекс, Закона за митниците, Данъчния процесуален кодекс и Закона за застраховането.

Въпреки това, българското законодателство все още не е дало конкретна дефиниция на понятието „корупция".

Необходим е и по-нататъшен напредък в борбата с корупцията в следните области:

- финансиране на политическите партии, укрепване на законова рамка в области като държавни (т.е. обществени – бел. ред.) поръчки,

- финансов контрол, отговорност на министрите;

- подобряване на прилагането на мерки в области като пране на пари;

- създаване или укрепване на вътрешните и външните контролни структури в администрацията и съдебната система (включително между прокурорите);

- необходимо е да бъде затвърдена прозрачността и съдебният контрол в облас-

тта на приватизацията.

Въпреки взетите от правителството мерки, са необходими значителни по-нататъшни усилия, за да се постигнат резултати в борбата с корупцията…"

През 2000 г. на бял свят се появява един от най-важните документи, полагащи основите и „дренажа" на магистралата България – Европейския съюз. Той е озаглавен **„България: партньорство за присъединяване 1999 г./ Национална програма за приемане законодателството на ЕС"**. Цитираме най-важното в текста:

„… Задачата на Партньорство за присъединяване е да определи в единна рамка приоритетните за бъдещата работа области, идентифицирани в Редовния доклад на Комисията за 1999 г. по извършения от България напредък към членство в ЕС, наличните финансови средства за подпомагане на България при изпълнение на тези приоритети и приложимите за това съдействие условия.

Приоритети и краткосрочни цели

… На 31 май 1999 г. България предостави ревизиран вариант на своята Национална програма за възприемане достиженията на правото на

ЕС, която определя сроковете за изпълнение на приоритетите и непосредствените цели, залегнали в първото Партньорство за присъединяване, както и необходимите административни структури и финансови ресурси.

Партньорство за присъединяване определя приоритетните области в подготовката на България за членство. Освен това България ще трябва да обърне внимание и на проблемните въпроси, посочени в Редовния доклад.

Важно е също така България да изпълни своите задължения по отношение сближаването на законодателството и прилагането на acquis в съответствие с поетите ангажименти в Европейското споразумение и в процеса на преглед на законодателството. Трябва да се напомни, че само по себе си въвеждането на acquis в законодателството не е достатъчно; ще бъде необходимо също така да се осигури неговото практическо прилагане по същите стандарти, по които се прилага в Съюза. Във всички области, изброени по-долу, е необходимо реално и ефективно въвеждане и прилагане на acquis.

Краткосрочен период (2000 г.)

…

Правосъдие и вътрешни работи

• Прилагане на ефективни системи за граничен контрол и координация на услугите за предотвратяване на нелегалната имиграция и за осъществяването на пълно участие в Шенгенската информационна система.

• Прилагане и влизане в сила на новата законодателна рамка, третираща процедурите по миграция и даване на убежище.

• Модернизиране на изпълнителните органи и съдопроизводството – персонал, рекрутиране (подбор и назначаване – бел. ред.), обучение и оборудване – за продължаване на борбата срещу организираната престъпност, трафика с наркотици и корупцията, осигуряване на по-добра координация между органите за прилагане на закона.

• Разработване на национална стратегия за борба с корупцията и повишаване на капацитета за борба с прането на пари.

• Ратифициране на Европейската конвенция за борба срещу пране на доходите от престъпна дейност и Европейската наказателна конвенция за корупцията, подписване на Конвенцията на ОИСР за подкупите.

• Укрепване на административния и съдебен капацитет, включително управление и контрол на предприсъединителните фондове на ЕС - ФАР (PHARE), ISPA (ИСПА) и СА-

ПАРД (SAPARD).

...

Средносрочни цели

…

Правосъдие и вътрешни работи

• Продължаване на прогресивното изравняване на визовото законодателство и практика с това на ЕС.

• Приемане и прилагане на международни инструменти, свързани с борбата срещу трафика на наркотици, в частност – Споразумението относно незаконен трафик по море, прилагащ параграф 17 на Конвенцията на ООН срещу незаконния трафик на наркотични и психотропни вещества.

• Модернизиране на възможностите за настаняване за търсещите убежище и за бежанците.

• По-нататъшно засилване на международната координация и на сътрудничеството в областта на трансграничната престъпност, особено в областта на транзитното преминаване, производство и продажба на наркотици, а също и пране на пари; прилагане на антикорупционна стратегия.

• Укрепване на независимостта на съдебната система.

• Укрепване на административния и съдебен капацитет, включително управление и контрол на фондовете на ЕС.

• Завършване създаването на професионална и безпристрастна държавна служба на базата на Закона за държавните служители и опростяване на процедурите.

• Модернизиране на обучението по европеистика, включително обучение на съдии в правото на Общността.

• Засилване на публичния финансов контрол чрез осигуряване на адекватен персонал, обучение и оборудване.

• Засилване на статистическия капацитет…"

И още – на 28 март 2000 г. започва първото работно заседание по преговорите за присъединяване, на което България представя преговорни позиции по 8 глави. Отворени са главите „Обща външна политика и политика на сигурност", „Външни отношения", „Култура и аудиовизуална политика", „Образование и професионално обучение", „Наука и изследвания", „Малки и средни предприятия".

Националното следствие – „бягащата пътечка" на реформаторите

„Жълтият" парламентарен мандат (2001-2005 г.), минава досущ като „синия". Ресорните министри на коалиция НДСВ/ДПС засипват Брюксел с бляскави отчети и още по-бляскави обещания. Брюксел обаче едно си знае, едно си бае:

- бавно и мудно правораздаване;

- непрозрачно кадруване;

- слаби резултати в борбата срещу организираната престъпност и корупцията;

- липса на единна статистика, което пречи за разработване на критерии за отчитане натовареността на магистратите;

- липса на критерии за атестиране на магистратите,

- необосновано продължителни досъдебни производства и съдебни процеси;

- ниска степен на техническа обезпеченост;

- мизерна материална база;

- липса на воля за изграждане на Единната информационна система за противодействие на престъпността и т.н.

Въпреки всичко, чудесата започват да стават не само по Коледа. През юни 2004 г. правител-

ството на Симеон Сакскобургготски рапортува, че всички преговорни глави са затворени. Тоест – изпълнили сме основните критерии за членство в ЕС. На 29 март 2004 г. България официално става пълноправен член на НАТО. А година и месец по-късно – на 25 април 2005 г., в Люксембург, премиерът Симеон Сакскобургготски подписва най-важния документ в най-новата ни история: договорът за присъединяването на България към ЕС, според който от 1 януари 2007 г. вече сме пълноправни европейци. Ако не ни мине котка път, разбира се. Което и се случва, защото до последно Брюксел умува дали да ни пусне в Общия европейски дом с предпазна правосъдна клауза на врата. Или да ни покани да влезем така, че докато сме „вътре" – все да ни е леко неудобно.

На 13 декември 2006 г., миг преди да удари дванайстий час и кулата от карти, наречена „европейско бъдеще", да рухне, Брюксел все пак реши и ни пусна в хола на Общия европейски дом. Без да ни окачи примката на правосъдната предпазна клауза, но „декорирайки" ни с доста тежка обица на ухото – Механизмът на сътрудничество и проверка.

За разлика от предишния период, когато всички реформираха всичко едновременно, сега случаят е малко по-различен. Тази година постелка, догодина стол, по-догодина – маса. Накрая – спалня и телевизор. Едно по едно, едно върху друго. Както се строи къща – от мазето към комина.

Шест на брой са индикативните показатели, с които стартира новият етап във взаимоотношенията Брюксел – София:

1. Приемане на изменения в Конституцията, които премахват всички двусмислия по отношение на независимостта и отчетността на съдебната система.

2. Гарантиране на по-прозрачен и ефективен съдебен процес чрез приемане и прилагане на нов Закон за съдебната власт и на нов Граждански процесуален кодекс. Докладване за въздействието на тези нови закони и на Наказателно-процесуалния кодекс и Административния процесуален кодекс, преди всичко върху досъдебната фаза.

3. Продължаване на реформата на съдебната власт, с цел нарастване на професионализма, отчетността и ефективността. Оценяване на въздействието на тази реформа и публикуване на резултатите всяка година.

4. Провеждане и докладване за професионални и надпартийни разследвания по обвинения в корупция на високо равнище. Докладване за вътрешни проверки на публичните институции и за огласяване на имуществото на високопоставени длъжностни лица.

5. Вземане на по-нататъшни мерки за предотвратяване и борба с корупцията, особено по границите и в местното управление.

6. Прилагане на стратегия за борба с организираната престъпност, която се съсредоточава върху тежките престъпления, прането на пари, както и върху системното конфискуване на имуществото на престъпниците. Докладване за нови и текущи разследвания, повдигнати обвинения и присъди в тези области.

Десетки, ако не и стотици специалисти на държавна заплата, анализатори от неправителствения сектор и обществеици с вечно будна гражданска съвест са се опитвали да обяснят какви са причините за появата на въпросния механизъм.

Истината е доста семпла. По неписана традиция, всяко ново правителство смята, че предишното нищо не е направило и затова трябва да се започне от „А" и „Б". Това първо. И второ – всяко ново правителство засипва Брюксел с обещания, две трети от които не изпълнява. Дали защото не може, или изпълнението им ще го скара с партията майка и нейните спонсори – това не е толкова интересно.

Доказателството – съдбата на следствието.

Формално погледнато, всички защитаваха следствието като „орган на съдебната власт, в който работят прекрасни и отлично подготвени магистрати". На практика обаче зад кулисите на официалните усмивки и сърдечните ръкостискания, всеки тайно и полека е дал своя дан за неговото затриване: като се започне от първия челичен стожер на НСлС – тогавашното ръководство на ДПС, мине се през първия отявлен реформатор - „жълтият" министър на правосъдието Антон Станков, и се стигне до ръководството на МВР по време на тройната коалиция. Крайният резултат – следствието в прокуратурата, предварителното разследване в МВР, а файда… никаква!

Бюджет 2013 по отговорности

8. МИНИСТЕРСТВО НА ПРАВОСЪДИЕТО

(хил. лв.)

	Бюджет 2012 г.	Проект 2013 г.	Изменение спрямо Бюджет 2012 г. (%)
1. Приходи	**74 000.0**	**74 000.0**	**0.00**
2. Разходи:	**169 117.0**	**189 962.0**	**12.33**
2.1. Текущи, в т.ч.:	151 743.0	170 588.0	
Разходи за персонал	97 260.0	108 225.0	
Текуща издръжка, стипендии и лихви	54 483.0	62 363.0	
2.2. Капиталови разходи	17 374.0	19 374.0	

С проекта на бюджет на Министерството на правосъдието за 2013 г. са раз
в размер на 189 962.0 хил.лв. Предвиденото увеличение на разходите е
увеличения размер на осигурителната вноска за фонд „Пенсии" на държав
по Закона за МВР.

През 2013 г. в системата на Министерството на правосъдието ще се изпъл
политики и програми:

Финансовата дисциплина на Дянков изкара на улицата и Синдиката на служителите в затворите.

Обявено за единствения трън в петата на Темида още в зората на демокрацията, то беше подложено на изумителни по своята методичност... гонения.

Най-малко четири пъти помощник-следователите бяха вадени от Националната следствена служба (НСЛС), пращани в МВР и... връщани обратно.

През втората половина на 90-те години, по време на управлението на СДС, НСлС беше разбита на 29 независими една от друга служби – 28 окръжни и една специализирана. Резултатите? Катастрофални. Според ведомствената статистика, през най-кървавата петилетка за последните 50 години (1993–1997 г.) в страната са извършени близо 900 000 престъпления. След идването на СДС на власт „топката" е укротена на 150 000–180 000 престъпления годишно, но... непоправимото вече е станало. Заради „шизофреничното" отношение към следствието, в щатното му разписание неспасяемо зеят 350-400 свободни бройки, но желаещи няма и няма.

За да се измъкнат от ситуацията, „сините" направиха два рисковани хода. С тематичен ремонт на НПК, от 1 януари 2000 г. 40 % от престъпленията „влязоха" за разследване в МВР и бяха „връчени" на 12 000 разследващи полицаи. А на 12 април 2001 г. – Велики четвъртък, за една бройка в МВР не бяха „прехвърлени" и останалите 60 % от престъпленията.

През лятото на 2002 г. новата управляваща коалицията НДСВ/ДПС реши нещо много странно. От една страна, възстанови Националната следствена служба, но разреши на директорът и заместник-директорите на НСлС да оказват на окръжните служби единствено... методическа помощ. Освен това те не върнаха „онези" 40 % от престъпленията обратно в НСлС, защото през пролетта на 2003 г. тръгнаха да изграждат специализиран дознателски апарат – с 2000 щатни бройки за юристи и с 8 млн. лв. извънбюджетна помощ от Минис-

терския съвет.

В края на март 2004 г., в секретен доклад до Брюксел, правителството пое ангажимент да ускори съдебната реформа чрез премахването на единствената пречка пред нея – следствието. Обещанието на „жълтите" се върна няколко месеца по-късно като европрепоръка за ускоряване на темповете на съдебната реформа, която управляващите с удоволствие изпълниха още същата есен: прехвърлиха в МВР още 35-40 % от престъпленията.

Резултатите? Много тъжни. Около 120 000 престъпления – 50-60 % разкриваемост (според МВР хвалбите) – 40 000–45 000 производства в прокуратурата с мнение за съд – около 16 000–17 000 обвинителни акта в съда.

Лятото на 2005 г. Нови избори – стар късмет. НДСВ и ДПС отново са във властта, но този път като „беквокали" на БСП. Първите две задължения на тройната коалиция са... да докарат докрай започнатото от „сините" и останало недовършено от „жълтите". Тоест – да изпразнят докрай следствието от съдържание и да превърнат МВР в китайска стена между подземния свят и прокуратурата.

Операцията е отиграна с приемането на два чисто нови (уж) нормативни акта – Наказателно-процесуалният кодекс и Закона за МВР, писани (едва ли не) под европейска диктовка.

Резултатите? По-скоро – без изменение. Според влезлия в сила през април 2006 г. НПК, на следствието са отредени едни нищо и никакви 10-12 текста от Наказателния кодекс (около 3 % от престъпленията) – следствените поръчки; престъпленията срещу държавата, мира и човечеството; престъпленията, извършени от лица с имунитет, членове на Министерския съвет, съдии, прокурори и следователи, от държавни служители в МВР и ДАНС, „малолетните престъпления"...

Причините, поради които отделихме толкова време на историята със следствието, са аргументите, с които то беше нарочено за ликвидация още в края на 90-те години.

Първият навява спомени за все още близкото (по онова време) социалистическо минало: „такова животно", каквото е следствието, в Европейския съюз няма. Даже в Брюксел, като разбрали, че в България съществува Национална следствена служба с 1000 магистрати и още толкова съдебни служители и експерти, мигом се облещили и попитали „Какво е това?"

Нищо подобно.

Три години след прословутото отваряне на преговорните глави - през 2005-а, Центърът за изследване на демокрацията (ЦИД) публикува тематичен доклад, озаглавен **„Съдът, прокуратурата и разследващите органи в държавите – членки на Европейския съюз, и страните кандидат-членки"**. И в този доклад на експертите на ЦИД, които никой никога не е подозирал във вечна любов към следствието, черно на бяло си пише, че такива „животни" съществуват в Белгия, Испания, Франция, Италия, Португалия и Словения. Вярно – бройката не е зашеметяващо внушителна, но е достатъчна като доказателство, че едно са нашите приказки по адрес на Европейския съюз, а съвсем друго – реално съществуващите „неща" там. Пък как ще се наричат тези „неща" – следователи, съдия-следователи, съдебни следователи или съдебни полицаи – няма абсолютно никакво значение.

Наказателно-процесуалният кодекс на Франция е приет през 1808 г. и е ремонтиран по-сериозно само веднъж – през 1958 г.

Наказателноправната система на Франция е изградена на два основни принципа:

а) принципът за търсене на обективната (материалната) истина;

б) принципът за неделимост на нака-

зателното дело.

Въз основа на втория принцип, системата е предвидила предварителното следствие да се извършва от съдебен орган – съдия-следовател.

Съдия-следователят е кадрови съдия от наказателен съд. Той се назначава за срок от три години, а целта е извършване на предварителното следствие. Едновременно с това, съдия-следователят запазва съдийските си права и при необходимост може да ги упражнява, но само в „собствения" си съд.

Съдия-следователят осъществява разследването, като ръководи всички следствени действия.

Неговата компетентност е самостоятелна и независима.

Съдебната полиция е органът, компетентен да извършва разследването.

Представителите на съдебната полиция са длъжни да уведомят прокурора за извършеното престъпление. Те извършват процесуално-следствените действия по събиране и проверка на доказателствата, по издирване на лица, заподозрени в извършване на престъпления. Те изпълняват и задължителните указания на прокурора.

В България това „животно" се появява на бял свят преди 133 г. – с обнародването на Закона за устройство на съдилищата в бр. 47 на Държавен вестник от 2 юни 1880 г. Първоначално тези магистрати се наричат съдебни следователи и са членове на окръжните съдилища. От 1935 г. те вече се наричат съдия-следователи и работят със съдействието на полицията и под надзора на прокурор.

Вторият аргумент е по-фундаментален: ос-

вен че дублира функциите на прокуратурата, следствието не работи бързо и качествено. По този въпрос няма как да се води спор, защото открай време МВР и органите на съдебната власт си имат различни статистики и никой не признава данните на останалите за верни.

Да се връщаме години назад и да правим сравнителен анализ на ведомствените статистически методологии – само ще си загубим времето. Проблемът тук е друг. Защо, след като следствието не работи добре и не може да бъде закрито или „претопено" в МВР (заради Решение № 3/2003 г. на Конституционния съд, според което следствието и прокуратурата могат да бъдат извадени от съдебната система само от Велико народно събрание), никой не пожела да го реформира? Примерно – по френски или испански модел? И защо беше необходимо да заблуждаваме Европа, че следствието дублирало прокуратурата, след като това не е вярно?

Хайде, да речем, че моралът на „сините", „жълтите" и „червените" бил такъв. Но нали ГЕРБ спечелиха изборите през 2009 г. с декларацията, че ще бъдат смисленатa алтернатива на мастодонтите на прехода? Защо и те не направиха нищо, за да освободят държавата от бремето да плаща луди пари за безметежното охолство на „едни" 300-400 следователи, докато на „другите" 100-200 гьонът им се пука от работа?

Спор няма. Вливането на Националната следствена служба в редиците на държавното обвинение през 2009 г. беше вариант. За съжаление обаче, той не се оказа кой знае колко спасителен, защото съотношението работещи – работещи от немай къде – се запази. Не помогна и последният (засега) пояс, подхвърлен на някогашното елитна структура: дописването през май 2010 г. на чл. 194, ал. 1 НПК с нова точка – четвърта по ред: **„Разследването се провежда от следователи по дела с фактическа и правна сложност, възложени им**

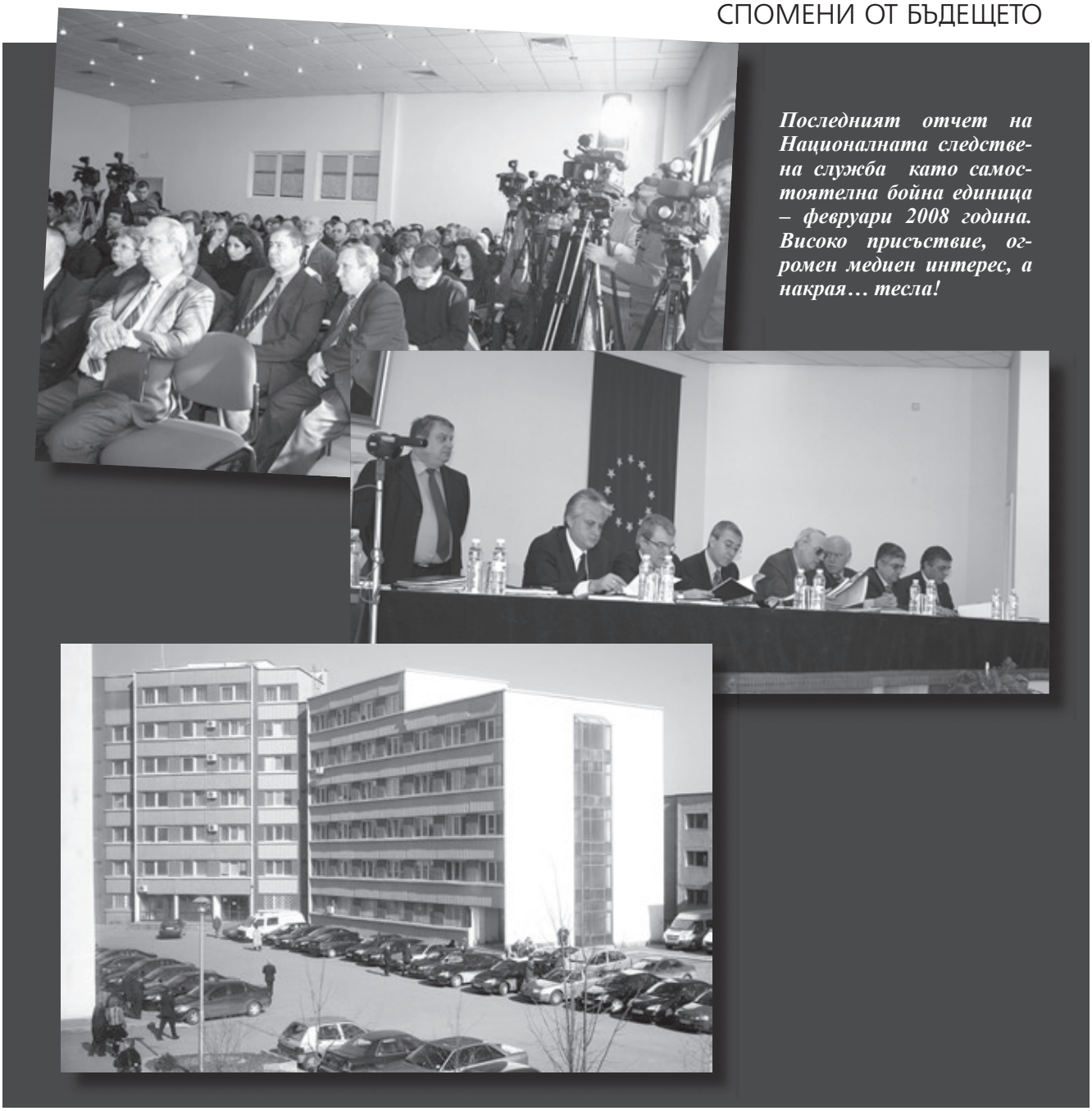

Последният отчет на Националната следствена служба като самостоятелна бойна единица – февруари 2008 година. Високо присъствие, огромен медиен интерес, а накрая… тесла!

от административния ръководител на съответната окръжна прокуратура".

Усещаме вече прилива на енергия у някои наши читатели, която всеки миг ще се материализира под формата на ехидния въпрос: „Ами като сте толкова умни, защо не кажете вие какво трябва да се направи?"

Съвсем набързо – две идеи. Първо – ако не е прекалено късно, помните ли онези 900 000 дела, които бяха прекратени заради изтекли давностни срокове през мандата на г-н Борис Велчев? А помни ли някой, че най-малко 5-6 % от тях са били образувани срещу известен извършител? Точно така – тези, да речем 45 000 – 50 000 дела се отупват от прахоляка и се подлагат на тотална ревизия. Ако се окаже, че

сред виновниците за тази незаконна амнистия има следователи, които все още получават заплати – те просто си заминават, а щатните им бройки се закриват в полза на прокуратурата и съдилищата. Хич да не е, но като нищо ефектът от подобна галимация може да се окаже доста неочакван.

Вторият вариант е конструктивен. Ремонт на чл. 411в, ал. 2 НПК, която повелява, че разследващи органи по дела, подсъдни на Специализирания наказателен съд, са:

- следователите в Следствения отдел в Специализираната прокуратура;

- разследващите полицаи, определени със заповед на министъра на вътрешните работи;

- разследващите митнически инспектори, определени със заповед на министъра на финансите по предложение на директора на Агенция „Митници".

Живо прахосничество си е Специализираната прокуратура, на която се възлагат толкова много надежди, да разполага само с девет щатни бройки за следователи. И е пълен абсурд орган на съдебната власт да бъде задължен да работи само с представители на изпълнителната власт, еднолично и изрично одобрени от техните началници. Единият от които, ако някой все още е разбрал за какво иде реч, даже е член на политически кабинет. Тоест – заема поста „министър на вътрешните работи" по партийна линия.

Ако някой е стигнал с четенето дотук, нека приеме извиненията ни, че разказът е разпокъсан, със сигурност – с много бели петна, и с още по-голяма сигурност – пристрастен. Тоест – в него никъде не става дума за реформаторските помисли и действия на магистратите (редови, административни ръководители или членове на ВСС). Нито по време на предприсъединителния процес, нито след това. Обяснението е елементарно и няма нищо общо с факта, че сп. „Теза" е издание на Асоциацията на прокурорите.

Още от първата копка на реформата по европейски образец през 1996 г., основната тежест на изпълнението на ангажиментите на България винаги е била задължение на изпълнителната власт - в лицето на Министерския съвет и двете ресорни ведомства: Министерството на вътрешните работи и Министерството на правосъдието.

Тъкмо поради тази причина нито представители на Висшия съдебен съвет, нито главният прокурор, нито председателите на Върховния касационен съд и на Върховния административен съд някога са ходили в Брюксел, за да участват в официални преговори, да подписват меморандуми или да присъстват на церемониите по затварянето на преговорните глави.

Тъкмо обратното – обикновено тях ги „канят любезно" или когато правителството трябва да докаже някое свое постижение, или когато трябва да се оправдае за поредното забавяне или издънка.

Най-притеснителното обаче друго: много често главните действащи лица в преговорния процес (от българска страна, разбира се) са крили важна информация, интерпретирали са заръките на Европейската комисия, както им е било изгодно, или направо са „забравяли" за съществуването на ВСС и на тримата „големи" в съдебната система.

А пък мисълта, че в съдебната система съществуват шест професионални организации – Асоциацията на прокурорите, Съюзът на съдиите, Камарата на следователите, Асоциацията на административните съдии, Българска съдийска асоциация и Националното сдружение на съдебните служители, които също би трябвало да участват активно в процесите – явно никога не им е хрумвала. Дежурен въпрос, нали? Чудно защо ли…

Абстиненцията на Темида

Абстиненция (от латинското abstinens – липсващ, отсъстващ) – доброволен или принудителен отказ от задоволяването на плътски желания, вкусове и страсти, които доставят удоволствие.

Като наркотична абстиненция се означава състоянието, при което наркозависимото лице е лишено от веществото, към което е пристрастено (алкохол, стимуланти, опиати и други) и изпитва силно, тежко преодолимо влечение да си го набави. Наркотичната абстиненция има два компонента:

- психологична – това е силното желание да се изпита т.нар. „кик" – удоволствието от въздействието на наркотика и чувството за комфорт и релаксация, свързани с обстановката за неговата употреба (общуването с други наркозависими, специфичната „задушевна" атмосфера на наркосбирките);

- физиологична – изразява се в нарушаване на нормалното протичане на физиологичните процеси в организма, които могат да бъдат: чувство за болка в мускулите и ставите – при хероинова абстиненция; тежка обща слабост и понижаване на кръвното налягане – при кокаинова абстиненция...

При рязко лишаване от наркотик настъпва абстинентна криза.

А сега заместете думите „наркотик", „наркотична", „хероин", „кокаин" и т.н. с „бюджет", „бюджетна", „финанси", „пари"…

В едни дебели книги пише:

а) Независимостта е ***„състоянието на дадена държава, при което нейните жители или част от тях упражняват самостоятелно цялата власт в нея, като обикновено притежават и суверенитет."***

б) Държавният суверенитет (от фр. souveraineté — върховна власт) е ***„неотчуждаемо юридическо качество на независима държава, символизиращо нейната политическо-правна самостоятелност, висша отговорност и ценност като първичен субект на международното право. Суверенитетът е изключителното право да се упражнява върховна власт над географски регион или група от хора".***

А в други дебели книги пише:

„Теорията за разделение на властите е формулирана от Шарл дьо Монтескьо през 1748 г. Накратко – трите функции на държавното управление – **законодателна, изпълнителна и съдебна** – се разделят и се възлагат за изпълнение на различни органи, определени от конституцията. Въпреки че **изпълнителната, законодателната и съдебната власт се осъществяват от независими институции, в своите отговорности те взаимно се контролират.**

По този начин, категорични са авторите на „дебелите книги", **тези клонове на държавното управление са автономни, т.е. без да са подчинени един на друг, те все пак са взаимообвързани.**

И още – разделението на правомощията е такова, че не може единият клон на властта да упражнява власт, която влиза в отговорностите на друг клон. А при осъществяване на функциите си, **съдебната власт не е зависима от политическо влияние и й е осигурена мандатност.**

Оттук нататък не ни остана нищо друго, освен да хвърлим поглед (съвсем бърз, при това) върху още едни дебели книги. И откриваме… повода, заради който спокойно можем да кажем сбогом на илюзиите: „**Автономията,** за разлика от **независимостта**, представлява частична **самостоятелност**, при която външна сила запазва известен контрол върху съответната територия..."

И накрая – чл. 117 от Конституцията гласи:

„(1) Съдебната власт защитава правата и законните интереси на гражданите, юридическите лица и държавата.

(2) Съдебната власт е независима. При осъществяване на своите функции съдиите, съдебните заседатели, прокурорите и следователите се подчиняват само на закона.

(3) Съдебната власт има самостоятелен бюджет."

Оттук нататък продължаваме с две леки аритметични упражнения – събиране и изваждане.

Съдържанието и посланията на чл. 117, ал. 1 тутакси ги изваждаме от голямото уравнение, защото при тях всичко е ясно: съдебната власт е длъжна да защитава правата и интересите на държавата от злонамерените граждани и юридически лица. И обратно – да брани правата и интересите на гражданите и юридическите лица от всякакви опити на държавата да ги накърни в своя полза или в услуга на „трети субекти".

Стигаме до разпоредбата на чл. 117, ал. 2.

Формално, съдебната власт в България не е независима, защото:

- половината от членовете на Висшия съдебен съвет се избират от Народното събрание, т.е. от парламентарната извадка на т.нар. „политически елит";

- съдебните заседатели, които имат еднакви права и задължения със съдиите (чл. 66, ал. 2 ЗСВ) минават през цедката на общинските съвети, които са си чиста проба политически структури;

- качеството и количеството на вещите лица – от които в огромна степен зависи крайният продукт на съдебната система (без да има значение дали говорим за наказателен, граждански или административен процес) – никога не са зависили от актуалните потребности на третата власт;

- чрез Министерския съвет и управляващото мнозинство в Народното събрание, един министър на вътрешните работи или министър на правосъдието по всяко време на денонощието (или хайде – по всяко време на работната седмица) може да внесе в парламента проектозакон за изменение и допълнение на Закона за съдебната власт или на Наказателно-процесуалния кодекс. И този проектозакон да вмени на магистратите несвойствени задължения или да ограничи някакви техни правомощия. Обратният процес е абсолютно невъзможен. Защото в длъжностните характеристики на главния прокурор, председателя на ВКС или председателя на ВАС такава „екстра" не съществува. Висшият съдебен съвет – като върховен административен и кадрови орган на съдебната власт – също няма законодателна инициатива;

- ако орган на съдебната власт (или отделен магистрат) не изпълни тутакси задълженията си, произтичащи от някакъв (без значение какъв) нормативен акт – всички знаем какво ще се случи. И това е правилно. В същото време обаче всички виждаме как нищо не се случ-

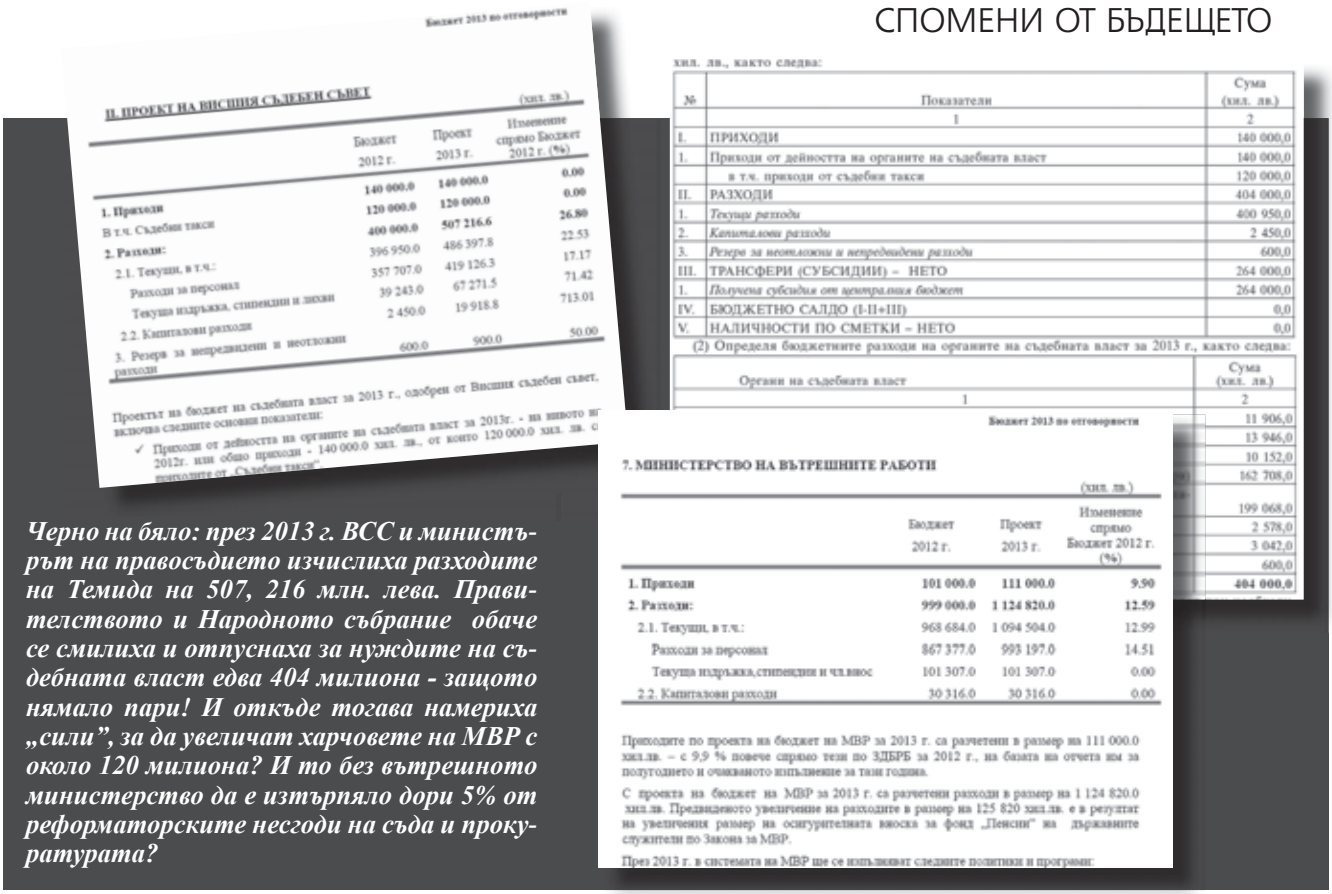

Бюджет 2013 по отговорности

II. ПРОЕКТ НА ВИСШИЯ СЪДЕБЕН СЪВЕТ

(хил. лв.)

	Бюджет 2012 г.	Проект 2013 г.	Изменение спрямо Бюджет 2012 г. (%)
1. Приходи	**140 000.0**	**140 000.0**	**0.00**
В т.ч. Съдебни такси	**120 000.0**	**120 000.0**	**0.00**
2. Разходи:	**400 000.0**	**507 216.6**	**26.80**
2.1. Текущи, в т.ч.:	396 950.0	486 397.8	22.53
Разходи за персонал	357 707.0	419 126.3	17.17
Текуща издръжка, стипендии и лихви	39 243.0	67 271.5	71.42
2.2. Капиталови разходи	2 450.0	19 918.8	713.01
3. Резерв за непредвидени и неотложни разходи	600.0	900.0	50.00

Проектът на бюджет на съдебната власт за 2013 г., одобрен от Висшия съдебен съвет, включва следните основни показатели:

✓ Приходи от дейността на органите на съдебната власт за 2013г. - на нивото на 2012г. или общо приходи - 140 000.0 хил. лв., от които 120 000.0 хил. лв. с приходите от „Съдебни такси".

хил. лв., както следва:

№	Показатели	Сума (хил. лв.)
	1	2
I.	ПРИХОДИ	140 000,0
1.	Приходи от дейността на органите на съдебната власт	140 000,0
	в т.ч. приходи от съдебни такси	120 000,0
II.	РАЗХОДИ	404 000,0
1.	*Текущи разходи*	400 950,0
2.	*Капиталови разходи*	2 450,0
3.	*Резерв за непредвидени и непредвидени разходи*	600,0
III.	ТРАНСФЕРИ (СУБСИДИИ) – НЕТО	264 000,0
1.	*Получена субсидия от централния бюджет*	264 000,0
IV.	БЮДЖЕТНО САЛДО (I-II+III)	0,0
V.	НАЛИЧНОСТИ ПО СМЕТКИ – НЕТО	0,0

(2) Определя бюджетните разходи на органите на съдебната власт за 2013 г., както следва:

Органи на съдебната власт	Сума (хил. лв.)
1	2
	11 906,0
	13 946,0
	10 152,0
	162 708,0
	199 068,0
	2 578,0
	3 042,0
	600,0
	404 000,0

Бюджет 2013 по отговорности

7. МИНИСТЕРСТВО НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ

(хил. лв.)

	Бюджет 2012 г.	Проект 2013 г.	Изменение спрямо Бюджет 2012 г. (%)
1. Приходи	**101 000.0**	**111 000.0**	**9.90**
2. Разходи:	**999 000.0**	**1 124 820.0**	**12.59**
2.1. Текущи, в т.ч.:	968 684.0	1 094 504.0	12.99
Разходи за персонал	867 377.0	993 197.0	14.51
Текуща издръжка,стипендии и чл.внос	101 307.0	101 307.0	0.00
2.2. Капиталови разходи	30 316.0	30 316.0	0.00

Приходите по проекта на бюджет на МВР за 2013 г. са разчетени в размер на 111 000.0 хил.лв. – с 9,9 % повече спрямо тези по ЗДБРБ за 2012 г., на базата на отчета им за полугодието и очакваното изпълнение за тази година.

С проекта на бюджет на МВР за 2013 г. са разчетени разходи в размер на 1 124 820.0 хил.лв. Предвиденото увеличение на разходите в размер на 125 820 хил.лв. е в резултат на увеличения размер на осигурителната вноска за фонд „Пенсии" на държавните служители по Закона за МВР.

През 2013 г. в системата на МВР ще се изпълняват следните политики и програми:

Черно на бяло: през 2013 г. ВСС и министърът на правосъдието изчислиха разходите на Темида на 507, 216 млн. лева. Правителството и Народното събрание обаче се смилиха и отпуснаха за нуждите на съдебната власт едва 404 милиона - защото нямало пари! И откъде тогава намериха „сили", за да увеличат харчовете на МВР с около 120 милиона? И то без вътрешното министерство да е изтърпяло дори 5% от реформаторските несгоди на съда и прокуратурата?

ва, когато правителството, министерство или община не изпълнят или ревизират съдебен акт. Или пък го изпълнят след 8-10 месеца, и то – частично, от немай къде. Справка – епопеите с държавните и местните такси, например.

От „неформална" гледна точка – също е в тежка зависимост от волята и прищевките на т.нар. „политически елит" и неговата представителна „извадка" в законодателната и изпълнителната власт. Става дума за бюджета и имотите на Темида, които още от началото на прехода са служили единствено като средство за укротяване на магистратите.

Връщаме се отново на чл. 117 от основния закон, този път на неговата ал. 3: **„Съдебната власт има самостоятелен бюджет"**. И търсим топлата връзка между тази разпоредба, изпразнената от съдържание постановка „Съдебната власт е независима" и 20-годишното финансово-стопанско отношение на законодателната и изпълнителната власт към третата им „посестрима".

Как е тълкувано и прилагано през периода 1991–1993 г., вече не е толкова важно. По-интересното е, че през 1994 г., когато влиза в сила първата редакция на Закона за съдебната власт, законодателят постановява:

*„Чл. 196. (1) Съдебната власт има самостоятелен бюджет**, който се **съставя, разпределя и контролира от Висшия съдебен съвет.** Изпълнението на бюджета се извършва самостоятелно от Върховния касационен съд, Върховния административен съд, Министерството на правосъдието – за останалите съдилища, Главната прокуратура и Националната следствена служба.*

(2) Министерският съвет всяка година с проекта за държавен бюджет внася в Народното събрание и проектобюджета на съдебната власт, както и отчета за изпълнението на бюджета за предходната година, предложен от

Висшия съдебен съвет с подробна обосновка.

(3) По проектобюджета за съдебната власт Министерският съвет може да направи свои обосновани предложения и възражения."

Въпреки че по тази тема през следващите няколко години са изписани стотици и хиляди страници, накрая всичко се свежда до няколко простички изречения:

1. ВСС съставя проектобюджета на съдебната система.

2. Министерският съвет внася проектобюджета на съдебната система в Народното събрание едновременно с проектозакона за държавния бюджет.

3. В пленарната зала проектобюджетът на съдебната власт се обсъжда и приема отделно от проектозакона за държавния бюджет.

4. Бюджетът на съдебната власт се обнародва в Държавен вестник като неразделна част от Закона за държавния бюджет.

5. Висшият съдебен съвет – като първостепенен разпоредител с бюджетни средства, носи пълната отговорност за неговото усвояване.

Такова „нещо" никога не се е случвало. Или по-скоро случвало се е, но в доста по-деформиран вариант. Използвайки една леко откехнатата вратичка: „**По проектобюджета за съдебната власт Министерският съвет може да направи свои обосновани предложения и възражения",** всяко ново управляващо мнозинство постъпваше по един и същи начин: проектобюджетът, изготвен от ВСС, се внасяше в парламента, но за обсъждане в пленарната зала се „пускаше" алтернативен проектобюджет, съставен от чиновниците в Министерството на финансите. Акт, който откъдето и да го погледнем, няма нищо общо със законовата разпоредба: „Министерският съвет може да направи свои обосновани предложения и възражения".

Резултатите са известни. Всяка година, чрез редовните си доклади за напредъка на България, Европейската комисия настояваше бюджетът на третата власт да бъде фиксиран веднъж завинаги като... тенденция да речем: 4-6% от брутния вътрешен продукт. Всяка година обаче, напук дори на елементарното възпитание, управляващите подхвърляха на Темида пари, достатъчни за съществуване в... будна кома, да речем.

Разумът тръгна да надделява едва в началото на XXI век. Или по-скоро – след отварянето на преговорните глави и стартирането на същинските преговори за присъединяването ни към Европейския съюз. И то по начин, който изстрелва всички чак на седмото небе. Годината е 2002-ра, месецът е юли, а току що обнародваният в Държавен вестник текст на чл. 196 ЗСВ гласи:

„(1) Съдебната власт има самостоятелен бюджет, който е част от държавния бюджет на Република България.

(2) Висшият съдебен съвет съставя проект на годишния си бюджет, който представя в Министерския съвет за включване в проекта на Закона за държавния бюджет за съответната година.

(3) Министерският съвет НЕ МОЖЕ да изменя проекта на бюджета на съдебната власт, а САМО ИЗРАЗЯВА СТАНОВИЩЕ (курсивът наш – бел. ред.) по него пред Народното събрание.

(4) Народното събрание приема бюджета на съдебната власт по органи на съдебната власт, като самостоятелна част от държавния бюджет..."

Въпреки че всички би трябвало да помнят (или да знаят от преразкази на очевидци) какво се случва през следващите три месеца, все пак ще припомним накратко: с две решения на Конституционния съд, инициирани по искане на Пленума на ВКС, близо 50% от 107-те изменения на ЗСВ, приети от депутатите на „жълтата" коалиция НДСВ/ДПС, са отменени като противоконституционни. След което... бюдже-

тът на съдебната власт за 2003 г. е приет по познатата схема: ВСС предлага проект, на който нито правителството, нито парламентарното мнозинство обръщат някакво внимание. След което играта загрубява в истинския смисъл на думата.

През април 2003 г., по искане на главния прокурор, с Решение № 3 Конституционният съд отсича: следствието и прокуратурата могат да бъдат вадени от съдебната система само от Велико народно събрание.

На 29 октомври 2003 г. Глава 24 „Правосъдие и вътрешни работи" е затворена.

Половин година по-късно, в бр. 29 на Държавен вестник от 9 април 2004 г., се появява поредната редакция на чл. 196 ЗСВ. Текстовете на цитираните по-горе ал. 2 и ал. 3 са слети, а новата разпоредба (чл. 196, ал. 2 ЗСВ) гласи:

„Висшият съдебен съвет съставя проект на годишен бюджет на съдебната власт, който представя в Министерството на финансите за включване в проекта на закон за държавния бюджет на Република България за съответната година".

Съвсем естествено, тази разпоредба отново е „върчена" на КС. С Решение № 4 от 7 октомври 2004 г. скандалната алинея е отменена като противоконституционна и... всичко продължава по старому: „едните" протестират, че финансовият недоимък на Темида ерозира правосъдието и тласка системата към корупция и самоунищожение, „другите" се правят на „дръж ми шапката" и пренасочват държавните милиарди в съвсем други посоки.

След още две години на обитателите на т.нар. „политически елит" окончателно им писва. Както от претенциите на магистратите, така и от несекващата воля на Конституционния съд непрекъснато да редактира и цензурира правителствените съчинения на тема „Бюджет на съдебната власт". И затова през 2006 г. проблемът е решен веднъж завинаги чрез уникален ремонт на Конституцията. Става дума за „персоналния" чл. 130а, превръщащ министъра на правосъдието във... финансов и имуществен надзорник на третата власт:

„Министърът на правосъдието:

1. предлага проект на бюджет на съдебната власт и го внася за обсъждане във Висшия съдебен съвет;

2. управлява имуществото на съдебната власт."

А как проблемът е решен завинаги? Много просто – чрез съответните разпоредби в новия Закон за съдебната власт (Глава деветнадесета – „Бюджет на съдебната власт"), приет и влязъл в сила през 2007 г.:

- самостоятелният бюджет на съдебната власт е част от държавния бюджет;

- бюджетът на съдебната власт се състои от бюджетите на ВСС, на Инспектората към ВСС, на органите на съдебната власт, които са юридически лица, и на НИП;

- министърът на правосъдието предлага проект на бюджет на съдебната власт и го внася за обсъждане във ВСС;

- проектът на бюджет на съдебната власт се придружава от разчети за следващите две години;

- МС внася в Народното събрание проекта на закон за държавния бюджет на Република България за съответната година заедно с проекта на годишен бюджет на съдебната власт, предложен от ВСС с подробна обосновка;

- при приемането на държавния бюджет Народното събрание изслушва доклад на ВСС, представен от негов представител непосредствено след доклада на Министерския съвет;

- Народното събрание приема бюджета на съдебната власт, разпределен за ВСС, ИВСС, органите на съдебната власт и НИП;

- ВСС организира изпълнението на бюджета на съдебната власт чрез ИВСС, ВКС, ВАС, съдилищата, главния прокурор и НИП;

- ВСС съставя годишен отчет за касовото изпълнение на бюджета на съдебната власт

по пълна бюджетна класификация, който задължително се включва в обобщения отчет за изпълнението на държавния бюджет като негова съставна част;

- отчетът на ВСС се включва от Министерството на финансите при съставянето на отчет за изпълнението на държавния бюджет...

За имотите на Темида е по-добре да не отваряме приказка. Или поне няма да е в този брой на сп. „Теза", защото темата е още по-необятна и с още по-дълбоки и мрачни подмоли. Само едно ще кажем: абсурдно е второ правителство да е готово да похарчи 100 млн. лв. за Съдебната палата във Варна, пък от 20 години никой да не иска да извади 25-30 млн. лв. за изграждането на втора Съдебна палата в София. Но както вече казахме, с имотните издевателства над съдебната система ще се занимаваме в следващия брой. Сега продължаваме с ходенето по бюджетните мъки.

Длъжни сме да подчертаем дебело: от 2006 г. насам само един министър на правосъдието си е позволил лукса да не се съобрази с финансовите потребности на съдебната система. Кой е той и кога е присъствал във властта, едва ли читателите на сп. „Теза" са забравили.

За сметка на това обаче, от 2006 г. насам нито едно управляващо мнозинство в парламента (общо три на брой) не е уважило проектобюджетите на съдебната система, писани от собствените им министри. Като управляващото мнозинство и правителството в оставка на ГЕРБ сбъднаха най-мрачните кошмари на магистратите.

Да си припомняме всички смешки и глупости, изприказвани от бившите вече управляващи по този повод, няма абсолютно никакъв смисъл. Нито ще върнем времето назад, нито ще започнем да възприемаме обидно пренебрежителното отношение към правосъдието и съдебните институции откъм смешната му страна.

За сметка на това обаче, нищо не ни пречи да поразсъждаваме по друга една тема. Защо премиерът и финансовият министър на ГЕРБ с удоволствие вадеха 10, 50 или 100 милиона за стадиони, спортни зали, градски площади и селски мегдани, а за покриването дори на елементарните капиталови нужди на съдебната система започваха да цепят косъма на три?

Дали защото приоритетите на партията им бяха сбъркани? Или се надяваха, че заради прословутата бюджетна дисциплина в условията на финансова криза, Брюксел ще им прости провала на Механизма за сътрудничество и подкрепа? Или и двете заедно?

Вече няма кого да попитаме, но това не е беда. Защото, дори когато Висшият съдебен съвет, главният прокурор или председателят на ВКС питаха, получаваха... едно голямо нищо. В най-добрия случай – под формата на дежурния отговор „Това са възможностите на държавата. И другите искат повече, но няма". Което изобщо не е вярно:

- през 2010 г. бюджетът на ВСС бе фиксиран на 438, 323 млн. лв., а за МВР бяха заделени 905, 738 милиона;

- през 2013 г. на ВСС бяха подхвърлени 404 млн. лв., а МВР беше удостоено с... 1, 131 милиарда. Плюс 320 хилядарки за капак.

За имотите и капиталовите разходи, както вече казахме, ще се занимаваме в следващия брой. Няма как обаче да подминем бруталната гавра (без никакво извинение) на бившия финансов министър Симеон Дянков с нуждите на съдебната система от капиталови разходи: през 2010 г. те са 9, 4 млн. лв., а през 2013 г.... 2, 450 милиона!

И сега... обръщаме рязко ръкава с хастара наопаки. Тоест – теглим чертата по същество и обясняваме защо напредъкът на България по Механизма за сътрудничество и проверка „понамирисва" все по-силно на провал.

Припомняме си отново показателите, по които Брюксел измерва постиженията си, но придружени с по едва-две коментарни „забележки" от наша страна.

Първи индикативен показател: ***Да направи промени в Конституцията, с които да бъде премахната всякаква двусмисленост по отношение на независимостта и отчетността на съдебната система.***

Конституционните промени са факт, но освен Инспектората към Висшия съдебен съвет, чиито членове се избират от Народното събрание, и изричното натоварване на прокуратурата с разследващи функции – други недвусмислени „неща" не се забелязват. Особено по отношение на независимостта на съдебната система (както вече стана дума).

Колкото до отчетността – там катастрофата е пълна. И съдебната власт носи най-малко вина за това положение. Справка: съвременният Наказателен кодекс, на чието писане още никой не му вижда края. Втора справка – Единната информационна система за противодействие на престъпността. Нейното изграждане започна през 1996 г., но 17 години и 23-25 млн. лв. по-късно – през пролетта на 2009 г., изпълнителната власт елегантно се отърва от проблема и го прехвърли на болната глава, т.е. на прокуратурата.

Къде в случая е заровено кучето? В тоталното по своята нелепост решение едно звено от съдебната система да решава проблем, който засяга пет ведомства от изпълнителната власт – МВР, Министерството на финансите, Министерството на правосъдието, Министерството на отбраната и ДАНС, а чрез тях – най-малко десетина служби и дирекции. Които – казано по народному, не могат да се дишат една друга. А всички заедно умират от... недоволство, да кажем, че точно прокуратурата трябва да се рови в най-потайните интимности на информационните им системи. Да не говорим за нежеланието друг да им прави статистиките. Кого визираме тук ли? Всички – трите ключови главни дирекции – БОП, „Гранична полиция" и „Национална полиция" (с подопечните й отдели „Криминална полиция", „Икономическа полиция", „Транспортна полиция", „Разследване" и т.н.), военната полиция, митниците и митническото дознание, НАП, финансовото разузнаване и двете контраразузнавания – цивилното и военното...

Как ще се случи всичко това? Никак не трябва да се случва. Поради тази причина управляващите категорично отказват да финансират довършването на ЕИСПП с едно платежно нареждане. И са оставили прокуратурата сама да решава проблема – ако може – с европейски пари. Защото 2 млн. лв. капиталови разходи за 2013 г., при положение че Брюксел очаква рязко подобряване на отчетността, означава само едно: предизвестен провал на... прокуратурата!

Втори индикативен показател: ***Да осигури по-прозрачен и ефикасен съдебен процес посредством приемането и прилагането на нов Закон за съдебната власт и нов Граждански процесуален кодекс. Да докладва за ефекта от тези нови закони и от Наказателно-процесуалния кодекс и Административнопроцесуалния кодекс, и по-специално върху досъдебната фаза на наказателното производство.***

Няма да се повтаряме и да се потретяме. Само ще допълним, че от 2002 г. с въвеждането на нови информационни и деловодни системи, както и с озвучаването на съдебни зали, е грижа на изпълнителната власт в лицето на Министерството на правосъдието. Резултатите са по-скоро кахърни, отколкото... средна хубост. По едно време даже се стигна до парадокса в съдебната власт да „циркулират" най-малко четири софтуерни продукта, които по никакъв начин нямаше как да намерят „общ език" или просто една-две допирни точки. За програмния хаос и тоталната несъвместимост между системите на МВР, НАП, ДАНС и т.н. просто не си

СПОМЕНИ ОТ БЪДЕЩЕТО

В края на май 2009 г., премиерът и тогавашния министър на правосъдието направиха тържествено първата копка на бъдещата модерна Съдебна палата във Варна. Доколкото са свежи спомените, ставаше дума за инвестиции в размер на около 10-120 млн. лева. Откъде държавата щеше да намери тези пари – нито един слуга на Темида не се реши да попита. Първият постоянно действащ ВСС също предпочете да запази гордо мълчание. Ето защо без отговор остана още един правилен въпрос: „Какво точно се случва във Варна и не се случва в Софийския районен съд, че магистратите в черноморската столица да се сдобият с МОЛ „Темида", докато колегите им срещу пазара „Римската стена" да продължават да работят в най-прокъсаната и най-мръсна дядовата ръкавичка.

струва да си хабим приказките...

Мнението на Брюксел, „подковано" много старателно от последните две правителства, обаче е коренно различно (според доклада за напредъка от лятото на 2012 г.):

„... Непосредствено след присъединяването бяха предприети поредица значими стъпки, сред които изменения на Конституцията, нов Закон за съдебната власт (ЗСВ), нов Граждански процесуален кодекс, нов Административнопроцесуален кодекс и изменения на Наказателно-процесуалния кодекс.

През първата година след присъединяването бяха създадени нови институции на съдебната власт. Създаден бе независим съдебен Инспекторат, като работа започна и нов Висш съдебен съвет (ВСС), разполагащ с широки правомощия за управление на съдебната система. Сред тези правомощия бяха управлението на човешките ресурси на съдебната система, включително назначаването, повишаването, атестирането и разпределението по места на работещите.

На ВСС бяха предоставени също така дисциплинарни правомощия и съответно задачата да гарантира отчетността и съблюдаването на етичните норми от съдебната система, както и да осигури спазването на високи професионални стандарти в работата на съдебната система.

С тези правомощия ВСС се превърна в главното действащо лице в осъществяването на съдебната реформа..."

На хартия може и така да изглеждат нещата,

но на практика са съвършено различни. Защото липсата на пари и на възможност сам да решаваш какви имоти да имаш и какво да ги правиш, доведе ситуацията до още един абсурд, за който никой нищо не говори: съдебната система не разполага със свой собствен жилищен фонд – нито оборотен, нито никакъв. Какво произтича от това – читателите на сп. „Теза" прекрасно знаят.

Другият парадокс, за който също никой не обелва дори зъб, е още по-голям.

Според Брюксел, ВСС вече е главното действащо лице в осъществяването на съдебната реформа! И как – да попитаме ние – като постоянно клечи с паничка пред вратата на финансовия министър ли? Или като все още т.нар. „политически елит" не му позволява да си избере титулярен председател, защото не иска да се сбогува с възможността правосъдният министър да реди дневния ред на заседанията?

Да не говорим за последното (засега) драстично проявление на типичното нашенско управленско двуличие: в края на 2011 г. Конституционният съд забрани на ВСС да издава подзаконови нормативни актове. И това е правилно, защото „правителството на съдебната власт" не фигурира в Закона за нормативните актове. Какво пречеше на управляващите от ГЕРБ да драснат и да приемат едно текстче от четири-пет изречения? Нищо, естествено. Защо не го направиха? Също не е кой знае каква загадка: с този тип нормативна уредба да се занимават... отново ТЕ – чрез правосъдното министерство, което колкото и да съчувства на Темида, все пак е длъжно да се подчинява на общата воля, спусната от главата на партията-майка.

(Каква е разликата между наредбите, правилниците и инструкциите, от една страна, и заповедите и наръчниците, от друга – няма какво да обясняваме. Само ще допълним, че ако между тях нямаше никаква разлика, защо утре новите управляващи не вземат и не отменят Закона за нормативните актове въобще?)

Останалите индикативни показатели звучат по-скоро като добри пожелания, които малцина вярват, че ще бъдат изпълнени. Реално, не на хартия:

№ 3: Да продължи реформата на съдебната власт с цел подобряване на професионализма, отчетността и ефикасността. Да прави оценка на ефекта от тази реформа и да публикува резултатите всяка година.

№ 4: Провеждане и докладване за професионални и надпартийни разследвания по обвинения в корупция на високо равнище. Докладване за вътрешни проверки на публичните институции и за огласяване на имуществото на високопоставени длъжностни лица.

№ 5: Вземане на по-нататъшни мерки за предотвратяване и борба с корупцията, особено по границите и в местното управление.

№ 6: Прилагане на стратегия за борба с организираната престъпност, която се съсредоточава върху тежките престъпления, прането на пари, както и върху системното конфискуване на имуществото на престъпниците. Докладване за нови и текущи разследвания, повдигнати обвинения и присъди в тези области.

Две са причините, заради които отново ги преписваме. Първата е очевидна: показател № 5 и показател № 6 са вменени като отговорност на съдебната власт или по погрешка, или „неволно". Защото на съдебната система изобщо не ѝ е работа да взема мерки за предотвратяване и борба с корупцията по границите и в органите на местното самоуправление. Нито пък ѝ е в правомощията да чертае и пише стратегии за борба с организираната престъпност.

Втората причина може да бъде описана като „динената кора, която Брюксел подложи на българската Темида". Всъщност – динена кора е много невинно определение на онова, което

се задава в края на 2013 г., когато Европейската комисия отново ще докладва на Европейския парламент докъде сме го докарали с напредъка по Механизма за сътрудничество и проверка. Съдете сами какви са следващите задължения на България, които току-що отишлите си управляващи приеха като нещо, което си е в реда на нещата (цитат от доклада на ЕК, огласен през лятото на 2012 г.):

„... Реформа на съдебната система:

1. Да се обнови съставът на Висшия съдебен съвет с мандат да предприеме провеждане на реформа из основи.

(Такъв мандат новият ВСС няма и няма как т.нар. „политически елит“ да му го даде).

2. Да се изготви и изпълни средносрочна стратегия за човешките ресурси в съдебната система, която да се основава на анализ на нуждите и натовареността, с промените в структурата на съдилищата, назначенията и обученията.

(Анализ ще има, но кардинална промяна – едва ли. Защото, за да се изготви и изпълни въпросната стратегия, ВСС трябва да е с развързани ръце – и по линия на финансите, и по линия на управлението на системата чрез подзаконови нормативни актове. А както много добре знаем, краищата на тези „въжета” са в ръцете на правителството).

3. Новият главен прокурор следва да получи мандат да проведе реформа в структурата, процедурите и организацията на прокуратурата въз основа на независим функционален одит и в сътрудничество с външни експерти.

(Ако експертите на Европейската комисия си бяха направили труда внимателно да прочетат анализите за дейността на прокуратурата – през 2010 г., 2011 г. и 2012 г., щяха да установят, че е направено всичко, което може да бъде направено. За пълноценен независим функционален одит и ефикасно сътрудничество с външни експерти трябват пари, каквито в бюджета на държавното обвинение не са предвидени.)

4. Да се постави цел за завършване на работата по новия Наказателен кодекс и за неговото прилагане.

(Целта е поставена много отдавна, а изпълнението е в ръцете на бъдещите министри и народни представители. Тоест – резултатите от прилагането на ненаписания още нов Наказателен кодекс – най-рано след година и половина-две.)

5. Да се гарантира откритото участие на всички значими НПО и професионални организации при определянето и наблюдението на стратегиите за реформи.

(Гарантирано е, но за съжаление – като изключим Асоциацията на прокурорите и Камарата на следователите, засега по-голяма част от останалите участници в Гражданския съвет, създаден с протоколи № 53/13.12.2012 г. и № 1/10. 01.2013 г. на ВСС, са обладани от една единствена „месианска” мисъл: държавното обвинение да бъде изведено от съдебната система и да бъде експедирано в изпълнителната власт. Факт, който директно минира всякакви конструктивни размисли и страсти по темата „Определянето и наблюдението на стратегиите за реформи”.)

Останалите ангажименти, от чието изпълнение в огромна степен зависи оценката, която ще ни бъде поставена в края на 2013 г., ще изброим просто така – „за сведение на посрещачите”. Пък всеки сам да прецени кой от ангажиментите няма как да бъде изпълнен, кой ще понесе отговорността за това и защо, ако всичко казано дотук не е вярно, Брюксел иска от нас все едни и същи неща – от 15-16 години насам.

Независимост, отчетност и етика на съдебната власт

1. Работата на Инспектората да се съсредоточи върху етиката и ефикасността на съдебната система. Да се установи единна

и ефективна система за разпределяне на случаен принцип на съдебните дела, която да се използва повсеместно в страната.

2. Да се гарантира, че изборът на главен прокурор е пример за прозрачен и състезателен процес, основан на критерии за професионална етика и ефективност.

3. Прозрачността, обективността и професионалната етика да се превърнат в главни приоритети при атестирането, повишаването, назначаването и вземането на дисциплинарни решения по отношение на магистратите.

Ефикасност на съдебния процес

1. Да се изготви стратегия за намаляване на случаите, при които има закъснение при публикуване на мотивите към съдебните решения и да се анализират начините за справяне с този проблем.

2. Да се запълнят празнините при ефективното изпълнение на съдебните решения, като например укриването с цел избягване изпълнението на присъда лишаване от свобода или неизпълнението на финансови наказания, наложени по съдебен ред.

3. Да се приеме стратегия за повишаване на последователността при правоприлагането, включително дейна стратегия на Върховния касационен съд за установяване на въпроси, по които има разногласия, и постановяване на решения по тях.

Борба с организираната престъпност

1. Да се гарантира, че членовете на новата Комисия за отнемане на незаконно придобито имущество се назначават въз основа на тяхната професионална етика, както и че другите институции, и най-вече прокуратурата, напълно съдействат за работата на комисията; да се гарантира също бързото вземане на решения от Върховния касационен съд, за да запази нейния авторитет, ако е необходимо.

2. Да се извърши независим анализ на провалилите се дела, като се анализират слабостите както в следствието, така и в прокуратурата, в това число защитата на свидетелите, икономическият и финансовият анализ, събирането на доказателства от полицията и сътрудничеството между съдебната и изпълнителната власт.

3. Въз основа на този анализ, да се премахнат недостатъците в структурата, управлението, персонала, обученията, сътрудничеството и професионалните практики.

Борба с корупцията

1. Да се използва натрупаният опит от минали случаи, за да се подобри работата на полицията, прокуратурата и съдилищата.

2. Да се направи независима оценка на въздействието на българската национална стратегия за противодействие на корупцията. Да се повери на една-единствена институция задачата да координира борбата с корупцията, да подпомага и координира усилията в различните сектори, да докладва за резултатите от прилагането на стратегията за противодействие на корупцията във всички държавни структури и да поддържа нова независима система за наблюдение, в която участва гражданското общество.

3. Да се измени Законът за предотвратяване и установяване на конфликт на интереси, така че да могат ефективно да се налагат наказания, които имат възпиращо действие. Да се преразгледа системата за деклариране и проверка на имущество, като тя бъде превърната в ефективно средство за установяване на незаконно обогатяване.

Май за днес стига, а? Тъжно, ама от сърце. Но... такъв е животът: един обира парсата, друг опира пешкира.

БЕЗ ДУМИ

Интернет издание mediapool.bg, 28 февруари 2013 г.:

Заради „отвличанията, магистралните грабежи и октоподи"

Цветанов си тръгва от МВР "с високо вдигната глава"

„Знам, че излизайки от МВР, няма да ми се задават въпросите за отвличанията, за магистралните грабежи, за октоподи и всички останали, които доведоха държавата до това състояние. За този огромен дефицит, който имаше към правоохранителната и правораздавателната система. Направил съм максимума и съм се вслушал във всеки един съвет на всички български граждани, които са ме срещали. В тази посока изградихме изключително важна политика и за селските райони. Това е направил министърът на вътрешните работи."

С този коментар вътрешният министър в оставка Цветан Цветанов приключи последното си официално събитие в МВР – връчването на наградите на спортната асоциация към силовото ведомство. От думите му стана ясно още, че той си тръгва „с високо вдигната глава" и с нагласа за втори мандат.

„Ако ГЕРБ получи достатъчна подкрепа от обществото да управлява в следващ мандат, министър-председателят ще бъде Бойко Борисов, защото той е лидерът на ПП ГЕРБ. Той ще определи своя екип", лаконично коментира Цветанов вероятността след изборите през май отново да оглави МВР.

Вместо да коментира постоянните критики към себе си, че през последните 3, 5 години последователно нагнетяваше сериозно напрежение в съдебната система, обвинявайки я за всяко провалено дело, Цветанов предпочете да се спре на любимата на ГЕРБ тема за нестабилната финансова ситуация, в която са работели колегите му.

„ГЕРБ управлява в една тежка финансова и икономическа криза, която касае цяла Европа през последните 3-4 години. Ние взехме управлението и в дългата криза, която в продължение на над 20 години тормози българското общество. Това, което ще направим, е действително в тези разговори, които ще се водят в кампанията, да можем да разясним какво направи ГЕРБ и какви грешки допусна", заяви Цветанов, без да конкретизира кои гафове визира.

„Икономическата ситуация, финансовата стабилност на държавата, която трябваше да бъде отчетена от европейските ни партньори, някъде, може би, сме допуснали грешка в социалната област. Но нека да погледнем - какви са били реалностите. За нас е важно да има инфраструктура, земеделие, икономика, създаване на предпоставки за нови работни места", добави министърът в оставка в отговор на въпрос дали една от грешките е замразяването на доходите.

ВАЖНО УТОЧНЕНИЕ:

1. Първото заседание на Федеративния съвет на СФСМВР е проведено на 20 юни 2009 г. в град Търговище. На заседанието присъстват членовете на УС и представители на 87 синдикални дружества от цялата страна. От есента на 2009 г. току що цитираното отворено писмо е изпратено до министър-председателят (вече в оставка) над 50 пъти. Получените отговори са.... нула на брой!

2. Същата е съдбата и на първото по рода си социологическо изследване „Мотивация на българския полицай". То е направено по поръчка на СФСМВР и е огласено в средата на юни 2012 година. До момента нито една българска медия не се престраши и не публикува дори „представителна извадка" от съдържанието му.

Отворено писмо

ДО

Г-Н БОЙКО БОРИСОВ,
МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛ
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

УВАЖАЕМИ
ГОСПОДИН МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛ,

Управителният съвет на Синдикалната федерация на служителите в МВР (СФСМВР) за пореден път се обръща към Вас с настоятелна молба за спешна среща. Причината е, че някои проблеми в сектора „Сигурност" вместо да бъдат решавани, се задълбочават.

По време на единствената ни (засега) среща бяха изразени намерения и бяха поети ангажименти. Изпълнението на ангажиментите - поне според информацията, с която разполагаме - буди съмнения по отношение на искреността на изразените намерения.

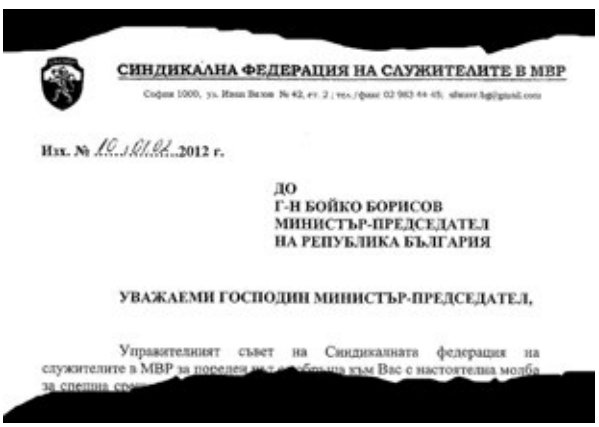

СИНДИКАЛНА ФЕДЕРАЦИЯ НА СЛУЖИТЕЛИТЕ В МВР

София 1000, ул. Иван Вазов № 42, ет. 2 ; тел./факс 02 983 44 45; sfmvr.bg@gmail.com

Изх. № 10-601/02.2012 г.

ДО
Г-Н БОЙКО БОРИСОВ
МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛ
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

УВАЖАЕМИ ГОСПОДИН МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛ,

Управителният съвет на Синдикалната федерация на служителите в МВР за пореден път се обръща към Вас с настоятелна молба за спешна сре

Многократните ни опити да инициираме обсъждане на тези въпроси останаха не само без резултат, но и без отговор. Вместо това към нас бяха отправени упреци, че политизираме синдикалната дейност в МВР.

Държим за пореден път да подчертаем, че по силата не само на буквата и духа на закона, но и на дълбокото ни вътрешно убеждение, стоим встрани от партийната политика. Използвали сме само позволени от закона синдикални средства и ще ги използваме единствено в защита на правата на нашите членове.

В същото време, като практика на членове на Министерския съвет, се утвърди лансирането в публичното пространство и дори реализирането на идеи за промени, пряко засягащи социалния статус на служителите в МВР, без сериозна аргументация и без да бъде направен дори опит тези идеи да бъдат обсъдени със самите служители или своевременно да бъдат информирани техните синдикални организации.

Подобна практика неминуемо води до отрицателни резултати като генерира, от една страна, негативно обществено отношение към МВР и така наречените „привилегии" на неговите служители, а от друга - сериозно напрежение сред служителите.

Оценяваме усилията, полагани от ресорния заместник-министър и Председател на Съвета за социално партньорство в МВР Д. Георгиев, за поддържане на социалния диалог в Министерството.

Очевидно е обаче, че някои тези се обсъждат извън МВР и на ниво на социалния диалог, на което по силата на законови ограничения ние нямаме възможност да участваме в него.

В резултат, ако по време на срещата ни с Вас се налагаше да говорим за понижената мотивация на служителите в МВР, то сега става дума за нещо по-опасно - за сериозно подкопаване на доверието им към държавата. Оставяме на Вас да прецените какви рискове крие този процес.

Изложеното дотук, както и декларираната от Вас сериозна ангажираност към проблемите на МВР и сектора „Сигурност", ни дава основания да Ви запитаме: „Господин Министър-председател, кога ще намерите време за бившите си колеги?"

Председател на УС на СФСМВР -
Валентин Попов

Мотивацията на българския полицай: „Беден и болен" или „Заможен и здрав"!

1. Цели на изследването. Методология

Цели на изследването

Основната цел на изследването е да постигне обективно отразяване на ситуацията в страната по отношение на факторите, които влияят върху мотивацията на българския полицай в петте служби на полицията - "Гранична полиция", "Жандармерия", "Охранителна полиция", "Криминална полиция" и "Борба с организираната престъпност". Специфичната цел е обективна оценка на условията на труд по отношение на:

• оборудване;

• техническа обезпеченост;

• разпределение на работното време, баланс работно – свободно време, отпуски;

• обучение, организация и заплащане на труда;

• стрес и здравословни проблеми, професионални заболявания и др.;

• регистриране на наличието и формите на нерегламентирано въздействие и натиск върху полицейските служители.

Методология

• Количествено изследване сред полицейски служители от сектори "Гранична полиция", "Жандармерия", "Охранителна полиция", "Криминална полиция" и "Борба с организираната престъпност" чрез анкета за самостоятелно попълване. Обемът на реализираната извадка е 585. Видът на извадката е квотна и отразява структурата на полицията по сектори и областни дирекции (т.е. делът на сектори "Гранична полиция", "Жандармерия", "Охранителна полиция", "Криминална полиция" и "Борба с организираната престъпност" и на 28-те областни дирекции в извадката съвпада с общата).

• Период на провеждане:

• набиране на информация - декември 2011 г. – февруари 2012 г.

• проверка, въвеждане и обработка на данните – февруари – март 2012 г.

• анализ и доклад – март 2012 г.

2. Оборудване и техническа обезпеченост

Полицаите от всички служби декларират много високо ниво на неудовлетвореност от обезпечаването с облекло и обувки – между 72 % и 76 % от тях не са доволни от него (виж графика 1).

Графика 1: Удовлетвореност на нуждите от облекло и обувки

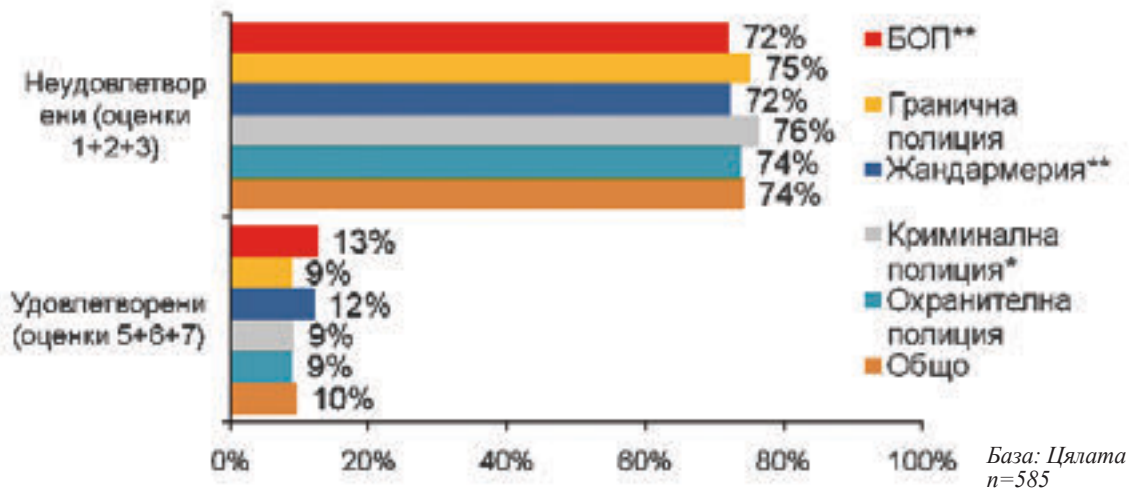

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Ниска е удовлетвореността и от снаряжението, като тук разликите между отделните служби са съществени – в жандармерията всеки 4 от 5 запитани е недоволен, а в БОП – малко над половината (виж Графика 2).

Графика 2: Удовлетвореност на нуждите от снаряжение

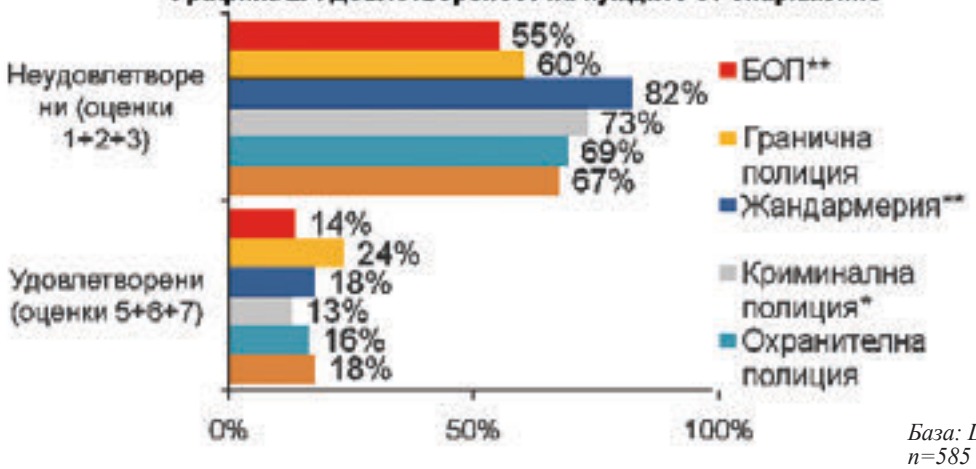

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Оборудването с бронежилетки също е сред неудовлетворените нужди за близо ¾ от полицаите. Тук най-ниска е удовлетвореността сред служителите в криминална полиция (виж графика 3).

Графика 3: Удовлетвореност на нуждите от бронежилетки

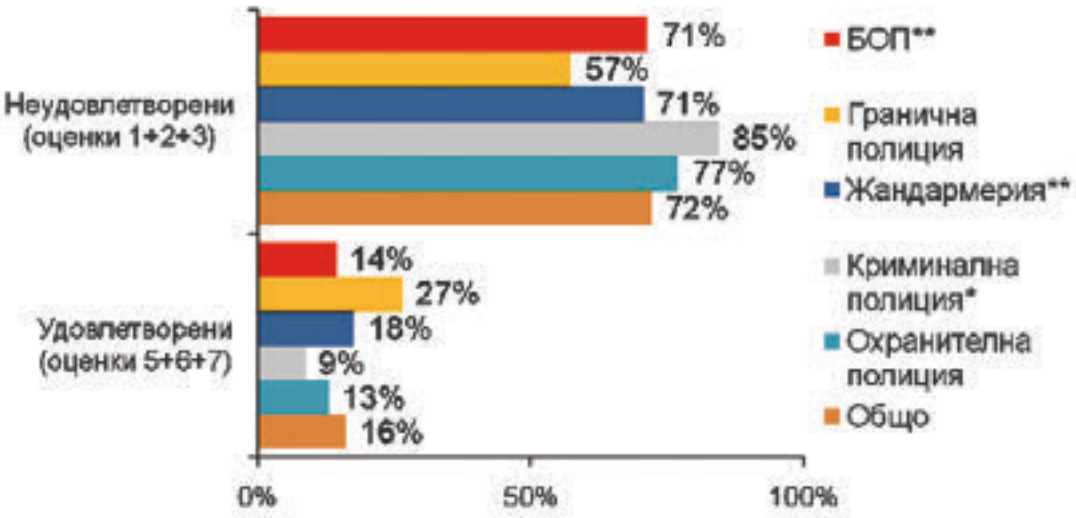

Очевидно необходимостта от техническо оборудване също е сред незадоволените нужди на полицаите, като охранителната полиция и жандармерията се открояват на фона на останалите служби (виж Графика 4).

Графика 4: Удовлетвореност на нуждите от техническо оборудване (компютри, периферия)

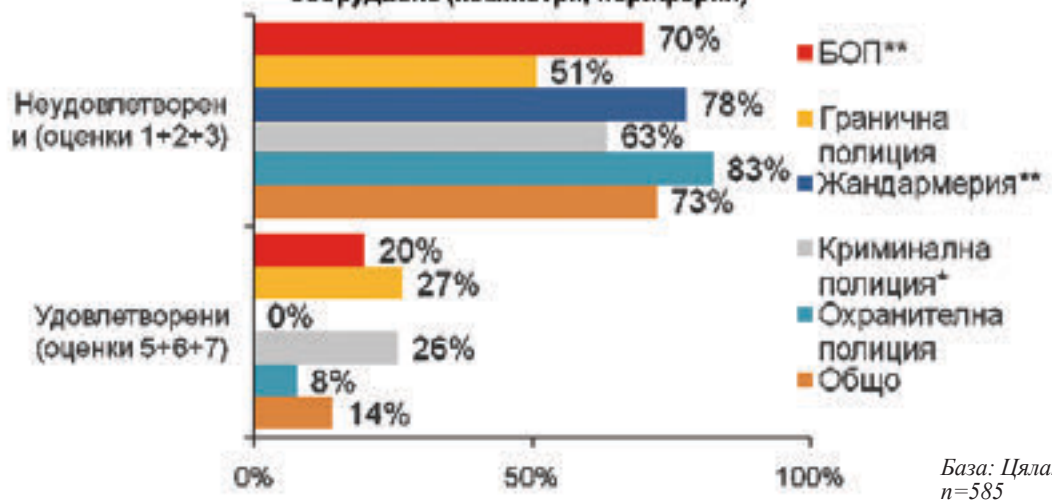

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Нуждата от консумативи е най-належаща – общо 84 % от полицаите са недоволни от снабдяването с тях. Проблемът се възприема като най-остър в граничната и охранителната полиция.

Графика 5: Удовлетвореност на нуждите от консумативи

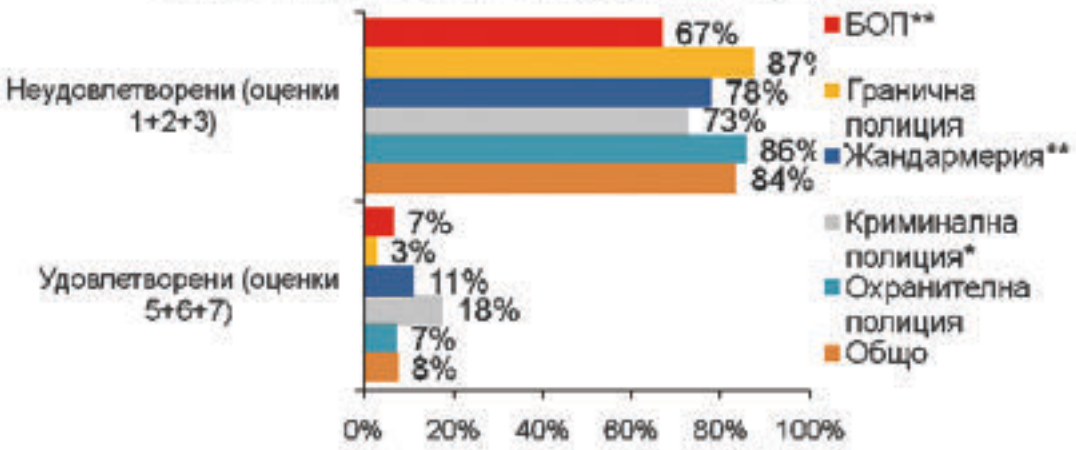

Броят на автомобилите и тяхното състояние е сред сериозните източници на недоволство в охранителната и криминалната полиция, за разлика от граничната полиция. Недостигът на гориво е посочен като проблем от над 2/3 от полицаите в жандармерията, охранителната и криминалната полиция (виж Графики 6, 7 и 8).

Графика 6: Удовлетвореност от броя на автомобилите

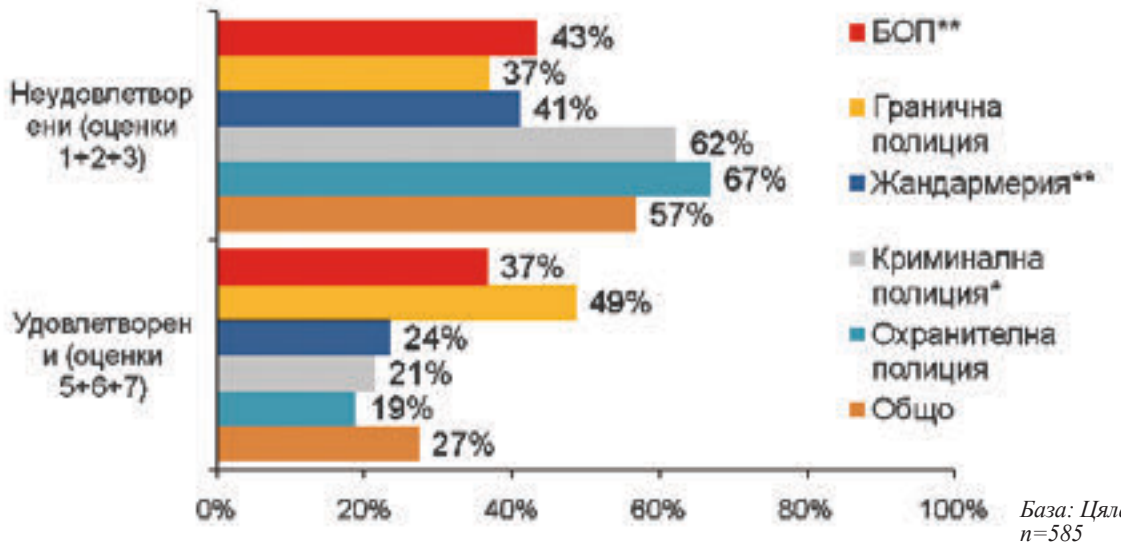

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Графика 7: Удовлетвореност от състоянието на автомобилите

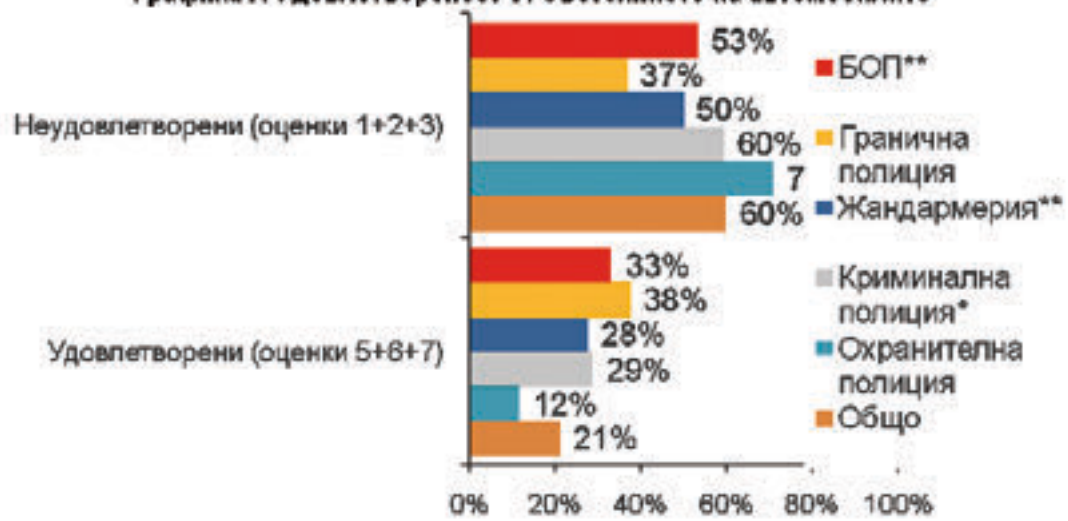

Графика 8: Удовлетвореност на нуждите от гориво за автомобилите.

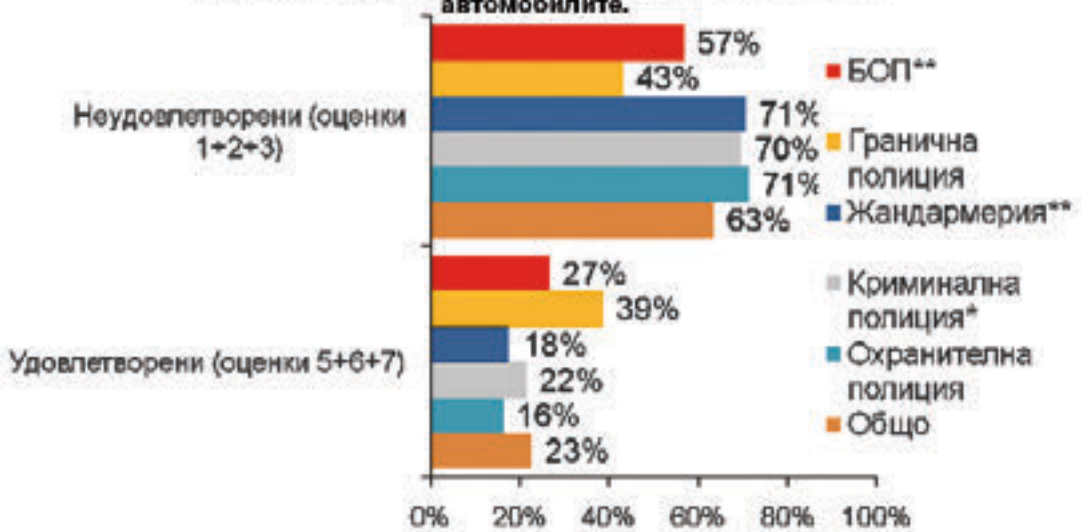

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Основната заплата е незадоволителна за мнозинството полицаи – по-недоволни са в граничната полиция, жандармерията и охранителната полиция (виж Графика 9).

Графика 9: Удовлетвореност от основната заплата

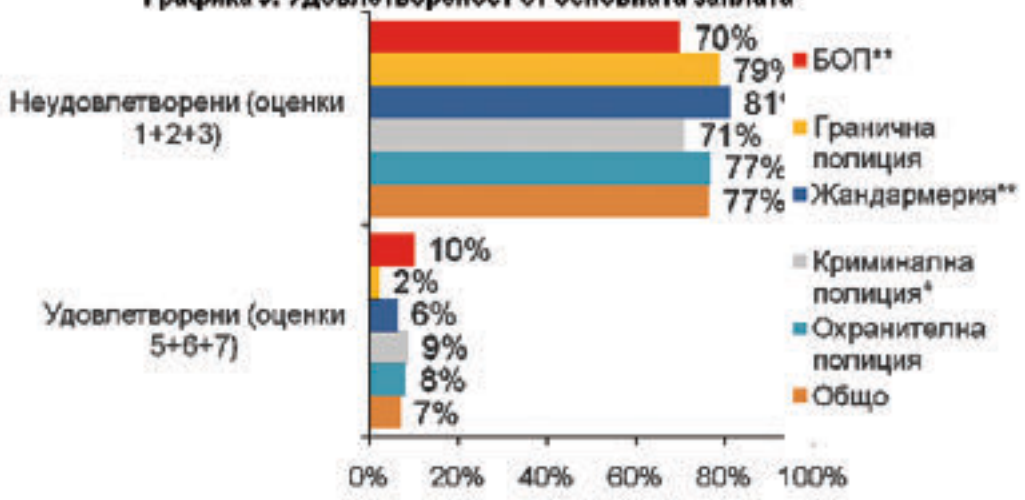

Полицаите в БОП и граничната полиция са най-чувствителни на тема "заплащане на извънреден труд" (виж Графика 10).

Графика 10: Удовлетвореност от заплащането на извънредния труд

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Вещевото доволствие се възприема като един от най-острите проблеми в охранителната и граничната полиция (виж Графика 11).

Графика 11: Удовлетвореност на нуждите от пари за облекло (вещево доволствие)

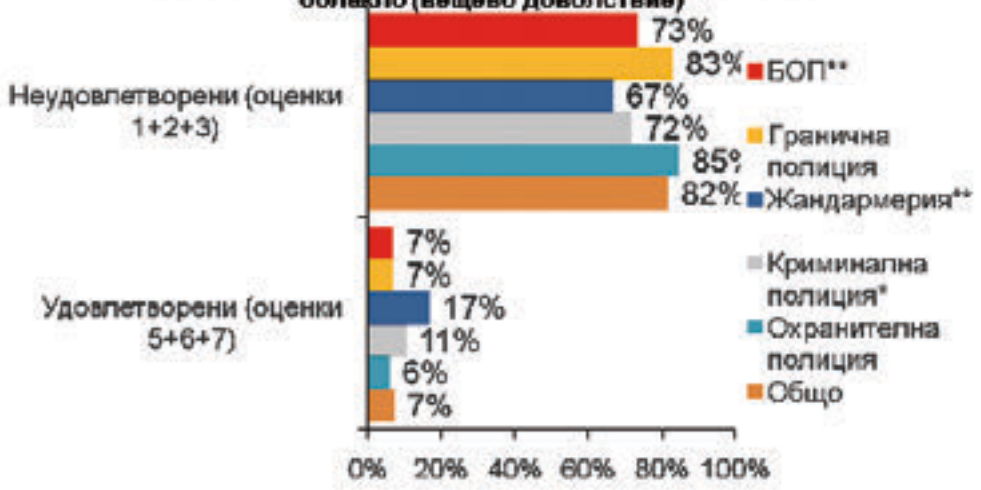

Двама от трима униформени полицаи са недоволни от времетраенето на извънредния труд, като разликите между различните служби са несъществени (виж Графика 12).

Графика 12: Удовлетвореност от времетраенето на извънредния труд

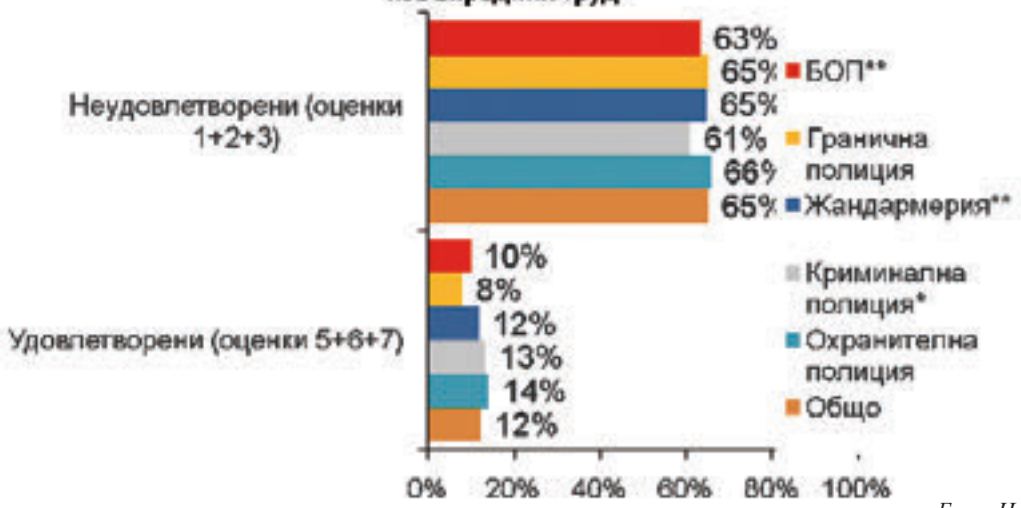

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Условията на работното място в по-малка степен са източник на неудовлетвореност, в сравнение с останалите фактори (виж Графика 13).

Графика 13: Удовлетвореност от условията на работното място

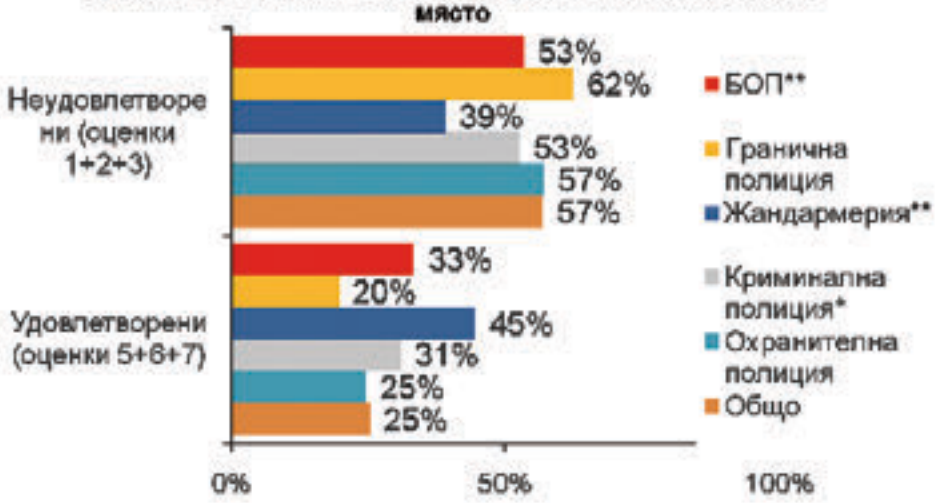

Медицинското обслужване в МВР болница и нейните клонове в страната се възприема като незадоволена нужда от близо 2/3 от полицаите (виж Графика 14).

Графика 14: Удовлетвореност от медицинското обслужване в МВР болница и нейните клонове в страната

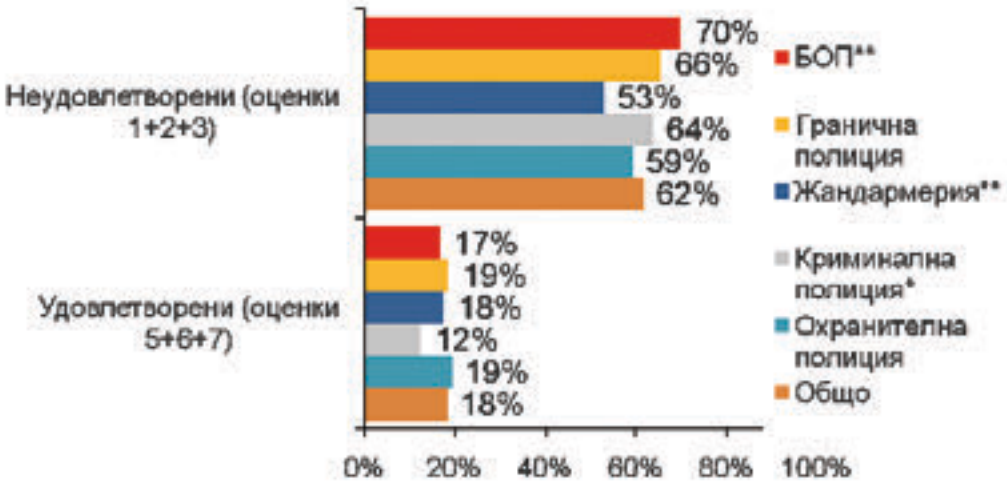

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Микроклиматът е единствената област, в която удовлетворението е повече от неудовлетворението (виж Графика 15).

Като цяло, полицаите са недоволни най-вече от снабдяването с консумативи, вещево доволствие, от ниската основна заплата, техническото оборудване, облеклото и бронежилетките (виж Графика 16).

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

При различните служби могат да се разграничат три групи области, според нивото на удовлетвореност: В Охранителната полиция най-категорично е недоволството по отношение на снабдяването с консумативи, вещево доволствие, техническо оборудване, бронежилетки, облекло и основна заплата, докато микроклиматът е единствената област на удовлетвореност (виж Графика 17).

Графика 17: Удовлетвореност по видове фактори - Охранителна полиция (средна оценка)

В Криминалната полиция болната тема са бронежилетките, по-малко – облеклото и основната заплата, а взаимоотношенията с преките началници се оценяват като удовлетворителни в най-голяма степен (виж Графика 18).

Графика 18: Удовлетвореност по видове фактори - Криминална полиция (средна оценка)

В Граничната полиция най-ниска е удовлетвореността от снабдяването с консумативи, вещевото доволствие, допълнителното заплащане за извънреден труд, основната заплата и облеклото, докато автомобилите и тяхната поддръжка, както и взаимоотношенията с преките ръководители са по-скоро неутрални оценки (виж Графика 19).

Графика 19: Удовлетвореност по видове фактори - Гранична полиция (средна оценка)

В жандармерията най-голямо недоволство предизвиква техническото оборудване, основната заплата, консумативите, снабдяването с гориво за автомобилите и облеклото, а неутрални оценки получават автомобилите и тяхното състояние, условията на работното място и микроклиматът (виж Графика 20).

Графика 20: Удовлетвореност по видове фактори - Жандармерия (средна оценка)

В БОП най-ниско е нивото на удовлетвореност от допълнителното заплащане за извънреден труд, вещевото доволствие и медицинското обслужване в МВР болница, основната заплата и оборудването с бронежилетки (виж Графика 21).

Графика 21: Удовлетвореност по видове фактори - БОП (средна оценка)

3. Извънреден труд и отпуск

Четирима от петима полицаи работят извънредно поне 1 ден седмично. БОП и Криминалната полиция са двете служби, в които извънредният труд е най-интензивен (съответно 40 % и 42 % работят извънредно 2 и повече дни в седмицата) (виж Графика 22).

Графика 22: Честота на извънредния труд

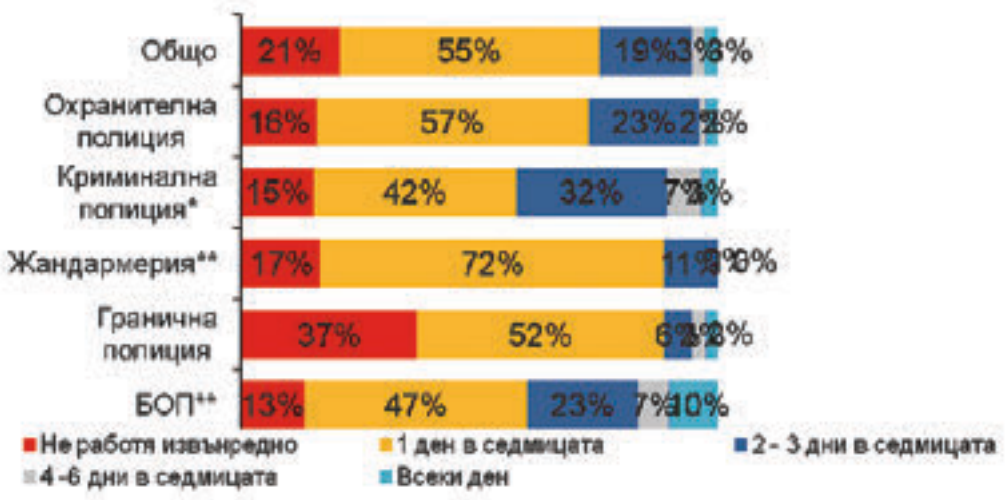

Общо 1/3 от полицаите декларират, че извънредния труд, който полагат, не се отчита коректно, като най-голям дял подобни отговори (50 %) има в БОП (виж Графика 23).

Графика 23: Коректно отчитане на извънредния труд

Средното времетраене на извънредния труд в полицията е 6 часа седмично, като служителите на БОП декларират, че работят 8 часа извънредно. Мнозинството полицаи (общо 87 %) работят до 9 часа извънредно на седмица – от 80 % в жандармерията, до 94 % в граничната полиция (виж Графика 24).

Графика 24: Времетраене на извънредния труд (на седмица)

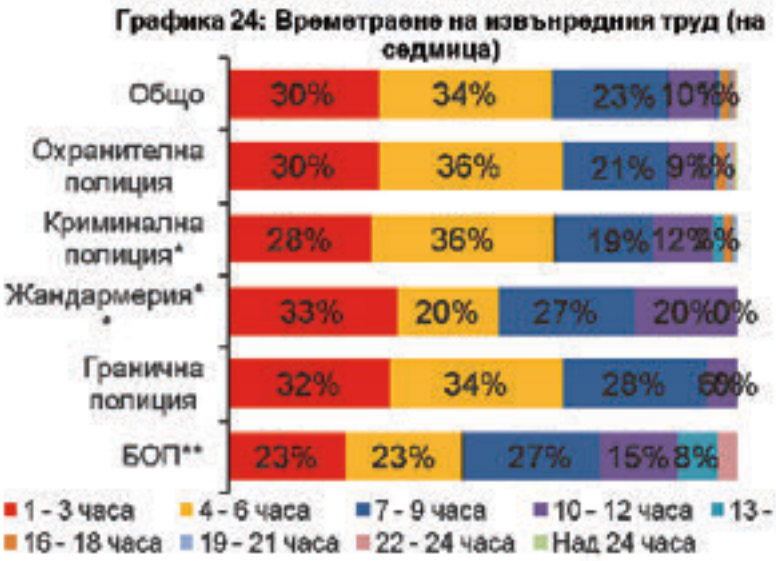

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Над 1/3 от полицаите декларират, че извънредния труд, който полагат, не се заплаща коректно (най-много в БОП и граничната полиция) (виж Графика 25).

Графика 25: Коректно заплащане на извънредния труд

Неизразходваният годишен отпуск е над 30 дни за мнозинството от полицаите (87 %), а в БОП и криминалната полиция всеки пети полицай има над 40 дни неизразходван отпуск (виж Графика 26).

Графика 26: Неизразходван годишен отпуск

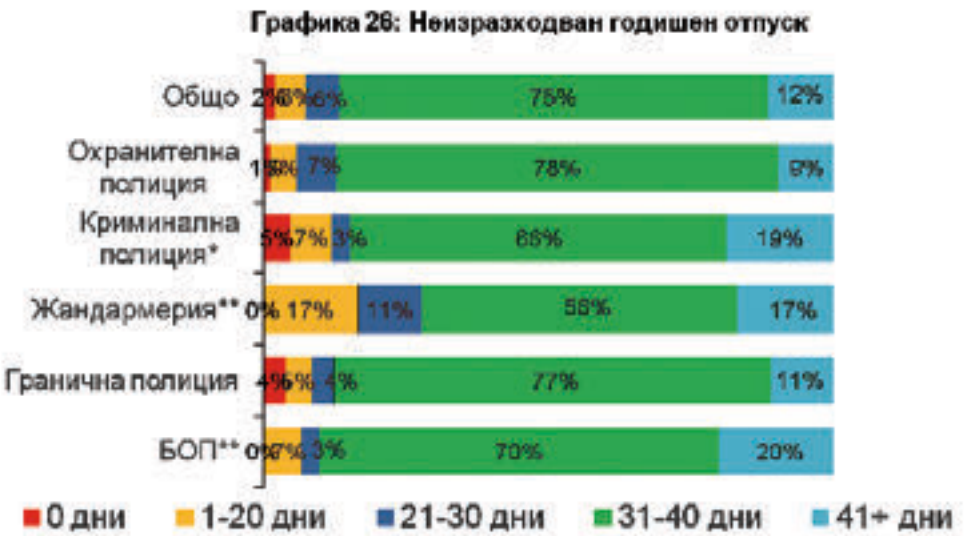

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

4. Кариерно развитие и обучение

Според полицейските служители, в тяхната служба преобладават нелегитимните фактори за развитие в кариерата – полицаите посочват най-често връзките на високо ниво, към които може да се добавят и близките отношения с началниците. Всеки 4-ти изобщо е песимист по отношение на възможностите за кариерно развитие в полицията (в БОП и граничната полиция – всеки 3-ти) (виж Графика 27).

Графика 27: Фактори за кариерно развитие

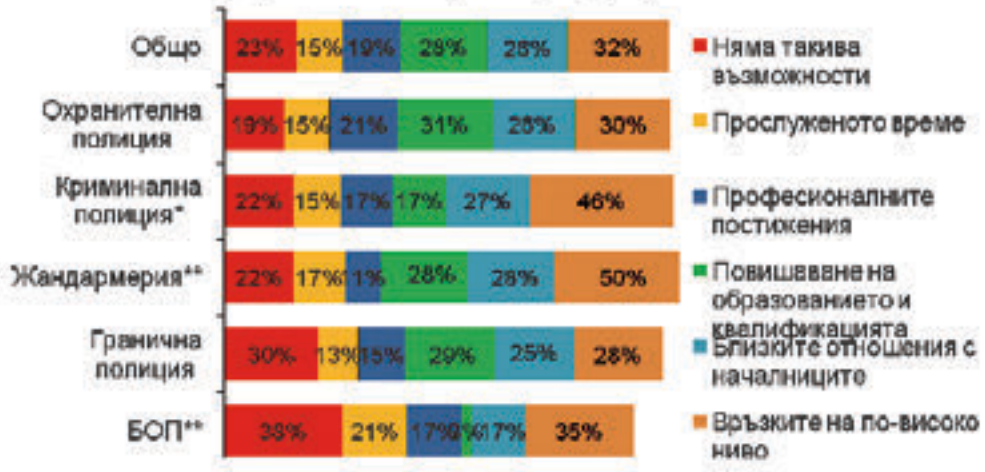

Всеки четвърти полицай не е преминавал никаква форма на обучение след постъпване в полицията (в жандармерията – всеки трети). Една четвърт са били обучавани в рамките на последната година, а близо половината – преди две и повече години (виж Графика 28).

Графика 28: Последно обучение

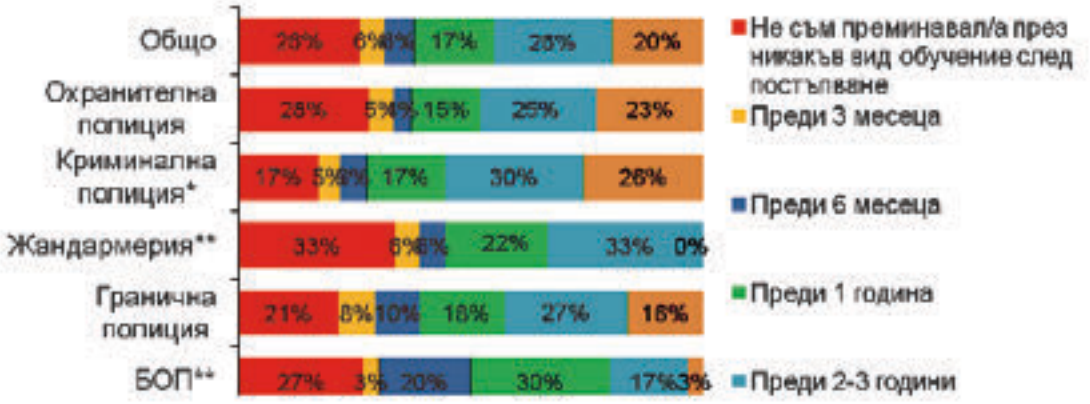

Езиковото е най-търсеното допълнително обучение. Служителите в БОП и криминалната полиция имат по-голяма нужда от повишаване на квалификацията по специалността, докато за охранителната полиция и жандармерията на по-преден план е обучението в нормативната база, касаеща дейността на полицията (виж Графика 29).

Графика 29: Желани видове обучение

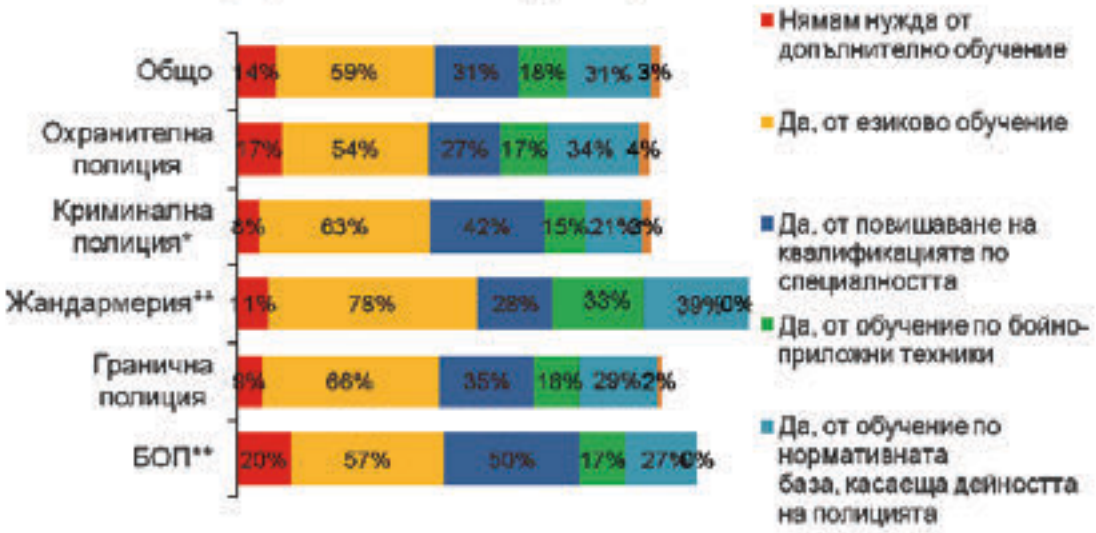

5. Здравословно състояние

Половината полицаи имат здравословни проблеми понастоящем, най-много са те в жандармерията, най-малко – в БОП. Логично, с нарастването на възрастта, здравословните проблеми се увеличават (виж Графики 30 и 31).

Графика 30: Наличие на здравословни проблеми понастоящем

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Близо 1/4 от полицаите имат хипертония, развита след постъпването в полицията, всеки десети има язва или сърдечносъдови заболявания, почти толкова са бъбречните заболявания. Всеки седми има по повече от едно хронично заболяване (виж Графика 32).

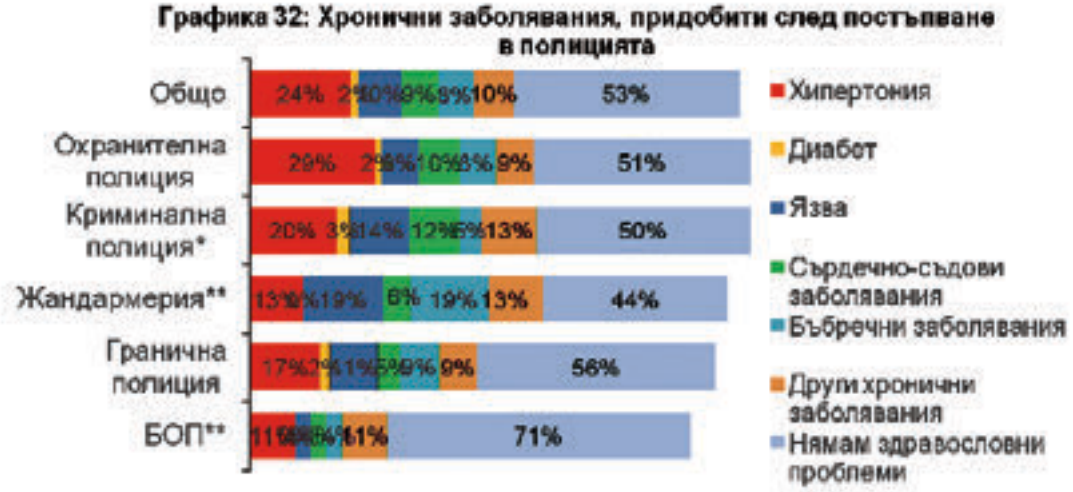

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Общо 60 % от полицаите не са ползвали болнични, а всеки пети е ползвал над 5 дни през последната година (виж Графика 33).

6. Нерегламентиран натиск

Близо половината от полицаите декларират, че знаят за нерегламентиран натиск от страна на висшестоящите (виж Графика 34).

База: Цялата извадка, n=585
** Малка база*
*** Много малка база*

Най-често споменаваната форма на натиск е отказът от поемане на отговорност от страна на висшестоящите, а след това с еднаква тежест са изкуствените бюрократични спънки, натискът за отчитане на резултати и "чадърът" върху определени случаи (виж Графика 35).

Лоялността на полицаите може да се измери чрез тяхната готовност да препоръчат полицейската служба на своето близко обкръжение. В този смисъл лоялността към всички служби в полицията е много ниска – и в петте служби е налице отрицателно ниво на препоръчване от всички полицаи (освен от служителите в БОП, които биха препоръчали своята служба малко повече).

7. Социално-демографски характеристики на полицейските служители

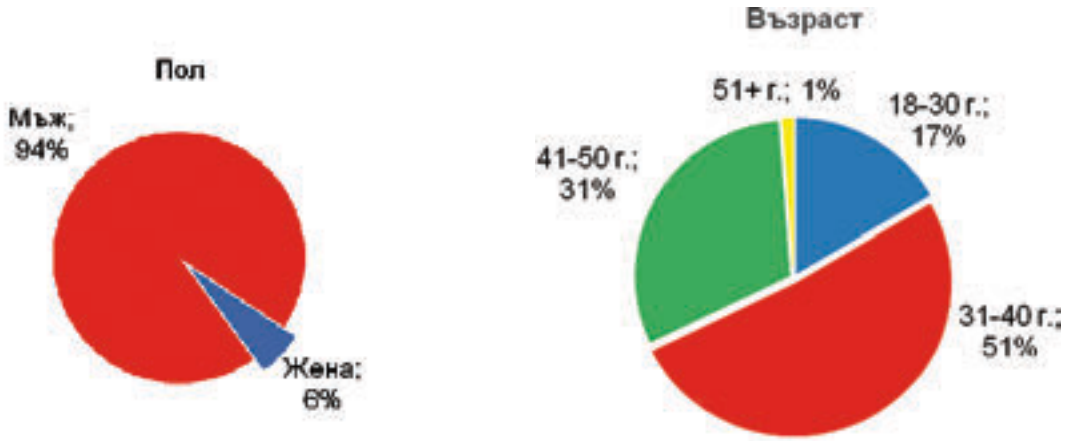

База: Цялата извадка, n=585

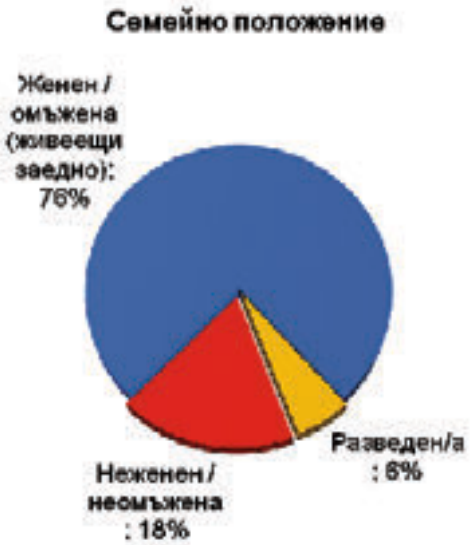

База: Цялата извадка, n=585

Основни изводи и обобщения

• Картината, която очертават резултатите от изследването, е изключително тревожна. Ако условно разграничим няколко фази на понижаване на мотивацията: 1) висока мотивация – 2) намаляване на мотивацията до безразличие – 3) недоволство – 4) силно недоволство – 5) начало на процеси на разпад и дезинтеграция, сегашната ситуация в полицията би могла да се окачествти като последна фаза на недоволство.

• Изследването регистрира безпрецедентно ниско равнище на удовлетвореност на полицаите от обезпечеността им със задължително за тяхната работа оборудване – облекло, снаряжение, бронежилетки, компютри, автомобили и гориво за тях. Почти парадоксално е, че най-масовите полицейски служби – охранителната и граничната полиция – са най-недоволни от липсата на консумативи (хартия и канцеларски материали).

• Основната заплата и заплащането на извънредния труд също са далеч от желаното, според мнозинството от полицаите.

• Извънредно работят 9 от 10 полицаи, като най-интензивен е извънредният труд в Криминалната полиция и БОП. Всеки трети се съмнява, че извънредният труд се отчита и заплаща коректно.

• Неизразходваният платен отпуск е над 30 дни за мнозинството от полицаите.

• Що се отнася до факторите за развитие в кариерата, сред тях преобладават нелегитимните – полицаите посочват най-често връзките на високо ниво, към които може да се добавят и близките отношения с началниците. Всеки 4-ти

изобщо е песимист по отношение на възможностите за кариерно развитие в полицията (в БОП и граничната полиция – всеки 3-ти).

• Всеки четвърти полицай не е преминавал никаква форма на обучение след постъпване в полицията (в жандармерията – всеки трети). Най-търсеното допълнително обучение е езиковото. Служителите в БОП и криминалната полиция имат по-голяма нужда от повишаване на квалификацията по специалността, докато за охранителната полиция и жандармерията на по-преден план е обучението в нормативната база, касаеща дейността на полицията.

• Половината полицаи имат здравословни проблеми понастоящем, най-много са те в жандармерията, най-малко – в БОП. Логично, с нарастването на възрастта, здравословните проблеми се увеличават. Близо 1/4 от полицаите имат хипертония, развита след постъпването в полицията, всеки десети има язва или сърдечносъдови заболявания, почти толкова са бъбречните заболявания. Всеки седми има по повече от едно хронично заболяване.

• Общо 60 % от полицаите не са ползвали болнични, а всеки пети е ползвал над 5 дни през последната година.

• Близо половината от полицаите декларират, че знаят за нерегламентиран натиск от страна на висшестоящите. Най-често споменаваната форма на натиск е отказът от поемане на отговорност от страна на висшестоящите, а след това с еднаква тежест са изкуствените бюрократични спънки, натискът за отчитане на резултати и "чадърът" върху определени случаи.

• Лоялността на служителите към всички изследвани полицейски служби (измерена чрез препоръка към близки и познати на съответната полицейска служба) е на много ниско равнище.

• Полицаите от всички служби категорично оценяват като неефективна дейността на политическото ръководство на МВР, в по-малка степен такава оценка получава и професионалното ръководство на МВР.

ГОСТ

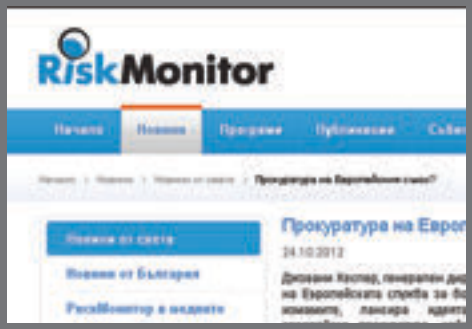

На 29 март 2012 г. стартира проектът „Върховенство на закона и организирана престъпност“. Фокусът е укрепването на капацитета на специализираните прокуратури за противодействие на организираната престъпност, така че новите съдебни институции да отговорят на високите обществени очаквания за качествено, бързо и ефективно правосъдие по делата срещу организирани престъпни групи. Крайната цел е постигането на значими и трайни резултати в борбата с организираната престъпност и свързаните с нея престъпления.

В продължение на 15 месеца прокурорите от Апелативната специализирана прокуратура и Специализираната прокуратура ще преминат еднодневни обучения и двудневни семинари с български и чуждестранни водещи експерти по противодействие на организираната престъпност. Проектът се финансира от Фондация „Америка за България” и се изпълнява от фондация „Риск Монитор” в партньорство със специализираните прокуратури. Лекторите от чужбина се включват в проекта със съдействието на посолствата на САЩ, Холандия, Великобритания, Франция, Италия и Испания в Република България.

В бр. 3 на сп. „Теза” от 2012 г. публикувахме пространно интервю с първия лектор по проекта – Роб Ливърмор, прокурор от Департамента по правосъдие на САЩ. Днес продължаваме рубриката със следващите двама гости: Кристоф Баре – заместник окръжен прокурор на Специализираната прокуратура за организирана престъпност в Марсилия, и Хуан Хосе Роса – прокурор в Специализираната прокуратура срещу корупция и организирана престъпност на Кралство Испания.

Кристоф Баре:

Тясна специализация и широко сътрудничество – това са силните ни оръжия срещу организираната престъпност!

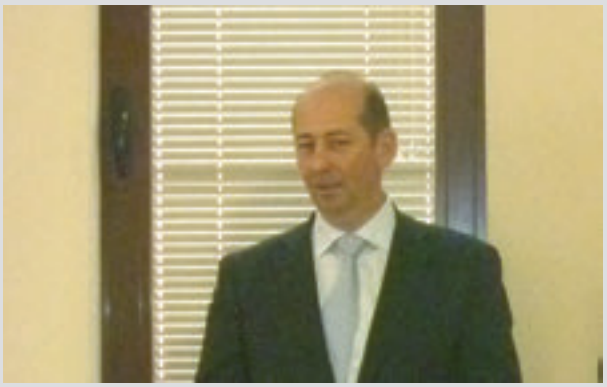

Кристоф Баре е магистрат от 1988 г. В продължение на около десетилетие и половина е съдия-следовател и прокурор в Лион. През 2004 г. става прокурор от Специализираната прокуратура в Лион, а през 2009 г. се премества в Специализираната прокуратура в Марсилия.

Г-н Баре, кога и по какъв повод възниква идеята за създаването на Специализираната прокуратура за организирана престъпност, какви са нейните компетенции и къде в структурата на френското държавно обвинение се намира тя?

Идеята за създаването на специализирана прокуратура се появява през средата на 90-те години. До този момент във Франция съществуват 191 първоинстанционни съдилища, в които работят около 650 съдии-следователи. Към всеки първоинстанционен съд има и по един окръжен прокурор, като всеки от тях води… своя „собствена" наказателна политика. В един момент си дадохме сметка, че когато става дума за организирани престъпни групи, това не е най-ефикасната организация. На практика, съдебният отговор бе разпокъсан между отделните съдилища, като в определени моменти се оказваше трудно дори да се групират и обединяват определени дела. В повечето случаи причините бяха от юридически характер, но понякога вината беше в самите магистрати: те или нямаха желание да си правят отводи, или пък не знаеха, че в друг съд има дело, свързано със същата престъпна група.

На второ място, по онова време се изхождаше от принципа, според който съдия-следователят и прокурорът имат еднаква компетентност във всички сфери. С изключение на три области: престъпленията, свързани с малолетни, тероризма, финансовите и икономическите престъпления. Както всеки може да се досети, организираната престъпност попадаше в

графата „Други”.

Идеята за създаването на ЖИРС бе конкретизирана в Закона „Пербен II” (по името на тогавашния министър на правосъдието Доминик Пербен – бел. ред.), който на практика институционализира ЖИРС и промени наказателните процедури в тази област. За съжаление, това наименование не е най-точното, защото ЖИРС фактически не представлява нова структура, а се дава разширена териториална компетентност на 8 юрисдикции – Париж, Лион, Марсилия, Лил, Рен, Бордо, Нанси и Форт дьо Франс.

Каква е структурата на ЖИРС – кой ги управлява, на чие подчинение са те?

Важен аспект от закона, който институционализира ЖИРС, е, че той предвижда във всяко едно от тези осем съдилища да се изградят специализирани структури – прокурори, съдии-следователи и съдии, които да се „занимават” единствено с дела на организираната престъпност. Законът влиза в сила на 1 октомври 2004 г. и за нас той е от изключителна важност, защото реформата обхваща цялата съдебна верига – от започване на разследването до изпълнение на наказанието.

Колко прокурори работят в ЖИРС и по какви критерии става подборът им? Имат ли тези прокурори специални привилегии (по-високо заплащане, охрана, персонални автомобили и т.н.), спрямо прокурорите от другите прокуратури?

Тъй като създаването на ЖИРС представляваше първата голяма наказателна реформа във Франция от години, тя се нуждаеше от допълнителни материални и човешки ресурси, т.е. бяха открити нови постове и работни места. Впоследствие обаче, всяка ЖИРС се самоорганизира според своите си потребности, защото престъпните региони са много различни. Например в Рен е много спокойно и има много малка престъпност. Докато ситуацията в Марсилия е много по-тежка, защото нейната ЖИРС отговаря за престъпността в целия средиземноморски регион – от испанската до италианската граница. Включително и за Корсика, която, както знаете, се характеризира с високи нива на организиран криминалитет.

В малките ЖИРС (Рен и Нанси, например) има по трима прокурори, съдии-следователи и съдии, които обаче не гледат само дела за организирана престъпна дейност. В Марсилия, обаче, специализираните прокурори са седем, съдиите-следователи са петима, а съдебните състави гледат само дела за организирана престъпност. Но не само дела на ЖИРС, а и на други прокурори, защото ЖИРС разследват само малка част от случаите на организирана престъпност, т.е. най-важните и най-сложните дела.

По отношение на назначаването. Във всяка една от 8-те ЖИРС председателите на апелативните съдилища, както и прокурорите към тези апелативни съдилища, назначават – след одобрение от окръжните прокурори на съответния район – един или няколко съдии, съдии-следователи и прокурори, които да гледат подсъдните на ЖИРС дела. При назначаването се вземат предвид няколко основни критерия.

Първо – способност за работа в екип. Изключително важно качество, без което влизането в ЖИРС е невъзможно.

Второ – способност за разглеждане на сложни и обемни дела. Много важен критерий, защото доста често един или двама прокурори трябва да се „справят” с по 20-30 обвиняеми, т.е. да се изправят срещу 20-30 адвокати…

Трето – способност за работа с колеги от чужди държави. За нас това е от съществено значение, защото най-опасната за обществото и държавата престъпност е международната организирана престъпност. Дори в Корсика, където престъпността е доста кланова и за-

творена, се осъществява трафик на наркотици и оръжия. А това, което се изисква от ЖИРС, е да разбива самата организирана престъпна група. Тоест – да разследва мрежите до най-високите им нива.

Четвърто – способност да се работи върху имуществото. Съществува наказание лишаване от свобода, но за организираната престъпност далеч по-болезненото наказание е… конфискацията на имуществото и парите. Защото именно имуществото и парите правят престъпните групи опасни, позволяват им да се възстановят и улесняват инфилтрирането им в структурите на държавната власт…

Магистратите, работещи в ЖИРС, нямат никакви привилегии, с изключение на големите съдилища, в които ръководителите разполагат с автомобили. По отношение на възнаграждението няма разлика, защото на практика корупцията сред магистратските среди във Франция е изключително рядко срещано явление. Има по-малко от 10 случая в годината, но те нямат връзка със заплащането, там става въпрос повече за личностни качества, за дефицити в професионалното поведение. Тоест – нивото на корупцията сред магистратите не може да обоснове въвеждането на по-високи възнаграждения. Сложността на делата, както и рисковете, които съпровождат този вид работа, биха могли да аргументират наличието на разлика в заплащанията. Френската история, обаче, познава само две убийства на магистрати (съдии-следователи) – в Марсилия, през 1975 г. и през 1982 г. Преди създаването на ЖИРС през 2004 г., разследванията бяха изключително персонализирани. Съдии-следователите работеха самостоятелно и това ги излагаше на много по-големи рискове. Но така или иначе, във Франция подобни инциденти са рядко срещано явление. В момента има няколко магистрати, които ползват охрана – тези, които се занимават с дела за тероризъм. Понякога, обаче, отделен магистрат също може да поиска охрана – зависи от конкретното дело, което разследва. Например, в момента в Марсилия единият от съдиите-следователи в ЖИРС е охраняван, но останалите четирима съдии-следователи, които също се занимават с дела за организирана престъпност, нямат охрана. Нападението на магистрат е сериозно нещо и би провокирало социален катаклизъм. Такъв беше случаят с убийството на префекта (областния управител) на Корсика, което доведе до институционална криза. Корсика и Марсилия се характеризират с най-висок брой убийства от типа разчистване на сметки в средите на организираната престъпност. В края на ноември се случи 18-то за 2012 г. убийство

в Корсика. Островът е определен като един от най-криминогенните региони, защото има помалко от 300 000 жители. В Марсилия (с население около 1 млн. души – бел. ред.) имаме 22 убийства (от типа разчистване на сметки) от началото на тази година, а в Париж (с население около 2,5 милиона – бел. ред.) екзекуциите са по-малко от… десет!

Казахте, че всяка ЖИРС „покрива" отделен престъпен регион. Това означава ли, както в Италия например, че разпределението на делата се прави според престъпната групировка?

Не, защото социологията на престъпността в двете държави е много различна. Италия е единствената страна, в която организираната престъпност е така структурирана – йерархична и с много силна социална имплантация. Специфичното за Франция е, че от една страна има все пак териториална закрепеност на най-мощните престъпни групи. А от друга страна – съществува законов критерий за разпределение на делата според териториалната компетентност. Например – бандитизмът във Франция бива два типа – традиционен, който е характерен предимно за юга – Марсилия, Корсика, Ница. Другият вид е престъпността на предградията. Тя е свързана най-вече с трафика на наркотици (предимно канабис) и е организирана от имигрантите. Всички тези престъпни лица се стремят да контролират определена територия, което разбира се, не пречи на изграждането на международни връзки. Например – едни от най-големите френски трафиканти на наркотици са много солидно имплантирани в Испания (входната врата за наркотиците, освен това е страна с благоприятен климат, а и не са преследвани от испанските власти). Тоест – за Франция е характерно териториалното разпределение на организираните престъпни групи.

Третият важен феномен, който обаче няма териториална закрепеност, са организираните престъпни групи от бившия Съветски съюз (предимно от Грузия и Армения), както и китайската организирана престъпност. Това са криминални структури, които действат в цяла Франция.

Имали ли сте във Вашата практика „срещи" с организирани престъпни групи от България?

Да, но не много. Аз например имах две дела за сводничество (във Франция разследваме повече за сводничество, защото разследването е по-лесно реализуемо, а не за трафик на хора). Винаги съм имал много добри контакти с българските колеги и това не го казвам, за да се харесам в момента. Винаги сме имали много добро сътрудничество, особено при изпълнението на европейските заповеди за арест, въпреки различията в процедурните правила. Другият тип дела са измамите с кредитни карти, при които резултатите също са много добри.

Когато казвам добри резултати, имам предвид, че във Франция имаме процедурни правила, които са много повлияни от нашата история – още от времето на Наполеон (1810 г.), и които са маркирани от желанието да възтържествува истината. Малко френска утопия! Затова за нас не е толкова важно да се отнемат стоките, а по-скоро да бъде разбита организираната престъпна група. В делата за сводничество, например, как стигнахме до България? Имаше известен брой български проститутки, ръководени от български сводници, голяма част от които изобщо не са стъпвали във Франция. Това, което ние изисквахме от разследващите служби, беше да разберем кой стои зад тези български момичета, т.е. да се идентифицира сводникът и да се види дали принадлежи към някоя престъпна група, за да можем да зало-

вим шефа на криминалната организация. Това налага дълги и сложни процедури, защото понякога разследванията продължават с месеци, а понякога – с години. Но това е така, защото искаме да достигнем до върха на съответната престъпна организация. Много по-лесно би било да се задоволим само със залавянето на един член от тази група, който работи на територията на Франция. Това, обаче, няма да доведе до никаква ефективност, защото той ще бъде мигновено заменен с друг и т.н.

На кой етап се запорира и конфискува имуществото, придобито по престъпен начин? Какви процедури следва Франция по отношение на конфискацията – наказателни или граждански?

Във Франция не съществува т.нар. административна конфискация, каквато има в Италия, например. Имуществото може да се конфискува само при осъдителна присъда. Някои френски експерти смятат, че е необходимо да се въведе административната конфискация (като в Италия), т.е. съответното лице да докаже законния произход на имуществото. Но от конституционна гледна точка, това би било доста сложно и със сигурност би довело до обявяването на този тип конфискация за противоконституционна. Всъщност, законът позволява все повече и повече и днес можем да конфискуваме… много „неща".

Първо – имуществото, което е послужило за извършване на престъплението.

Второ – плодовете от извършеното престъпление.

Трето – за някои престъпления конфискация на имуществото може да бъде произнесена и като наказание. Това е много интересно, защото може да бъде много строго и се предвижда за най-сериозните престъпления на организирания криминалитет. По принцип, става въпрос за имущество, което принадлежи на осъденото лице. Във Франция, обаче, има закон, който позволява и конфискация на имущество, с което осъденият разполага свободно. Тоест – имуществото принадлежи на друго лице, но осъденият разполага свободно с него – например яхта, която е собственост на някаква фирма, но осъденото лице я използва. До този момент трябваше да се разследва и фирмата – собственик на имуществото, но сега вече това не е необходимо. За да бъде конфискувано такова имущество, ние трябва да докажем, че осъденият го ползва свободно. А за да го спаси, собственикът трябва да докаже, че е добросъвестен и че имуществото му е било използвано от представител на организираната престъпност без негово знание. Това е нещо, което улеснява изключително много борбата с престъпността. Конфискацията се произнася едновременно с присъдата, като преди това имуществото може да бъде запорирано.

Какво се случва с отнетото имущество? И кой го управлява?

Има агенция, която се грижи за управлението на имуществото от момента на неговото запориране. Във Франция беше приет закон (Законът „Варсман"), който позволява осъществяването на претърсвания на имуществото, с цел не да се събират доказателствени материали, а с цел да се събере информация, която ще позволи по-нататъшната конфискация на това имущество. Това е много любопитно, защото двете „неща" вървят едновременно.

Колко време продължава едно разследване ?

Трудно е да се обобщи, зависи от характера на делото. Едно разследване може да продължи с години. Принципът обаче е, че ЖИРС не биват сезирани за всички дела за органи-

По света

Загина последният бос на Корсиканската мафия

Николай Атанасов - 2 Ноември 2006

67-годишният Жан-Же Колона умрял от сърдечен удар преди или след катастрофата на колата му в Южна Корсика

Последният "кръстник" на Корсиканската мафия, 67-годишният Жан-Батист Жером Колона (Jean-Baptiste Jerome Colonna), известен като "Жан-Же" Колона, загина вчера в автомобилна злополука в Южна Корсика, съобщава USA Today.

Автомобилът, управляван от Колона, изхвърчал с висока скорост от пътя край мост близо до Сера ди Ферро (Serra di Ferro) в южния район Сартен (Sartene), след което паднала в пролом и малко след това избухнала в пламъци. Минаващи по пътя шофьори успели да се притекат на помощ и да измъкнат тялото на Колона от смачкания автомобил, но при пристигането на екипите на "Бърза помощ", легендарният мафиот бил вече мъртъв. Лекарите установили, че Колона е починал от сърдечен пристъп, но не могат да уточнят дали това е станало преди или след катстрофата, уточнява The Sunday Times.

За разследването на причините на смъртта на криминалния бос е създадена специална комисия на местната прокуратура и органите на реда, в чието присъствие днес ще бъде извършена аутопсия на тялото на Колона, посочва провинциалния прокурор на Корсика, Жозе Торел (Jose Thorel) в Аячо. "Той има прекалено дълго криминално минало, водещо до т. нар. Френска връзка", коментира Торел. Колона многократно е изправян пред съда за различни престъпления, но така и не лежи в затвора.

Една от малкото български публикации, отразяващи кончината на последния (уж) корсикански бос

На 1 ноември 2006 г. последният (уж) „кръстник” на Корсиканската мафия - 67-годишният Жан-Батист Жером Колона, известен като „Жан-Же” Колона, загина в автомобилна злополука в Южна Корсика.

Според публикации във френските медии, автомобилът на Колона изхвърчал с висока скорост от пътя край един мост, паднала в дълбок пролом и избухнал в пламъци.

За разследването на катастрофата е създадена специална комисия, в която влизат няколко прокурори, полицаи и представители на специалните служби. Според прокурор Жозе Торел, Колона „има прекалено дълго криминално минало, водещо до т. нар. „Френска връзка”...”

През 1978 г. Колона е осъден на 17 години затвор. Причината - през 50-те и 60-те години на миналия век той организира мрежа за трафик на хероин в САЩ през Марсилия – т. нар. „Френска връзка”. След близо 8-годишно „размотаване” на делото между съдебните инстанции, през 1985 г. делото е прекратено поради изтичане на давностните срокове. През цялото това време Колона се укривал от френското правосъдие в Латинска Америка.

След пращането на разследването в небитието, мафиотският бос се връща в родината си и заживява тихо и кротко в китното селце Пила Канале. Идилията продължава до 2004 г., когато Колона и съпругата му отново са арестувани и осъдени. Този път само на три години затвор – заради финансови машинации. Този път френската Темида е „изпреварена” от катастрофата на 1 ноември, така че Жан-Батист Жером Колона си отива от този свят с... кристално чисто съдебно досие.

Защо се връщаме толкоз назад във времето? И то заради интервюто на прокурор Кристоф Баре? Много „просто”: след смъртта на Колона, мнозина наблюдатели решиха, че напрежението на острова ще спадне. Нищо подобно. Средногодишно „кървавата жътва” на Корсика взема о 12-13 души. През 2012 г. обаче е постигнат мрачен рекорд – 17 трупа. И то само за 11 месеца.

На 19 октомври 2012 г. стават два кървави инцидента. В столицата Аячо е разстрелян шефът на корсиканската адвокатура Антоан Солакаро. В типичен мафиотски стил: двама маскирани мотоциклетисти надупчват колата му с картечни пистолети. В тялото на Солакаро са открити шест куршума. Освен защитник на най-радикалните сепаратисти, Солакаро е адвокат и на местната спортна гордост – футболен клуб

Погребението на Антоан Солакаро

„Аячо". Час по-рано, във високопланинска местност, е открит трупа на 50-годишният Жан-Доминик Симонети – бивш (уж) националист и бунтовник.

А на 14 ноември, отново в столицата, е разстрелян генералният секретар на ФК „Аячо" и президент на Търговско-промишлената палата на Южна Корсика - Жак Насер! За разлика от своя съмишленик Солакаро, Насер е покосен от един единствен куршум в собствения му магазин за дрехи, намиращ се в пешеходната зона на града.

Между другото, един от най-известните клиенти на Антоан Солакаро се казва Иван Колона (явно роднина на престъпния бос Жан-Батист Жером Колона). През 2003 г. той е арестуван и осъден на доживотен затвор за убийството на полицейския префект на Корсика - Клод Ериняк.

Defense Attorney Is 15th Victim Targeted by Corsican Mafia This Year

Portrait of Yvan Colonna in St Romain, Rhone-Alpes, France. Colonna was one of Sollacaro's previou
Photo: Flickr.com/Abode of Chaos

association of Corsica, was a high-profile figure in the island's separatist movement and defended

Последният голям клиент на адвокат Антоан Солакаро - Иван Колона, не усля да се размине с доживотния затвор.

зирана престъпност, а само за най-сложните, най-важните и най-емблематичните. Освен това, както вече споменах, ние се опитваме да достигнем до най-високите нива на престъпната организация. Затова, например, в някои от разследванията ни се е налагало да стигнем чак до Колумбия, което изисква дълги и сложни разследващи действия. Разследването на убийствата трае обикновено с години, докато при по-елементарните случаи е около шест месеца. Например, Франция осъществява задържания на т.нар. "go fast" лодки (лодки, които развиват скорост от 120-130 км/ч и могат да бъдат преследвани само с хеликоптер), които се използват за трафик на наркотици. Франция е единствената европейска средиземноморска държава, която може да използва сила при залавянето на тези лодки. Разполагаме с елитни стрелци, които имат правото да стрелят по лодките. САЩ и Великобритания също го правят, но на Средиземноморието сме само ние.

В някои от разследванията ние стигаме до следи в Мароко, но тъй като там няма разпоредби, разрешаващи екстрадиция на техни граждани, често пъти удряме на камък. Въпреки че изпращаме магистрати на място, рядко стигаме до положителни резултати. Ето защо тези разследвания приключват в рамките на половин година.

Разследванията на казина и различните хазартни игри също предполагат по-продължителни разследващи действия. Във Франция по-голямата част от тях се държат от корсиканците. Това са прекрасни машини за пране на пари, които допринасят за натрупването на значителни финансови средства. Това са сложни за разследване дела, които изискват по-изискани техники и затова този вид разследвания отнемат повече време.

Сложността ли е всъщност основният критерий, който служи за разпределение на делата към ЖИРС ?

Да, това е един от критериите. Друг важен критерий е каква ще бъде принадената стойност, ако даден случай се разследва от ЖИРС. Един от плюсовете, например, би бил бързината на производството, както и реактивността. Тоест – ние се стараем да подбираме делата така, че да „произведем" най-високото качество. В противен случай действията на ЖИРС могат да бъдат напълно парализирани. Затова законът говори за конкурентна компетентност между ЖИРС и обикновените съдилища, което означава, че ЖИРС нямат изключителната компетентност в тази сфера и местните съдилища могат да разглеждат също толкова сложни дела за организирана престъпност. От 2008 г. насам в Марсилия са извършени около 80 убийства, с цел разчистване на сметки между гангстери. ЖИРС е разследвала 7 от тях, докато останалите се гледат от другите съдилища.

С какви специални инструменти разполагате в ЖИРС за борба с организираната престъпност?

Единствената разлика е в методите, защото процедурните правила са еднакви. Това беше изключително важен философски избор при институционализирането на ЖИРС. Ние не искахме да създадем извънредни юрисдикции, които исторически носят доста негативно отношение във Франция. Всички съдебни институции могат да използват специфичните инструменти, позволени за разследването на организираната престъпност. Това е принципът на пропорционалността, според който, ако става дума за организирана престъпност, разследващите действия могат да бъдат много по-принудителни и накърняващи човешките права и свободи. Например – може да бъде поставено устройство за наблюдение в жилищен дом, докато при обикновените дела това е невъзможно. Тъй като използването на специ-

фичните методи на разследване често пъти е доста деликатно, на практика се получава така, че ЖИРС повече се възползва от този „бонус". Един от най-деликатните методи за разследване е внедряването на агенти под прикритие. Тоест – ще се изпрати агент под прикритие в дадена група, който ще е оправомощен да извършва престъпления с двойна цел: от една страна, да опознае структурата на престъпната група отвътре, как функционира тя. От друга страна, това е доказателствено средство, което няма еднаква сила с останалите доказателства. Тоест – обвинението не може да бъде основано само на свидетелските показания на агента под прикритие. Необходими са и други доказателства. Това е гаранция, осигурена от Конституционния съд, според който този метод накърнява изключително много човешките права и свободи и е изключение от принципа за лоялност при събирането на доказателствата. Според френското законодателство, прокурорът е задължен да спазва лоялност при събирането на доказателствата. Провокацията към престъпление не може да се използва, за разлика от американската система.

Кой е органът, който решава за внедряването на агент под прикритие?

Задължително се разрешава и проследява от магистрат, това е сложен диспозитив във Франция. При нас разследването може да се ръководи или от прокурор, когато не е сезиран съдия-следовател, или от съдия-следовател. Няма необходимост съдия да дава разрешение за внедряване на агент под прикритие, защото във Франция прокурорът има доста правомощия, които не съществуват в другите страни. Прокурорът е независим при ръководене на разследванията. Той може да получава нареждания от главния прокурор или от министъра на правосъдието, но само в посока предприемане на разследване, а не за прекратяване или отказ от разследване.

Прокурорът или съдия-следователят могат по всяко време да прекратят операцията под прикритие. Това обаче не означава, че агентът ще трябва веднага да бъде изваден, защото в интерес на неговата сигурност е операцията да продължи. В тези случаи информацията, която той придобива, не може да се използва в рамките на разследването.

Какъв е максималният срок на внедряване?

Няма максимален срок. Разрешението може да бъде подновявано безсрочно. Франция се различава от останалите европейски системи. Това е така, защото се ръководим от идеята, че трябва да достигнем до възможно най-високите нива на престъпната организация. Това обаче има своите недостатъци, защото разследванията на сложните дела изискват много време и средства, а това ни пречи да поемем по-голям брой разследвания.

В случаите, когато става въпрос за сонаризация на помещение (поставянето на подслушвателни устройства), във всички случаи е необходимо разрешението на съдия-следовател, мнението на прокурора и разрешението на съдията по свободите и задържанията.

Съществува ли практика по делата на ЖИРС да се сключват споразумения с обвиняемите?

Не, нямаме такава възможност. Нашето законодателство разполага с разпоредба, според която можеш предварително да признаеш вината си, но това е валидно само за по-леките престъпления, за организирана престъпност не се използва. Това не е договаряне, защото на практика прокурорът предлага наказание, което обвиняемият приема или не приема. Ако обвиняемият приеме, делото се предава на

съдия, който потвърждава или отказва да потвърди наказанието – по юридически причини или защото смята, че не е подходящо. Другото интересно нещо е, че максималният размер на наказанието, което прокурорът има право да предложи на обвиняемия, е 4 месеца лишаване от свобода.

Доколкото е известно, Франция ще последва примера на Италия и ще въведе института на „сътрудника на правосъдието". Кажете ни нещо повече за това?

Да, това е отскоро, но приложението му се оказва трудно, защото се сблъскваме с редица юридически препятствия. Например предоставянето на напълно нова идентичност има последствия по отношение на гражданското състояние, сключването на брак, наследството и всичко това е сложно за управление. Съществуват и практически трудности, защото се изисква много добра програма за защита. Франция започва да има такава, но за съжаление струва изключително скъпо. Трудна за управление е и продължителността на тази защита. Освен това Франция не е толкова голяма държава. В Щатите например е по-лесно да изпратиш един човек в другия край. В Италия също функционира добре, но и там е много скъпо. Освен това Италия е много различна по отношение на структурата на организираната престъпност – италианската мафия е различна от френската организирана престъпност. Социалният контрол, който могат да осъществяват Камората или Ндрангетата, е непознат при нас. И накрая – французите все още се колебаят дали да свидетелстват, или не, защото от морална гледна точка е много депресиращо. Обобщението звучи горе-долу така: на този етап програмата за защита на свидетелите няма да се използва много често, но е абсолютно задължително да я има.

Трудно е също така официално да се даде на някой престъпник статут на „разкаял се". Например по отношение на информаторите, осигуряването на заплащане за тях е лесно, защото законът го позволява. Но често пъти те искат намаляване на присъдите, които трябва да изтърпят. Това обаче предполага публичност, защото френският закон повелява присъдите да се обявяват публично. Тоест – самоличността на информаторът ще бъде разкрита, а това излага хората на риск.

Има ли в ЖИРС специализирана структура за връзка с медиите? Можете ли да опишете накратко правилата за конфиденциалност, по които се водят прокурорите по време на разследването. Имат ли прокурорите дискреция при разкриване на определена информация по време на разследването?

Няма изрична разпоредба по отношение разпространяването на информация. Законът предвижда, че прокурорът може да дава информация, включително и по текущи разследвания. Във Франция обаче съществува и друг принцип, според който текущите разследвания са тайни. Аргументите са два. Първо –

всеки е невинен до доказване на противното, и второ – стремеж към максимална ефективност. Например в т.нар. афера Доминик Строс Кан. Във Франция публикуването на снимки или излъчването на телевизионни кадри с белезници съставлява престъпление, защото се накърнява принципът за невиновност. Въпреки това прокурорът може да дава информация, защото все пак не живеем в затворен свят. Тоест – прокурорите дават пресконференции, но нямаме говорители. А би трябвало да имаме... ЖИРС нямат много средства, ние сме около 80 (максимум 100) магистрати за цяла Франция и това е модел, който действа с много малко средства. Единствено прокуратурата в Париж разполага с отдел за връзки с медиите.

Що се отнася до отношението на медиите към нашата работа, има един аспект, спрямо който има критики, като това е валидно само за Корсика. В тази област съществува една престъпна организация, която управлява местен ежедневник. Тя, естествено, не е доволна от нашите действия, защото 30-ина от нейните членове вече са в затвора. Те смятат, че тях трябва да ги разследват и съдят местни магистрати, а не ЖИРС в Марсилия. И ни критикуват непрекъснато. С изключение на този случай, обаче, отношението на медиите към нас е много положително – заради високите резултати.

Какви са типичните престъпни дейности, които разследва ЖИРС в Марсилия?

В Марсилия имаме типология на престъпленията, която не се среща никъде другаде. Повече от половината от делата са за трафик на наркотици. Във Франция по-голямата част от трафика на наркотици се отнася до канабиса. Това провокира различни проблеми, включително и социални, отнасящи се до присъствието и действията на държавата, на властите в предградията. Съществуват престъпни групи (трафиканти), които се опитват да контролират цели територии, основавайки се именно върху етнически връзки. Често пъти това са

емигранти от Северна Африка (Алжир, Мароко).

Една четвърт от делата са в категорията разчистване на сметки (убийства). Останалото е изнудване, търговия с оръжия, сводничество. Опитваме се също така много да работим дела, свързани с финансови и икономически престъпления, защото често пъти причините за убийствата са финансови, а и трафикът на наркотици също има сериозен финансов аспект. Имаме доста дела за пране на пари. И една малка част от делата са за по-традиционни престъпления, като измами с банкови карти, корупция, търговия с влияние. Тези последните престъпления са най-често срещани в Южна Франция.

Какви съвети бихте дали на българските Ви колеги?

Да имат много смелост и кураж и много решителност. Предполагам, те вече ги имат. Това е най-важното. Залогът е много голям. Днес има цели държави, които са контролирани от организираната престъпност. Например в Африка, в Южна Америка... ООН смята, че това е една от основните заплахи за тези страни. В Мексико се води истинска война срещу криминалните организации. И то в буквалния смисъл на думата, защото до този момент жертвите са над 60 000! Затова залогът е голям, защото там, където има организирана престъпност, няма демократична държава и няма защита на гражданите и гражданските свободи. Затова трябва да притежаваме решителност и кураж. В това отношение във Франция ситуацията е уникална. Както вече казах, няма убийства на магистрати, няма насилие срещу семейства на магистрати. Имаме силна държава и силни разследващи служби с реална власт. Тоест – при нас е много по-лесно, отколкото в държава със сериозна корупция. Въпреки че магистратите във Франция нямат по-високи заплати от хора, които са например на по-високи позиции в държавата, корупцията сред магистратите в никакъв случаи не е сред сериозните ни проблеми.

Другият ми съвет е, че задължително трябва да работим съвместно. Няма ефективна борба с организираната престъпност, ако няма сътрудничество. Криминалните организации, които действат на във Франция, България или Италия, влагат парите си другаде, а босовете им си почиват на трето или четвърто място. Затова трябва да можем да предприемаме действия навсякъде. Ние имаме различни съдебни системи, различни култури и традиции, но това не е препятствие, най-вече в Европа. Принципите са еднакви – правова държава, която защитава обществото и гражданските свободи. Това, което има значение, е ефикасността, а тя предполага съвместни действия. Ние имаме много добро сътрудничество с българските колеги. Единственото, за което съжалявам, е, че не можем да им помагаме по същия начин. Ваши престъпни босове идват на почивка при нас – на Лазурния бряг или по ски курортите. Срещу тях ние бихме могли да предприемем действия по искане на българските власти, но... подобни искания няма. Затова трябва да развиваме сътрудничеството си в рамките на разследванията. Трябва да използваме ресурса и на Евроджъст. Хубаво би било да можем да си разпределяме разследванията. За мен няма значение, че член на организирана престъпна група, върху която работят френските власти, ще бъде съден в друга европейска държава. Разбира се, той ще бъде съден по други правила, може би и присъдата ще е различна от тази, която би получил във Франция. Но това няма значение. Важното е, че има сътрудничество.

Разговора води Рада Смедовска-Тонева

Хуан Роса:

В Испания права се ограничават с разрешение на съдия-следовател, а конфискация има само след осъдителна присъда

Хуан Хосе Роса е прокурор от 1999 г. и през следващото десетилетие заема различни позиции в структурата на държавното обвинение. От февруари 2010 г. работи в Специализираната прокуратура за борба срещу корупцията и организираната престъпност (или както е по-известна – „Прокуратура „Антикорупция") на Кралство Испания.

Г-н Роса, може ли да ни разкажете малко по-подробно за специализираните прокуратури в Кралство Испания? Колко и какви са те? Кога са създадени и какви компетенции – териториални и функционални – имат?

В Испания има Специализирана прокуратура за борба срещу корупцията и организираната престъпност, Специализирана прокуратура за борба срещу трафика на наркотици и Прокуратура към Националния съд (или Националната аудиенция – Audiencia Nacional).

Седалището на Специализираната прокуратура „Антидрога" е в Мадрид. Тя е компетентна за цялата национална територия в случаите, когато съдебният орган, на когото е подсъдно делото, е Националният съд (или Националната аудиенция), а работата й е посветена на престъпленията, свързани с трафика на наркотици и изпирането на пари, получени от дрога.

Специализираната прокуратура „Антикорупция" също е със седалище в Мадрид и също работи на цялата национална територия. Компетентна е да разследва следните типове престъпления, когато те са подсъдни на Националната аудиенция: контрабанда и престъпления, свързани с валутния контрол; злоупотреба с власт (неизпълнение на служебните задължения); престъпления, свързани със злоупотреба или неправомерно използване на поверителна информация; престъпления, свързани с присвояване на публични средства; измами; престъпления, свързани с даването на подкуп; престъпления, свързани с

умишлен фалит, банкрут, несъстоятелност, неплатежоспособност; нарушения на авторското право и правото на интелектуална собственост; незаконно присвояване; кражба на електроенергия и аналогични услуги; престъпления, свързани с обществени поръчки (умишлена промяна в цени на оферти и търгове); престъпления, свързани с предходните. От 2006 г. тази прокуратура е натоварена с борбата срещу организираната престъпност и изпирането на пари, генерирани от организираната престъпност, в случаите, когато за разследването им е необходимо използването на звената за подкрепа към прокуратурата.

Вие сте прокурор в Специализираната прокуратура за борба срещу корупцията и организираната престъпност. Как е организирана Вашата работа? Какви отдели имате и колко прокурори работят в тях?

В специализираната прокуратура няма разделение на труда или разпределение на дела между прокурорите. Главният прокурор разпределя работата и прокурорите работят по дела от различен характер – в рамките на компетенциите, които са ни възложени. При все това, когато става дума за организирана престъпност, разследването се централизира, за да се улесни контактът и връзките с разузнавателните и полицейските служби.

Прокуратурата има следния състав: 16 прокурори (в т.ч. и ръководителят на прокуратурата); 15 делегирани прокурори, 6 временно делегирани прокурори; 26 служители – т.нар. „технически персонал“; 10 членове на помощния орган на данъчната агенция; 7 членове на помощния орган на Службата за обща финансова инспекция на държавата (Servicio de Intervención General el Estado); 9 членове на зачисления отдел от Националната полиция и 9 членове в звеното на Гражданската гвардия. Общо сме 98 души.

Прокурорите се назначават от Главния прокурор по предложение на Прокурорския съвет, като всеки от нас трябва да има минимум 10 години стаж в обвинението и да притежава определена специализация по дела, свързани с данъчни измами, икономически престъпления или корупция.

Колко дела влизат при вас годишно? Колко от тези дела завършват с осъдителна присъда и какъв е обичайният размер на наказанията по тях?

Разследването на престъпленията, които са възложени на тази прокуратура, обикновено е сложно и често изисква и предварително, и съдебно разследване. Така че по отношение на броя на подадените сигнали и броя на присъдите резултатът е… задоволителен. Тоест – около 90 % от делата, които внасяме в съда, приключват с осъдителни присъди. Колкото до наложените наказания – те варират в зависимост от престъпленията, за които е повдигнато обвинение. Като продължителността им може да се определи средно между 4 и 6 години затвор.

Във Вашата лекция представихте статистика за работата на Специализираната прокуратура, която показва, че през 2011 г. броят на разследваните случаи се е увеличил над два пъти, спрямо предходните години. На какво се дължи това?

В Специализираната прокуратура получихме много сигнали от страна на данъчните, свързани с една банка в Швейцария. Историята е следната. Служител в трезора се сдобива с информация за сметки на френски, английски и испански граждани и продава информацията на френската данъчна служба. Въз основа на споразумение за сътрудничество между данъчните администрации, Франция ни пре-

дава информацията за испанските граждани със сметки в тази банка. Пак ще повторя – става дума само и единствено за пари, които не са декларирани в Испания. Информацията се отнасяше за около 320 наши сънародници, за 54-има от които данъчната администрация сезира прокуратурата по подозрение за престъпна дейност. Затова и броят на случаите в прокуратурата се увеличи. Ето как един-единствен източник на информация стана причина за образуване на 54 самостоятелни разследвания. Бях водещ прокурор на няколко от тези дела и в момента не са в съдебна фаза.

С какви обвинения внесохте делата в съда?

За данъчни измами. В Испания недекларирането на суми, по-големи от 120 000 евро (без значение дали „спестовниците" са физически лица, или фирми), представлява данъчно престъпление. Ако сумата не надвишава 120 000 евро – случаят се решава от данъчните. Но ако сумата е над този праг, вече говорим за престъпление. От тези 320 човека, за които получихме информация, в 54 случая ставаше дума за суми над 120 000 евро. Един от разследваните беше заможен и… потомствен

банкер, който беше укрил от властите над 200 милиона евро. В списъка фигурираше само неговото име, но в хода на разследването се оказа, че още 12 души от неговата фамилия не са декларирали своите средства. Данъчното престъпление в Испания се наказва с лишаване от свобода за срок от 1 до 4 години и глоба. Длъжен съм да направя едно уточнение. Когато данъчните получиха списъка, те дадоха възможност на всички да декларират парите си и да платят дължимите данъци. Членовете на банкерската фамилия се възползваха от тази възможност, но въпреки това се стигна до разследване, защото данъчните не бяха сигурни, дали те са декларирали всичко.

Какви са критериите, въз основа на които едно дело попада във Вашата прокуратура?

Възлагането на делата, разглеждани от Специализираната прокуратура, се определя от закона. По силата на законовите разпоредби, разглеждаме описаните по-горе престъпления, както и делата, които Главният прокурор на кралството ни възлага директно – било заради обществената или икономическата значимост на случая, било заради необходимостта от провеждането на мултидисциплинарно разследване.

В хода на работата си, Вие и Вашите колеги изследвате ли връзката между корупция и организирана престъпност?

Разследванията на организираната престъпност отнемат известно време, защото успешното им провеждане изисква включването на най-различни институции. Затрудненията идват и от още едно обстоятелство. От известно време наблюдаваме процеси на специализация и сред самите престъпници, които все по-често използват услугите на експерти по данъчни въпроси, счетоводители и юристи.

Освен това, „босовете" на престъпните организации в Испания обикновено изглеждат като солидни предприемачи и имат реноме, което им помага по-лесно да установяват контакти с влиятелни хора в обществото или в публичните администрации. Опитите за контакти в политиката, финансите или висшите слоеве на обществото са характерни за транснационалните престъпни организации. Те нямат за цел свалянето на установената власт, а използват инфилтрирането си в публичните власти за по-големи печалби или да си осигурят „чадър".

В Кралство Испания съществува ли практика за сделки с обвиняемите? При какви условия е възможно един прокурор да предложи споразумение?

В Испания съществува институт, наречен „conformidad". Това е един вид споразумение между обвинението и защитата, според което обвиняемият признава вината си и приема наказанието и гражданската отговорност (при необходимост). По този начин наказателната отговорност се редуцира, но винаги в рамките на закона.

Това, което ни липсва в борбата срещу организираната престъпност, е регламентирането на фигурата на „покаялия се" или на „сътрудничещия" с правосъдието. Тази „хватка" (образно казано) е много полезна за наказателното преследване на организираната престъпност, тъй като контактите между една престъпна организация и публичните власти се разкриват истински, само ако някой член на тази организация започне да прави разкрития. За да се случи това, обаче, ние трябва да разполагаме с правни средства, които да гарантират на „покаялите се" намаляване на наказанията им. А когато се наложи – и нови самоличности, и средства за съществуване

Интернет изданието Webcafe.bg, 2 март 2010 г.:

Данъчен №1 рови за наши пари в 1500 швейцарски сметки

Навръх 3 март българска делегация, предвождана от първия данъчен на републиката, заминава за Германия. Целта на визитата - да се провери има ли българи, които са укрили пари в чужбина и са избегнали плащането на данъци.

Дискът беше купен от данъчната служба на провинция Северен Рейн-Вестфалия срещу 2, 5 млн. евро и съдържа 1500 сметки, открити във втората по големина банка в Швейцария „Креди Суис" (Credit Suisse). Преговорите за него се водеха няколко месеца, а името на тайния информатор все още не е изтекло в медиите.

Благодарение на добре заплатеното му усърдие обаче беше пробита една от най-здравите тайни в света с трайност от няколко века - швейцарската банкова тайна. Ако в електронния носител има българи, ще се направи засичане какви доходи са декларирали в България и какви данъци са платени върху тях.

Германия ни предоставя информацията безплатно, въпреки че е платена с парите на германските данъкоплатци – 1, 25 млн. евро са от федералния бюджет, а другата половина - от самата провинция Северен Рейн-Вестфалия.

Постъпленията от диска обаче се прогнозират в пъти повече. По първоначални данни укритите данъци, които следва да бъдат заплатени със съответните санкции, може да донесат близо 400 млн. евро постъпления в германския бюджет.

Според в. „Труд" българските данъчни очакват да получат достъп и до т. нар. „Лихтенщайнски диск", който немските данъчни власти закупиха през 2008 г. срещу няколко милиона евро.

Тогава от информацията в него се възползваха и няколко западноевропейски страни - освен Германия, разбира се. Издайникът обаче стана известен - бившият вече служител на литенщайнската LGT Хайнрих Кибер...

Интернет изданието Webcafe.bg, 26 февруари 2013 г.:

Швейцарската тайна

Какво означава Народното събрание да обсъжда днес двойното данъчно облагане с Швейцария, възмути се преди няколко часа лидерът на ПЕС и на БСП Сергей Станишев. Всъщност - означава много!

През март 2010 г. Германия ни даде безплатно един диск с имена на българи със сметки в швейцарски банки. Точно по това време делегация воглаве с шефа на НАП Красимир Стефанов беше в командировка там, за да провери има ли българи, укрили пари в чужбина и избегнали плащането на данъци.

Отиде Стефанов, върна се с диска и всичко бе шумно разгласено - по вувузелски. И ново двайсе - няма как да се използва информацията, защото е придобита от германските данъчни чрез закупуване на данните от секретен информатор.

За целта - т.е. да се използват по предназначение имената на българите, които да си платят данъците, а не да бъдат шантажирани (примерно) през това време, беше необходимо да се ремонтира спогодбата за избягване на двойното данъчно облагане с Швейцария...

Става въпрос за приемането на текст, който да регламентира обмена на информация, в това число и такава, която е банкова тайна.

Новата спогодба беше подписана през септември 2012 година.

Министерският съвет я одобри в края на януари 2013 година.

Парламентът ще я ратифицира окончателно днес - февруари 2013 година.

Онова пътуване на Стефанов беше навръх 3 март 2010 година.

В чий сейф пази Стефанов оня диск?

Това е въпросът!

(Със съкращения)

извън престъпния свят.

Какви специални методи за разследване на организираната престъпност използвате най-често? И какви трудности срещате при прилагането им?

Ще Ви отговоря директно: нашата прокуратура не може да разпорежда мерки или процедури, които водят до ограничаване или орязване на основни права. Този тип похвати се използват само с изричното разрешение от съдия-следовател, но по искане на прокурора. Става дума за проследяване на кореспонденцията и комуникациите; проверки в имотния регистър или фирмените регистри; обмен на информация с други органи или институции; технически или експертни доклади; информация от разузнавателните служби и т.н.

На международно равнище се използва създаването на съвместни екипи или обмен на информация между органите на различни държави. В тази връзка трябва да отбележа, че Специализираната прокуратура срещу корупцията и организираната престъпност подписа меморандуми за сътрудничество с Прокуратурата на Руската федерация (2009 г.), Прокуратурата на САЩ (2010 г.) и с Националната дирекция „Антимафия" на Италия (2011 г.).

Как избирате държавите, с които да сключите подобни споразумения?

По… „количествен" признак, колкото и странно да звучи. Имаме подписани споразумения и меморандуми с държавите, с които работим най-често по тежки дела. По един много сериозен случай с руската мафия „протече" огромен обмен на информация между прокуратурите на Русия и Испания, след което решихме да регламентираме бъдещата си работа под формата на „Меморандум за сътрудничество". Същото се случи и с италианската дирекция „Антимафия". А със САЩ сключихме меморандума по повод съвместни разследвания срещу… руската мафия. В тези документи е посочено каква информация ще се обменя, включително за осъдени лица, имущество на заподозрените, банкови сметки и т.н. Това позволява много бърз и ефективен обмен на информация. Освен това, с колегите от прокуратурите на Италия и Русия вече се познаваме лично и си изпращаме информацията по електронна поща.

С кои институции си взаимодейства най-често в процеса на работа на Вашата прокуратура? И как, примерно, работите с оперативните полицейски служби?

Специализираната прокуратура срещу корупцията и организираната престъпност разполага с две специализирани помощни звена: едното е звеното на съдебната полиция, а другото е звеното на данъчната агенция и на Службата за обща финансова инспекция на държавата.

Освен това, Специализираната прокуратура „Антикорупция" поддържа връзка с множество институции и държавни органи, сред които: Сметната палата, Агенцията по приходите, Службата за превенция на изпирането на пари (SEPBLC), Централизирания регистър на Нотариата (OCP), публичните регистри (за наказанията, за собствеността, търговския регистър, регистъра на движимото имущество), Службата за митнически контрол, Касата на общественото осигуряване, Картотеката с финансовите права и др.

С Националната полиция и Гражданската гвардия поддържаме два вида контакти – директни и чрез помощното звено на Съдебната полиция. В тази област се отличава работата, в рамките на Националната полиция, на UDEF (звено за икономическа и финансова престъпност). Поддържаме връзки с Центъра

за разузнаване на организираната престъпност (CICO), който координира разследванията на Националната полиция и Гражданската гвардия. Работим и с различни полицейски сили на международно ниво – било пряко, било чрез Европол.

На какъв етап от разследването обезпечавате имущество на престъпниците?

Блокирането на активи винаги става със съдебно решение. В този смисъл това е мярка, която трябва да се приеме в рамките на съдебен процес и никога не може да бъде приета при досъдебните методи на разследване, провеждани от прокуратурата. Що се отнася до окончателното отнемане на имущество, то може да бъде разпоредено само при осъдителна присъда. Това става по искане на прокурора.

Какво се случва с конфискуваното престъпно имущество? Съществува ли специален фонд, в който да постъпва то?

Няма такъв фонд. Но съществува Национален план срещу наркотиците, който е в Министерството на здравеопазването и разполага с фонд. Националният план съществува от 1985 г., а фондът към него е създаден през 1995 г. В този фонд постъпва само имуществото, което е било отнето при влезли в сила присъди за престъпления, свързани с наркотици. Средствата, които се отнемат от други видове престъпления, не постъпват в този фонд. В момента започваме да работим по изграждане на служби за възстановяване на активи, които все още не са изградени в Испания.

Как се обучават прокурорите от Вашата прокуратура?

В Испания прокурорът трябва да бъде юрист и да се яви на конкурс. А за да постъпи в Специализираната прокуратура, са необходими 10 години опит като прокурор. В някои окръжни прокуратури има специализирани отдели и всеки, който иска да постъпи при нас на работа, задължително трябва да е работил в такъв отдел. Тоест – иска се не само стаж и опит, но и специализирани познания в определени области. В Испания имаме и т.нар. „текущо обучение“, което не е задължително – отиват тези, които имат интерес. Обикновено обученията за специализираните прокурори са базирани на конкретни случаи и са насочени към специфични теми. Например – Централната банка организира курсове за работа с банкова информация. Съществуват още обучения за анализ на борсова информация, за работа с класифицирана информация и т.н.

Кои са най-важните условия, които трябва да бъдат изпълнени, за да се увенчае с успех работата на прокуратурата по дела за организирана престъпност?

Успешният завършек на дело за организирана престъпност предполага – освен обучаването на органите, с които се работи – много тясно сътрудничество с другите институции и създаването на мултидисциплинарни екипи. Целта е ясна – тотално прекратяване на всички дейности, развивани от престъпните групи.

Другите важни условия за успех са физическото задържане на членовете на определена престъпна група и икономическото им парализиране. Тоест – блокиране на банковите им сметки и затваряне на корпоративните структури, които те са създали, за да инвестират и печелят от престъпната си дейност.

Разговора води Георги Петрунов

Чезаре Ломброзо – престъпникът не се създава, той се ражда

Стефка Димитрова

През 2013 г. се навършват 45 години от създаването на Съвета за криминологични изследвания (1968 г.) при Главната прокуратура. Това звено разработи основни теоретични задачи: изследвания върху състоянието, структурата и динамиката на престъпността, както и на нейните причини и условия за поява; разработване на проблеми от практическата дейност на правозащитните органи; разработване на научно обосновани мерки за предотвратяване на престъпността и пр. Благодарение на тези разработки, криминологията се нарежди като пълноправен член в системата на значимите обществени науки в България, със своите специализирани и квалифицирани кадри в Главната прокуратура.

За да отбележим интересно и подобаващо тази годишнина, бих искала да запозная нашите любезни читатели с теорията за „родения престъпник“ (Reo Nato) на Чезаре Ломброзо. Това е една забележителна и любопитна теория, предизвикала противоречиви,крайни мнения и оценки. От висотата на 21. век съвременните читатели могат, с умиление, да се докоснат до наивните, но често пъти интуитивно верни прозрения на бащата на съвременната криминология – Чезаре Ломброзо.

Научното наименование на науката „криминология“ се получава от съчетаване на латинския термин за престъпление (crimen) и гръцкия термин за наука (logos).

Криминологията се заражда и обособява в недрата на наказателното право – науката, която се занимава с проблемите на престъпността и престъплението. Разликата между двете науки се заключава в това, че криминологията изучава престъпността като социално явление, причините и начините за борба с нея, докато наказателното право се занимава с престъплението като индивидуална проява.

Друга съвременна наука, родена също в недрата на наказателното право, е криминалистиката. Криминологията и криминалистиката са близки науки, което се открива и в общия латински корен на наименованията им, но все пак те имат различен зрителен ъгъл и различни методи по отношение на престъпността и престъплението.

Криминологията се бори с престъпността, като разкрива условията за престъпността; причините за престъплението; социалните му отражения и неговата разпространеност; личността на извършителя; жертвата на престъплението и други, а криминалистиката действа на равнището на отделното престъпление, като съдейства за разкриване на престъпника, осигурява доказателства за извършеното престъпление и за неговия извършител.

Основната задача на криминологията е разработването на научно обосновани мерки за противодействие на престъпността. И затова тя изучава и разглежда престъпността от всички възможни ъгли, използва различни методи и взаимодейства с редица други науки, като например антропологията. Антропологията е наука за човека, за неговия произход и развитие, за образуване на човешките раси. Криминалната антропология се създава от прилагането на антропологични методи върху причините за престъпността. Най-известният криминолог, създал цяла антропологична школа в историята на криминологията, е Чезаре Ломброзо.

Чезаре Ломброзо (1836-1909) е италиански криминолог. Роден е във Верона на 6.11.1836 г. Учил е в университетите в Падуа, Виена и Париж, а по-късно, през 1896 г. става професор по психиатрия в Павиа и по криминална антропология – в университета в Торино. Умира на 19.10.1909 г., в Торино, Италия.

Теорията на Чезаре Ломброзо е вдъхновена от френологията на немския лекар Франц Йозеф Гал, както и от криминологията и физиогномиката. Той се опитва да свърже физическите черти на престъпника с криминалната психопатология и с вродената склонност към социопатия и престъпно поведение. Теорията му е научно оспорвана, но въпреки това Ломброзо и криминалната антропология имат огромно влияние върху развитието на криминологията въобще. Ломброзо още приживе е бил признат за баща на криминологията. При изследвания на рецидивисти, и особено на серийни убийци, се установява и днес, че те са с доказани аномалии, в т.ч. и с мозъчни увреждания, посочени в теорията и атласите на Ломброзо за типовете престъпници.

Най-важни негови книги са: Човекът-престъпник (1876 г.), Политическите престъпления и революциите (1890 г.), Белият и цветнокожият човек (1892 г.), Криминалната антропология и нейният прогрес (1896 г.), Геният в светлината на психиатрията (1894 г.).

Теорията на Чезаре Ломброзо се основава на основната идея, че престъпникът не се създава, той се ражда. Според Ломброзо, има 4 типа престъпници: родени престъпници, душевноболни хора, престъпници по страст

и случайни престъпници. Родените престъпници имат физически форми от атавистичен или наследствен вид. Те са реминисценции (появяване отново на черти, налични у далечните предци) на по-ранен, по-примитивен стадий на човешката еволюция. Тези аномалии, наречени от Ломброзо стигмата, се проявяват навсякъде по тялото на престъпниците: в анормалните форми или размери на скулите и челюстите, в асиметриите на лицето, носа, половите органи и други телесни части.

На базата на своите класификации, Ломброзо извлича и мерките, които трябва да се вземат спрямо четирите типа престъпници: спрямо родените престъпници той счита за целесъобразна пожизнената изолация; за непоправимите престъпници и душевноболните – настаняване в психиатрично лечебно заведение; спрямо извършилите престъпление за пръв път – глоба, а за „случайните престъпници“ – телесно наказание.

Но да разгледаме по-подробно тази интересна теория.

Морфологичните аномалии, които Чезаре Ломброзо открива при различните типове престъпници, са следните.

Всички негови експериментални изследвания на мозъка потвърждават, че при престъпниците често се срещат аномалии във връзките на мозъчните обвивки, а малкият мозък е по-развит, въпреки по-малкия им като общ обем мозък. Този факт се констатира дори и при жени-престъпници, които винаги имат минимално количество аномалии, в сравнение с мъжете-престъпници. При тези жени малкият мозък с придатъците му тежи общо 153 г, докато при почтените жени – 147 г, а при мъжете-престъпници достига до 169 г.

При черепите на престъпниците най-характерната и със сигурност най-атавистична аномалия е средната трапчинка на тилната кост и по-големият обем на черепните отвори, което обяснява по-големия обем на малкия мозък при тях. Други анормални черепни белези са: много изпъкнали челни синуси, скули и челюсти, много големи и раздалечени орбити, асиметрия в лицевата част, маймунски придатъци към челюстите.

При изучаване на скелетите на престъпници Чезаре Ломброзо открива перфорация на апофизата (изпъкналата част на лакътя), наличие на повече или по-малко ребра и прешлени.

След анализиране на тези отличителни черти той стига да следните обобщения.

При убийците преобладава кривата линия и напречният диаметър на главата, по-силно е изявена задната полуокръжност на главата, отколкото предната; долната челюст е огромна, а скулите – отдалечени; гушата и набитите ръце също така се срещат често при тази група. При престъпниците, които нанасят телесни повреди, най-постоянният белег е брахицефалията (кръглоглавие), високото чело, а после следват дългите ръце и длани.

При насилниците се наблюдава нисък ръст, относително по-голямо телесно тегло, къси ръце и длани, тясно и ниско чело, по-къса предна полуокръжност на главата, аномалии в областта на гениталиите и носа, и почти винаги – много ниска интелигентност.

Гъстите коси, алкохолизирани и невропатични родители – тези елементи характеризират крадците по пътищата. Много от тях са татуирани и реагират грубо. Почти всички подпалвачи са душевно болни лица, леки на тегло, с дълги крайници и ненормална глава.

При измамниците се откриват силна челюст, отдалечени скули, наднормено тегло, възрастни родители, въздържаност в характера и понякога силно развита интелигентност.

Крадците с взлом приличат на крадците по пътищата по физическите и психическите си белези. Много от тях симулират лудост. При всички крадци интелигентността е на по-голяма почит, отколкото при другите типове престъпници.

При безделниците Чезаре Ломброзо е открил много психически аномалии: спиране на развитието на интелигентността, в частност епилепсия и други дефекти, които обясняват странните им наклонности.

При всички криминални престъпници преобладава бръчката при скулите (разположена по средата на всяка буза), която можем с основание да наречем „бръчка на порока“. Друга отличителна особеност на престъпниците е анатомично лявата ориентация на ръцете.

При изучаването на по-особените аномалии на носа и на ушната мида на криминалните престъпници Чезаре Ломброзо установява следните закономерности.

Носовете на криминалните престъпници (най-вече на убийците) имат развита носна кост, която в повечето случаи е изкривена. При тях се наблюдава асиметричен носов отвор, наречен от криминалистите „птелиформен“.

Най-общо криминалният престъпник има нос с хоризонтална основа, със средна дължина, по-скоро широк, не много изпъкнал и често пъти изкривен.

При почтените хора носът е по-скоро дълъг, със средна широчина, често пъти основата е по-ниска, рядко настрани и в повечето случаи е изпъкнал.

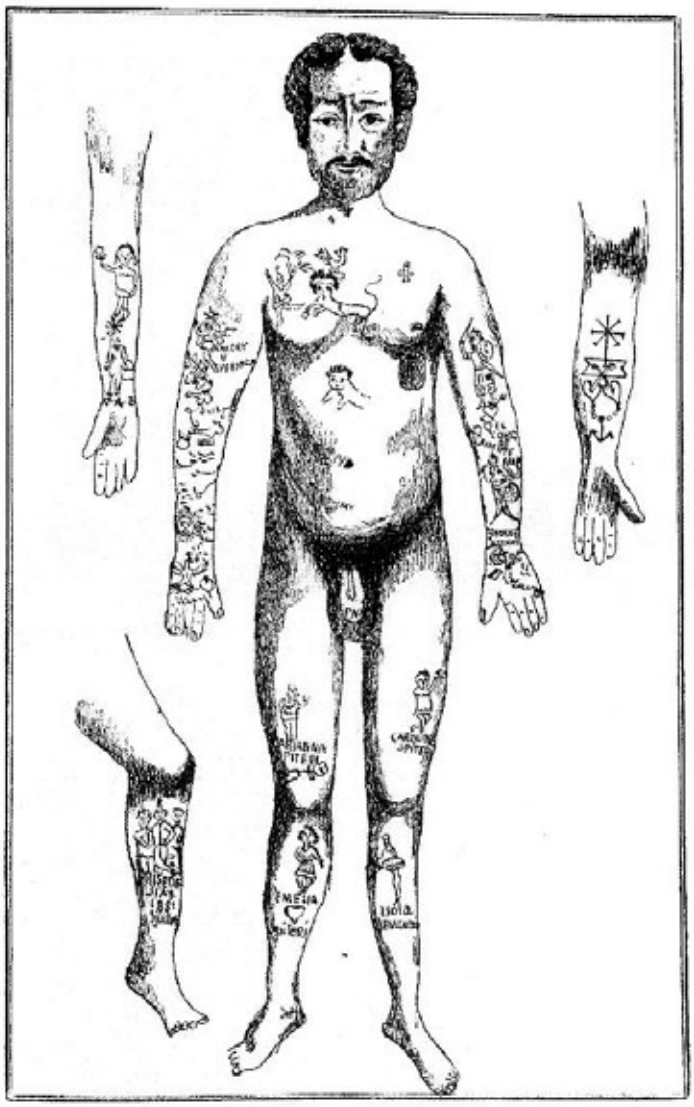

При ушите на криминалните престъпници, ушно-слепоочният ъгъл надминава 90 градуса, а при почтените хора този ъгъл е много по-малък. При първите много често се откриват удължени и прилепнали към бузата меки части на ухото; често наличие на уши тип „дръжки“, и то вдясно; малформации във външното и вътрешното ухо, асиметрични сраствания и други такива.

При жените-престъпници социалните влияния, които ги тласкат към престъпления, са много по-силни, отколкото при мъжете, а след тях се нареждат старостта, душевните отклонения и алкохолизмът. Всички тези фактори произвеждат почти толкова жени-престъпници, колкото и мъже.

При сравнителни изследвания между крадли и проститутки криминалистите от екипа на Чезаре Ломброзо установили следните разлики, валидни за края на 19 век.

Характеристика и особености на проститутката

Проститутката е по-чиста и с грижлива външност. При нея има стремеж към елегантност и изисквания за комфорт. Тя обича хубавото ядене, виното, лакомствата, дрехите и празните приказки: жадна е за спектакли и удоволствия, игра на карти, гадаене в бъдещето. Тя е доволна, стига да не работи, защото е изключително мързелива и се страхува от умората. Тя е крайно непредвидлива, живее за деня, без грижа за утрешния ден. Проститутката е много впечатлителна, лесно се разплаква, настроението й често се променя: разговорлива и експанзивна, склонна е към сантименталност.

Най-общо мързелът и абсолютната липса на морал са главните черти, които характеризират професионалните проститутки.

Те са непълноценни същества, заради наложения запор в развитието им и заради болестната им наследственост. Всички проститутки притежават признаци на физическа и психическа дегенерация, във връзка с тяхната несъвършена еволюция.

Знаците на физическа дегенерация се проявяват главно в честите деформации на главата, аномалиите по черепа и по лицето, аномалиите на ушите и дефектните зъби. Професионалните проститутки са стерилни и изгубват родовата си способност.

Тяхната психическа аномалия се проявява в по-силно или по-слабо изразена слабоумност или в невропатично разстройство, или в очевидна липса на морални чувства. Освен това, тази аномалия се потвърждава в злоупотребата с детеродните функции, както и във влечението, което те изпитват към своята долна професия, към която се връщат винаги, и то доброволно, след освобождаването им от затвора.

Традиционната проститутка запълва широкото, празно място, което криминалната статистика е оставила за женската престъпност.

Характеристика и особености на крадлата

Крадлата пренебрегва често външния си вид. Тя не е нито кокетка, нито лакома и не се интересува от удобствата в затвора. Тя не е безделница като проститутката, а напротив – взема доброволно участие и работи в различните затворнически работилници: шев, правене на кутии, подвързване с картон, пликове, пране в пералнята и успява да скъта дребни пари в края на работния ден. Крадлата демонстрира повече енергичност и твърдост в това, което предприема; дава доказателства, че е по-стабилна психически и по-сериозна от проститутката; отдава се по-малко на пиене от първата. Тя е много въздържана и предпазлива, с мнителен характер и пълна липса на искреност. В характера на крадлата липсват угризения, тя отрича категорично собствените си грешки и никога не се отказва от престъпните си планове.

Физиологично, професионалните крадли са по-малко наследствено обременени от проститутките. Те имат значително по-малко количество дегенеративни физически белези, в сравнение с проститутките. Броят на раждания е по-голям при крадлите. Основните параметри на черепа и общата хоризонтална

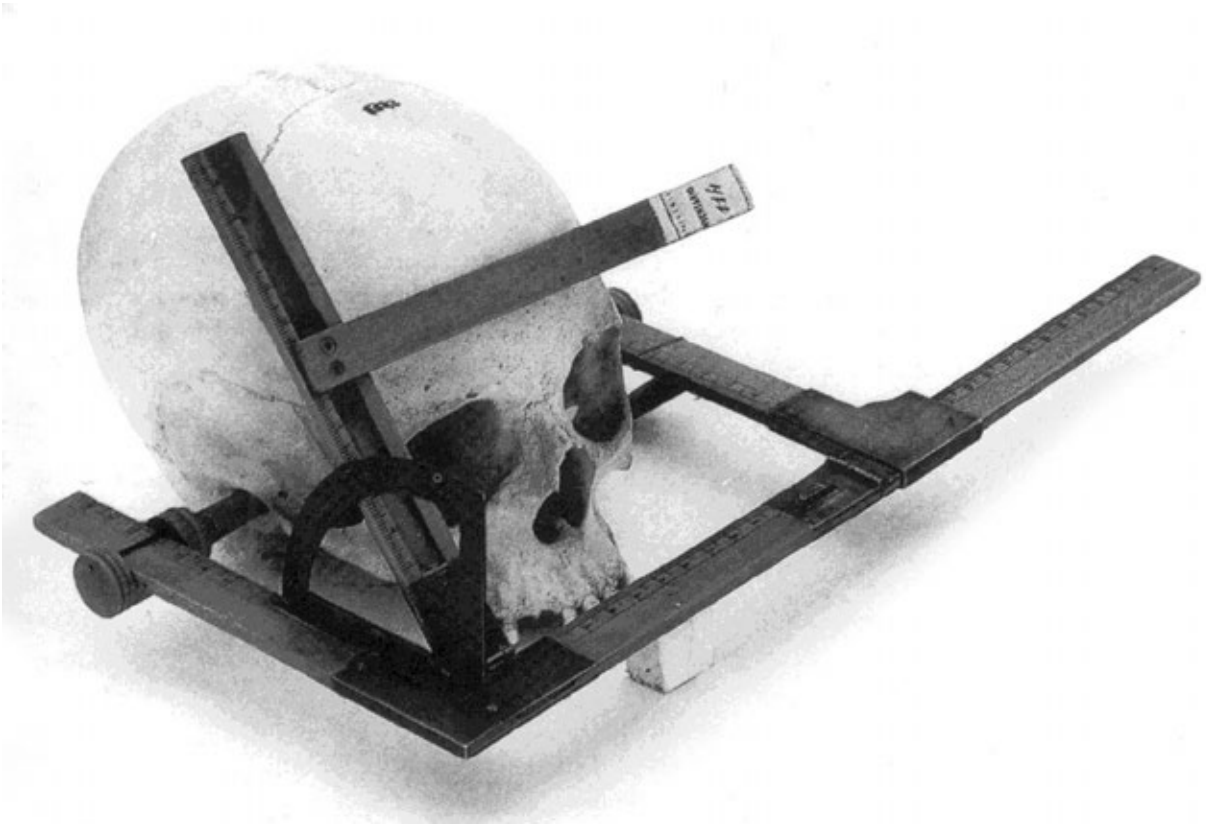

окръжност при тях надминават в процентно отношение тези на проститутките. Интелектуалното и морално равнище на крадлите е повисоко: те имат повече самолюбие, умът им е по-остър, те са по-енергични и по-упорити в борбата за оцеляване. Колкото и непоправими да са крадлите и колкото и многобройни да са престъпленията им, те обаче не ги извършват и не ги повтарят по няколко пъти на ден като проститутките.

Като цяло, при изследването на жени-престъпници Чезаре Ломброзо открива много помалко дегенеративни белези, аномалии на черепа и физиономията, отколкото при мъжете. Това се обяснява с теорията за сексуалната селекция. В действителност, мъжете не избират грозни жени с дегенеративни белези, докато жените не могат да избират. И често пъти грозният, криминално проявен, но силен мъж триумфира поради този мотив, въпреки всички препятствия, а понякога жените дори го предпочитат…

Що се отнася до психофизиологичните функции на криминалните престъпници, те също показват отклонения от психофизиологичните функции на почтените хора.

Устойчивост на болка

Най-голямата, категорично изразена аномалия при престъпниците по рождение е устойчивостта към болката, неусещането на болка.

Някакъв крадец се оставил да му ампутират крака, без дори да извика, а после се забавлявал,като си играел с отрязаната част от крака. Друг убиец, върнат от каторга, след из-

тичане на наказанието му, помолил директора да го остави още в затвора. След като разбрал, че молбата му е отхвърлена, той разкъсал червата си с дръжката на голяма лъжица, после се изкачил спокойно по стъпалата, легнал в леглото си и издъхнал малко след това, без да чуят от него и най-слабо стенание.

Индивидите, които притежават тази „ненаранимост“, се смятат за привилегировани и презират деликатните и чувствителни хора. За тези твърди хора е удоволствие да измъчват непрекъснато другите хора, на които те гледат като на низши създания.

В тази особеност се открива удвоената жестокост при криминалните престъпници. Психолозите отбелязват, че когато човек вижда страданието на другите хора, той също усеща, с помощта на паметта си, подобни усещания. Оттук се ражда състраданието, което хората смятат за добродетел. Когато у човека има вродено намаляване на чувствителността по отношение на болките и неприятните чувства, тогава и способността към състрадание почти липсва.

Секреции

При криминалните престъпници по рождение Чезаре Ломброзо открива намалено отделяне на фосфати и по-голямо количество урея в кръвта. За сравнение, същите резултати той получил при изследване на болни от епилепсия, в периодите на пристъпи, докато случайните престъпници (станали престъпници поради лошо стечение на обстоятелствата) не показали никакви аномалии.

Обоняние и вкус

При изследвания на обонянието и вкуса при престъпниците по рождение Чезаре Ломброзо установява, че за разлика от почтените хора, те имат слабо развито обоняние и вкус. Тези хора надушвали миризмите, без да могат да ги определят, а още по-малко да ги класифицират.

Походка

Чезаре Ломброзо констатира, че лявата крачка на криминалните престъпници е по-дълга от дясната; освен това те се отклоняват от основната линия повече вдясно, отколкото вляво; левият им крак, поставен на земята, образува с основната линия по-подчертан ъгъл на отклонение, отколкото ъгъла, който се образува между тази линия и техния десен крак. Всички тези белези се срещат много често и при епилептиците.

Жестове

При криминалните престъпници съществува стара традиция да изразяват мислите си чрез жестове, които образуват истински език, написан само с пръсти, подобно на езика на немите хора. Например, ловките крадци, в края на 19 век, във Франция, когато дебнат жертвата си, правят знак „Свети Жан“, който се състои в това: да сложиш ръка на вратовръзката си или пък да си свалиш шапката.

Прекалената употреба на жестове се обяснява с прекалената мобилност при престъпниците по рождение. Подобно нещо откриваме и при децата.

Татуировки

При първобитните хора татуировката имала чисто декоративно значение, т.е. те се татуирали, за да бъдат красиви. Освен това, в продължение на векове татуировката е служела за определяне на социалната класа, по различните знаци за благородство и подчинение. По този начин се установила разликата между членовете в едно и също семейство, клан, племе, дори народ, а по-късно и в различните религии и професии.

Ако в обществата в Азия и Африка през 19 век татуирането е често срещан семеен или

племенен белег, то във Франция тази практика, особено татуировките по лицето, се среща най-вече при криминалните престъпници и тя е наистина позорен белег.

Чезаре Ломброзо изследва татуировките при престъпниците и установява, че те са широко разпространени при убийците и при военните криминални престъпници. Друга особеност, която впечатлява Ломброзо, това е специфичният характер на тези татуировки: гадни сцени, самохвалство за извършено престъпление и странен контраст между пагубни страсти и най-деликатни чувства. Например, млад френски рецидивист носел на гърдите си прободено сърце от кама (белег на отмъщение), на дясната си ръка – образа на кръчмарска певица, в която той бил влюбен, а до нея – рисунка на гроб с епитаф: „На моя скъп баща!“ Странни противоречия има човешкият дух!

От изследваните татуировки Чезаре Ломброзо установява, че сред криминалните престъпници съществува вид йероглифски почерк, но той не е с точно установени правила, а се определя от ежедневните събития и престъпната практика. Така например, много често рисунката на ключ означава мълчание за някаква тайна между крадците, отрязаната глава – отмъщение, две преплетени ръце с гирлянд от цветя – обединение на престъпния свят, пет точки на дясната ръка, гущер или змия, сигнализират за първа, най-висока степен на престъпници от Камората и други подобни.

В татуировките при убийците преобладават тези с религиозен характер, но винаги с онзи циничен и мръсен привкус, който е отличителен белег и за останалите престъпници. За тях, ако татуировката е весела и върху по-голяма част от тялото, тя е като вечерно облекло с ордени пред престъпното общество. Колкото повече са татуирани, толкова повече ги уважават и почитат другарите им. Ако престъпникът е малко татуиран, той не се счита за добър негодник и няма авторитет пред другите негодници. Много често, когато мъжете-престъпници ходят при проститутки и ако телата им са покрити изцяло с татуировки, жените ги затрупват с подаръци и им дават пари, вместо да искат това от тях.

Въпреки многобройните критики към Чезаре Ломброзо и неговата теория за родения престъпник и атавизма в престъпността, теорията му е изключителен научен факт, защото той за пръв път отправя поглед не към престъпното деяние, а към личността, към извършителя на престъплението. Ломброзо скъсва с метафизичните и юридическите абстракции при изучаване на престъпността и стъпва здраво на емпиричните факти, като въвежда в тази проблематика и естественонаучни методи. С това той обогатява методологията на криминологията, включвайки анатомически, антропологични и психологически изследователски методи. С въвеждането при криминологичните изследвания на контролни групи, той създава и бази за сравнение на престъпните общности.

Следва продължение

Библиография

1. Ломброзо,Ч. Престъпникът – криминална антропология. София, Екстрем, 1999 г.
2. Каракашев, В., Георгиев, Г., Цанков, П. Криминология. София, Албатрос, 1995 г.
3. Български тълковен речник. София, Наука и изкуство, 2008 г.

Изключителността в наказателното право: доживотният затвор без право на замяна и правото на помилване

Д-р Ива Пушкарова

„Милостта побеждава по други закони... Наказанието и неговий размер се диктуват не само от възмездието за извършеното деяние, но и от обществената полза; а тази полза, ако в някои случаи изисква приложението на закона във всичката му строгост, в други случаи диктува мекост и милост."

(д-р Алеко Константинов, „Правото за помилване по повод на новия наказателен закон", 1897 г.)

Доживотният затвор без право на замяна бе въведен в българската система на наказанията едновременно с отмяната на смъртното наказание в края на 1998 г. и вместо него. По законодателен замисъл, актуално законово положение, съдебна практика и теоретично тълкуване той е алтернатива на смъртното наказание, която „встъпи" изцяло в наказателноправния му режим и приложно поле. През 1999 г. с Указ № 4 за частично помилване Вицепрезидентът на Републиката замени на доживотен затвор без право на замяна смъртното наказание на осемнадесет от общо деветнадесетте осъдени, чиито екзекуции бяха замразени от мораториума върху смъртното наказание от 1992 г.[1] Тези първи доживотно осъдени получиха новото най-тежко наказание с един от последните актове на групово помилване, заместило амнистията, която консервативният български законодател не даде. В началото на 2012 г. общият им брой вече е 59 или 0,006 % от изтърпяващите наказание в местата за лишаване от свобода – най-малката група сред изолираните от обществото хора. Сред тях все още няма помилван. През 2008 г. и 2009 г. две поредни правителства приемат концепции за държавна наказателна политика, които предвиждат отпадане на това наказание поради убеждение в неговата неефективност и нехуманност. В проекта за нов НК то не съществува.

Доживотният затвор без право на замяна днес е типичен за азиатските и близкоизточните правни системи[2]. Той намира известно разпространение в Африка и почти никакво в Европа, където приложението му е стеснено не само от малкия брой все още гостоприемни юрисдикции (Естония, Нидерландия, Северен Кипър,

[1] *Деветнадесетият бе помилван на доживотен затвор.*
[2] *Куба, Аржентина, Чили, Азербайджан, Киргистан, Северна Корея, Тюркменистан, Виетнам, Таджикистан, Лаос, Ливан, Индонезия, Ирак, Израел, Йордания, Саудитска Арабия, Сирия, Армения, Турция, Сомалия, Египет, Мароко, Нигерия.*

Дания), но и от ограничените хипотези, при които може да бъде прилагано, т.е. от характера му на изключително наказание[3].

1. Историческо развитие на доживотния затвор без право на замяна и правото на помилване

Развитието на доживотния затвор без право на замяна и помилването са тясно свързани. Въпреки че и двете са исторически познати на всички правни системи, правните доктрини традиционно ги пренебрегват[4]. И двете исторически са прилагани като изключителни средства в наказателната политика на държавата. Въпреки произхода си в римскоправни институти, и двете се оформят концептуално през Късното Средновековие и Просвещението. Тогава престъпленията, извършвани от свещеници, а впоследствие и редица престъпления с общ субект преминават под наказателната юрисдикция на Католическата църква, а в сравнение със светските съдилища, нейните трибунали предпочитат доживотния затвор без право на замяна пред смъртното наказание. По същото време правото на помилване, традиционно упражнявано от различни държавни и религиозни институции в условия на възлагане, започва да се концентрира в държавния глава като негов прерогатив.

От началото на XVIII век значението на доживотния затвор без право на замяна относително нараства поради увеличената значимост на лишаването от свобода, което изследователите свързват със социално-икономически процеси (развитие на търговията, обезземяване на земеделско население, военни катаклизми) и поява на социално „недисциплинирани" групи. Междувременно Просвещението аргументира теза за умереност, предвидимост и пропорционалност на наказанието в опит да ограничи репресивността на наказателните системи на абсолютните монархии, както и намесата на монарха в работата им чрез помилване. Парадоксално, преходът от смъртното наказание към доживотния затвор без право на замяна се осъществява в контекста както на яростна критика към помилването, считано за монархическа интервенция, развращаваща правосъдието със своята непрозрачност, необжалваемост и уязвимост на лични пристрастия[5], така и на насърчаване на особено брутални режими на доживотен затвор, които обективно скъсяват продължителността на изтърпяването му (карцерен тип изолация при сурови битови условия, окoваване и каторжен труд). През XVIII в. се сблъскват хуманният призив за редуциране на репресията, от една страна, позитивирането на обективно нечовешки режими на доживотен затвор, от друга страна, и отрицание на помилването, като заплаха за разделението на властите, от трета страна. Противоречието навлиза от тезите на Чезаре Бекария, които доминират дебата, в законодателствата на Англия, Холандия, Италия, териториите на бъдеща Германия и САЩ. Разбирането и за доживотния затвор без право на замяна, и за помилването остава трайно повлияно от тях.

[3] Значително по-възприет е доживотният затвор с право на замяна, което възниква за осъдения при предпоставки, свързани с положително поведение и фактическо изтърпяване на различни по продължителност периоди и обикновено води до предсрочно условно освобождаване.

[4] Leon Shaskolsky Sheleff, Ultimate Penalties, Capital Punishment, Life Imprisonment, Physical Torture, Columbus: Ohio State University Press, 1987, 17. Цит. по Dirk van Zyl Smit, Taking Life Imprisonment Seriously, The Netherlands: Kluwer Law International, 2002, 1. Вж. и прегледа на литературата във Велчев, Б. Помилването по наказателното право на Република България. С., 2001 г., 23-35.

[5] В Англия помилването нерядко е използвано за събиране на приходи в полза на фиска, тъй като се е предоставяло срещу заплащане, както и за мобилизиране на безплатна работна ръка и дори въоръжени сили за участия във военни операции. Във Франция колективното помилване е използвано за умиротворяване след граждански размирици, бунтове и кризи, породили или увеличили определен вид престъпност.

До ден днешен въпросите за хуманността на това наказание само по себе си и в сравнение със смъртното, както и подозрителността към помилването постоянно и болезнено се подновяват, без да срещат задоволителен отговор.

Доживотният затвор без право на замяна и помилването се оказват неразделно свързани както помежду си[6], така и с еволюцията на наказателните системи. Доживотният затвор без право на замяна премахва травматичната окончателност на екзекуцията, заповядана от съд, който в миналото е силно ограничен в правомощията си да индивидуализира отговорността. Помилването в постреформаторска Европа е средство за преодоляване на неправди, възникващи от законосъобразно постановени присъди в рамките на неразвито от съвременна гледна точка материално и процесуално наказателно право. В него отсъстват презумпцията за невиновност, правото на защита на обвиняемия, забраната да се търси наказателна отговорност от невръстни деца и душевно болни, редица институти, изключващи престъпния характер на извършеното, и съвременните поощрителни разпоредби, които предвиждат облекчения при посткриминално съдействие на разследването, разкриване на съучастници, връщане на отнетото, възстановяване на вредите от престъплението и др.

Колкото по-развити и чувствителни към защитата на правата на човека са наказателноправните системи, колкото по-нискодинамично е наказателното законодателство, толкова приложимостта на помилването намалява. Повечето от някогашните му функции се изпълняват от институти на наказателното и наказателно-изпълнителното право, които имат както редовен, така и извънреден характер и са в правомощията на съдебната и изпълнителната власт. Наказателната отговорност се индивидуализира по сложна система от критерии, които позволяват динамично приспособяване на репресията към особеностите на случая и по време на изтърпяване на наказанието. Това именно придава на помилването все по-подчертано значение на изключително средство за освобождаване от изтърпяване на наказание.

2. Доживотният затвор без право на замяна като изключително наказание

Както в почти всички правни системи, които го познават, доживотният затвор без право на замяна и у нас е уреден като изключително наказание[7].

2.1. Първо, това наказание е изведено извън системата на редовните наказания по чл. 37, ал. 1 НК, на които държавата разчита основно в противодействието на престъпността, като е предвидено в самостоятелната разпоредба на чл. 37, ал. 2 НК. То не е разновидност на доживотния затвор, както неправилно се твърди в съдебната практика и някои теоретични изследвания[8]. Доживотният затвор е най-тежкото от редовните наказания по чл. 37, ал. 1 НК. Двете наказания са развити като самостоятелни в Раздел II на Глава Четвърта от Общата част, като причината да са уредени систематично едно след друго е съдържателното им сходство като форми на наказателна репресия. В нормите на Особената

[6] Френският Наказателен кодекс от 1791 г., който отменя помилването за първи и единствен път в европейска правна система, отменя още и доживотния затвор. Аргументите на вносителите изхождат от убеждение за несъвместимост на това наказание с достигнатия етап на цивилизованост на френската нация поради негодността му да осигури корекционен процес на осъдения. Когато през 1802 г. Наполеон става пожизнен консул, доживотният затвор е възстановен заедно с помилването.

[7] Относно изключителността на наказанието вж. още Велчев, Б. Помилването по наказателното право на Република България. С., 2001 г., с. 189-204.

[8] Орманджиева, Н. Доживотният затвор по наказателното право на Република България, дисертационен труд (непубликуван).

част те винаги се споменават отделно. Обратно, наказание, което може да се прояви в различно засягане на правната сфера на осъдения според преценката на съда, се назовава в Особената част с родовото си название (напр. пробация, лишаване от права).

2.2. Второ, наказанието не е приложимо към определени категории извършители (чл. 38, ал. 2 и чл. 62 НК). Те са очертани чрез признаци, отнасящи субекта към уязвими групи, за които законодателството предвижда особена закрила, изключваща по принцип приложимостта на екстремна репресия. Това са непълнолетните извършители; младите пълнолетни, които към момента на деянието не са навършили 20 години, освен ако деянието е осъществено във военно време или те са военнослужещи; и майките, чиято група е очертана със забрани за прилагане на наказанието към жени, които към момента на деянието или към постановяване на присъдата са бременни.

2.3. На трето място, законодателят определя доживотния затвор без право на замяна като временна и изключителна мярка.

Временният характер означава, че наказанието е предназначено да решава преходни проблеми, породени от временни процеси в престъпността, обществото или правната система. Доживотният затвор без право на замяна се въвежда, за да потисне евентуално радикализиране на тежката престъпност след отмяната на смъртното наказание и да улесни преминаването към система от по-леки наказания. След стабилизирането на наказателноправната система законодателят го предвижда като ненужно и подлежащо на отпадане. Временността очертава законово обоснована прогноза, че броят на престъпленията, за които наказанието е приложимо, постоянно ще намалява, а няма да се увеличава.

Изключителният характер означава, че наказанието се налага в изключителни случаи. Съчетанието с временния характер създава непряко законово указание към съдилищата по възможност да избягват да го налагат, като предпочитат по-леките редовни наказания.

Критериите за изключителност могат да бъдат изведени частично от самия закон и частично от анализ на съдебната практика и някои изводи на правната теория.

2.3.1 На първо място, навсякъде в Особената част доживотният затвор без право на замяна е предвиден като алтернатива на други наказания – лишаване от свобода и доживотен затвор. Това изключва възможността съдът да е обвързан да го наложи само на основание на правната квалификация на извършеното, като има възможност да избира още между поне две по-леки наказания.

2.3.2. На второ място, изключителност по смисъла на чл. 37, ал. 2 може да възникне само за престъпления с определена правна квалификация. Особената част на НК очертава приложимост на наказанието към 29 престъпни състава. Разпоредбата на чл. 37, ал. 2 НК дава основание за групирането им в две категории. Към първата, законово определена като „най-тежки престъпления, които заплашват основите на Републиката“, са относими повечето престъпления от Глава Първа (държавна измяна, тероризъм, предателство, шпионство, диверсия), някои военни престъпления, обикновено извършени във военно време[9], както и международните военни престъпления и престъпленията против мира и човечеството. Към втората група, определена

[9] Дезертьорство във военно време, престъпления против военната подчиненост и военната чест, извършени във военно време, при бойна обстановка или по време на участие в мисия или операция извън страната, изоставяне на погиващ военен кораб в нарушение на служебния дълг, предаване на врага поради страх/малодушие или дезертьорство по време на бой.

като „други особено опасни умишлени престъпления“, спадат квалифицирани състави на престъпления против личността и собствеността и общоопасни престъпления, при всичките от които е засегнат човешки живот[10].

Анализът показва, че двете групи престъпления са насочени към обществени отношения, които установеният правен ред защитава в качеството им на фундаментални за съществуването на държавата и обществото. На първо място, това са отношения, свързани с всеобхватната защита на живота и телесната неприкосновеност на човешката личност, независимо че могат да са част от комплексен обект на престъпления с различно систематично място в кодекса. След това са отношенията, осигуряващи неприкосновеността на „основите на държавата“, разбирани като онези основни характеристики, състояния и практики, без които държавата не може да съществува или да функционира и които се отнасят до нейния суверенитет, политическа независимост и мирните й международни и вътрешнополитически отношения. На трето място, са отношенията, гарантиращи съществуването на човечеството в познатия му вид и стабилността на мирните международни отношения, които осигуряват нормална среда за функционирането на държава, годна да защитава човека.

Формулите „най-тежки престъпления, които заплашват основите на Републиката“ и „особено опасни умишлени престъпления“ са критерии за диференциация на отговорността. Те са законови указания, че наказанието доживотен затвор без право на замяна може да бъде предвиждано само за престъпления, които по принцип имат такава обществена значимост. В този смисъл те са наложени от самия законодател самоограничения, предназначени да го въздържат да не разширява необмислено приложното поле на това наказание при провеждане на наказателната политика на държавата.

2.3.3. На трето място, преценката за изключителност се ръководи от критерии, които по същността си са самостоятелни критерии за индивидуализация, въздигнати в дефинитивни белези на наказанието по чл. 38, ал. 1 НК и обвързващи преценката на съда наред с критериите по чл. 54 и сл. Те трябва да бъдат налице едновременно, за да може наказанието да бъде наложено от съда.

2.3.3.1. Първият критерий изисква изключително висока конкретна обществена опасност на извършеното. Това означава многобройност или изключителност, а не просто превес на отегчаващите отговорността обстоятелства, поради което случаят радикално се отклонява от обичайния с тази квалификация[11]. Съдебната практика набляга на конкретността на преценката и системния подход при анализа на фактите[12]. Анализът й ясно очертава отказ на съдилища-

[10] Убийство, грабеж, изнудване, придружено с убийство, с опит за убийство или с убийство при смесена вина, повреждане на транспортно средство или съоръжение, от което е настъпила смърт, въздушно пиратство, довело до смърт, умишлено замърсяване на водоизточник, от което е настъпила смърт, умишлено повреждане на ядрено съоръжение, от което е настъпила средна или тежка телесна повреда, нарушаване на правилата за ядрена или радиационна безопасност с допускане на телесна повреда или смърт на другиго, от което е последвала смърт.
[11] Решение на ВС № 452/1970 г. по НД № 401/1970 г. на I НО, Решение на ВКС №121/1999 г. по НОХД №582/1998 г. на II НО, Присъда на ОС-Велико Търново от 11.03.2003 г. по НОХД № 345/2002 г., потвърдена изцяло с Решение на АС-Велико Търново от 02.07.2003 г. и Решение на ВКС от 12.03.2004 г., Присъда на ОС-Сливен № 29/18.11.2010 г. по НОХД № 499/2010 г., потвърдена изцяло с Решение на АС-Бургас № 8/2011 г. и с Решение на ВКС № 242/2011 г.
[12] Решение на ВКС №121/1999 г. по НОХД №582/1998 г. на II НО: „Допълнителните белези, придаващи изключителност на тежкото престъпление, трудно могат да бъдат предварително фиксирани, поради което се преценяват във всеки конкретен случай”. Решение на ВС №267/1983 г. по НОХД №272/1983 г. на II НО: престъплението е изключително тежко, когато обществената му опасност надхвърля значително тази на обикновените случаи на същото престъпление. Решение на ВКС № 450/1997 г. по НОХД № 187/1997 г. на II НО.

та да извеждат обстоятелства, които априори правят случая изключително тежък, а вместо това формулират ориентиращи критерии: многобройност и степен на осъщественост на квалифициращите признаци, обем на засегнатите правно защитени блага като резултат от деянието, обществен отзвук от престъплението, начин на извършване, посткриминални действия за избягване на отговорност, личност на пострадалия, отношения на дееца с жертвата, наличие на ескалация в престъпната дейност и др.

Съдебната практика ясно свързва изключителността и с отегчаващи обстоятелства, които характеризират отрицателно личността на дееца не само във връзка с конкретното деяние, а по принцип[13]. Пропускът да се изследва подробно личността на дееца се оценява като осъждане при непълнота на доказателствата.

Описаните критерии съвпадат с обичайните обстоятелства за индивидуализация на отговорността и могат да обусловят изключителна конкретна обществена опасност на извършеното, само когато са проявени в степени и количества отвъд обичайното.

2.3.3.2. Вторият критерий е отрицателен и изисква целите на наказанието да не могат да бъдат постигнати чрез по-леко наказание. Теорията отдавна е защитила тезата, че различните наказания поради самото си естество преследват целите по чл. 36 НК в различно съотношение и не задължително всичките едновременно. Единствено лишаването от свобода и пробацията са годни да удовлетворят и четирите цели, поради което и са основни за наказателната политика наказания, предвидени най-масово в Особената част и налагани най-масово от съдилищата.

Всички наказания, включващи изолация в място за лишаване от свобода, са годни да удовлетворят целите на индивидуалната и генералната превенция, в това число и доживотният затвор без право на замяна, но само частично. Постижимостта на индивидуалната превенция зависи както от режима на изтърпяване на наказанието и неговата продължителност, така и от мотивацията на осъдения да се въздържа от рецидив, която очертава зависимост между тази цел, целта за поправяне и предупредителната цел.

При двете по-леки наказания предупредителната цел е изпълнима, тъй като те могат да внушат на осъдения убеждение, че при рецидив може да бъде наказан по-тежко. Доживотният затвор без право на замяна не може да формира такова убеждение, тъй като правното положение на осъдения не може да бъде влошено независимо от последващо престъпно поведение. От житейска гледна точка, всяко следващо посегателство за него би останало ненаказано[14]. Следователно, това наказание е в по-слаба степен годно да постигне индивидуалната превенция, отколкото наказанията, които могат да постигат предупредителната цел.

При налагане и на смъртно наказание, и на доживотен затвор без право на замяна в съдебната практика се забелязва устойчива връзка между разбирането за изключителност и вътрешното убеждение на съда за непоправимост на подсъдимия. Ето защо формулата „целите на наказанието не могат да бъдат постигнати с по-леко наказание“ практически означава, че деецът не може да бъде поправен в рамките на оставаща продължителност на неговия живот, като се търси извод именно за невъзможност за пости-

[13] Освен вече цитираната съдебна практика, вж още Решение на ВС № 482/1988 г. по НД № 502/1988 г. на I НО.
[14] В правната литература е изказано следното убедително мнение: „...наказаното с такава санкция лице става окончателно и необратимо враг на обществото, което му е отрекло правото да се промени и поправи. Станало жертва на обществената жажда за мъст, от него не може да се очаква да уважава обществените порядки... В отсъствието на смъртно наказание на такова лице не може да се въздейства ефективно чрез методите на специалната превенция”. Велчев, Б. Цит.съч. с. 194-195.

гане на целите[15] и необратимост на проявените с деянието криминални нагласи[16]. Сред най-категоричните изрази на това убеждение, срещани в съдебната практика, е, че „подсъдимият не е нужен на обществото"[17].

Презумпцията за непоправимост на осъдения на доживотен затвор без право на замяна личи и в режима за изпълнение на наказанието. Той е ориентиран изключително към превенция и удивително безразличен към управлението на потенциала за поправяне на осъдените. Просто генерално препращане към корекционната дейност при лишаване от свобода е създало у законодателя илюзията, че е създал адекватна уредба, макар тази дейност да е съобразена с презумпция за поправимост на затворника.

Прегледът на съдебната практика очертава отсъствие на ясен и единен стандарт за прогнозиране на поправимостта на подсъдимия, какъвто е безусловно необходим при налагане на изключително наказание. Още от действието на НЗ'1896 съдът неспирно търси онази граница между положителните и отрицателните черти на един човек, отвъд която той е изключителен престъпник. Преценката се формира на основата на разнородни фактически критерии. Най-тежките наказания са налагани на хора, описвани като егоцентрични, злопаметни, безчовечни, безчувствени, отмъстителни, враждебни, избухливи, груби, саможиви, затворени, мрачни, нискокултурни, вкл. примитивни, с множество престъпни прояви, вкл. с утвърден криминален модел на поведение, демонстративно незачитащи човешкия живот, напълно некритични към извършеното, непредсказуеми. Отчитани са още произходът, образованието, кариерата и професията им, ценностната система и мотивите, довели до престъплението, ефектите от предходно налагани наказания, процесуалното им поведение, очакваното отражение на наказанието върху близките им[18].

Описаните обстоятелства обаче не са оценявани еднозначно както сами по себе си, така и в съвкупност. От мораториума върху смъртното наказание от 1992 г. насам профилът на изключителния престъпник започва все повече да се доближава до този на обикновения извършител на тежко насилствено престъпление. За някои съдилища, особено преди 90-те години, достатъчни основания за избягване на най-тежкото наказание са чистото съдебно минало, младата възраст, добрите характеристични данни, вкл. трудолюбие, грижовност към семейството, доброволно предаване на органите на правосъдието и признаване на извършеното, наличието на близки семейни, съседски и други отношения с лица, които несъмнено ще страдат от загубата на осъдения, неблагоприятните условия, при

[15] Решение на ВС № 394/1995 г. по НД № 261/1995 г. на I НО, Решение на ВКС № 450/1997 г. по НОХД № 187/1997 г. на II НО, Мотивите към присъда на СГС №58/08.03.2000 г. по НОХД №1262/1998 г., в сила от 2004 г., (осъденият не може да бъде интегриран в обществото, тъй като не се подчинява на никакви негови правила и интереси) и присъда на ОС-Сливен № 29/18.11.2010 г. по НОХД № 499/2010 г., потвърдена изцяло с Решение на АС-Бургас № 8/2011 г. и с Решение на ВКС № 242/2011 г. (осъденият не може да бъде поправен и превъзпитан). В присъда на СГС № 330/04.10.2004 г. по НОХД № 420/2004 г. съдът е изразил мнение, че „няма начин деецът да бъде предупреден и превъзпитан". Присъда на ОС-Ловеч от 11.02.2005 г. по НОХД № 691/2004 г., потвърдена изцяло с Решение на АС-Велико Търново № 126/22.06.2005 г. и Решение на ВКС № 142/09.03.2006 г. (акцентът е върху индивидуалната превенция спрямо извършител на тежки убийства с усложнен психиатричен статус). В мотивите на присъда на ОС-Търговище № 24/20.10.2000 г. по НОХД № 72/2000 г., в сила от 2002 г., съдът е установил, че осъденият представлява „непрекъсната опасност за обществото".

[16] Присъда на СГС № 58/08.03.2000 г. по НОХД № 1262/1998 г.

[17] Решение на ВС № 146/1986 г. по НДОХ № 119/1986 г. на II НО.

[18] Решение на ВКС № 429/2002г. на II НО, присъда на ОС-Добрич от 24.10.2006 г. по НОХД № 397/2006 г., потвърдена с Решение на АС-Варна № 10/2007 г. и с Решение на ВКС № 539/2007 г., грисъда на ОС-Габрово по НОХД № 90/1990 г.

които осъденият е формиран, вкл. криминално възпитание в семейството, и др.[19]. В решенията, постановявани след отмяната на смъртното наказание, съдът все по-често отказва да преценява като смекчаващи тези обстоятелства, като отдава предимство на тежестта на извършеното[20]. По редица дела съдът дори не е установил за какви точно престъпления подсъдимият е осъждан в миналото[21]. Трябва непременно да се подчертае, че обществената опасност на деянието не може да бъде нито единствен, нито водещ критерий при прогнозиране на поправимост на дееца и не може самостоятелно да обоснове изключителност.

Така излиза, че двата по-леки конкурента на доживотния затвор без право на замяна - доживотният затвор и лишаването от свобода – са по принцип годни да удовлетворят повече цели по чл. 36, и то в по-голяма степен.

Доживотният затвор без право на замяна ще бъде целесъобразен, когато са налице едновременно следните прогностични изводи на съда: 1) осъденият не може да бъде поправен изобщо; 2) спрямо него е невъзможно и всякакво предупредително въздействие, тъй като той не се плаши от по-тежка репресия или този страх няма за него значение на контрамотив за извършване на ново престъпление; 3) ако не е изолиран при условията на доживотен затвор без право на замяна, осъденият ще рецидивира; 4) по-леко наказание би изпратило към обществото послание за омаловажаване на тежестта на извършеното и пренебрегване на вредите, понесени от жертвите и обществото, което би препятствало формирането или запазването на обществена нетърпимост към такава категория деяния[22].

По отношение на индивидуалната превенция от значение за практиката се оказва очакваната продължителност на изолацията. По сходни случаи двата доживотни затвора се налагат на относително по-млади извършители, а лишаването от свобода – на относително по-възрастни, въпреки че както ранната, така и напредналата възраст се ценят като смекчаващи обстоятелства, а изводът за непоправимост е по-труден при по-младите осъдени[23]. Тази тенденция е тревожна,

[19] Вж. например присъда на СОС №56/08.1989 г. по НОХД №291/1989 г., Решение на ВКС № 267/1983 г. по НОХД № 272/1983 г. на II НО, Решение на АС-Велико Търново от21.09.2006 г. по ВНОХД № 192/2006 г.

[20]Решение на ВС № 146/1986 г. по НДОХ № 119/1986 г. на II НО, Решение на САС № 251/2011 г. по ВНОХД №56/2010 г., присъда от 06.02.2006 г. на Добричкия окръжен съд по НОХД № 639/05 г. (потвърдена с Решение на АС-Варна № 111/2006 г. и Решение на ВКС № 101/2007 г.), присъда на ОС-Добрич от 24.10.2006 г. по НОХД № 397/2006 г. (потвърдена с Решение на АС-Варна № 10/2007 г. и с Решение на ВКС № 539/2007 г.), Решение на ВКС № 429/2002 г. на II НО, присъда на ОС-Пловдив № 11/07.02.1996 г. по НОХД № 118/1995 г., присъда на ОС-Ямбол № 39/09.10.2002 г. (потвърдена с Решение на АС-Бургас № 74/ 13.06.2003 и Решение на ВКС№ 247/13.04.2004 г.), присъда на АС-Варна от 31.01.2003 г. (потвърдена с Решение на ВКС № 523/26.07.2004 г.), присъда на ОС-Толбухин по НОХД № 65/1989г. (потвърдена с Решение на ВС № 501/11.04.1990 г. по НД № 448/1989 г. II НО), присъда на СГС № 330/04.10.2004 г. по НОХД № 420/2004г. (в сила от 2006 г.), присъда на ОС-Хасково № 75 от 08.04.2010 г. по НОХД № 409/2009 г. (потвърдена с Решение на АС-Пловдив № 169/16.07.2010 г. по ВНОХД № 295/2010 г. и Решение на ВКС № 571 /28.02.2011 г. по НД № 574/2010 г.), присъда на ОС-Бургас № 1/3.01.1996 г. по НОХД № 203/1995 г., присъда на ОС-Бургас №23/28.02.1996 г. по НОХД № 377/1995 г. (в сила от 1999 г.);

[21]Присъда на ОС-Сливен № 14/16.04.2004 г. по НОХД № 141/2004 г., потвърдена изцяло с Решение на АС-Бургас № 106 /7.09.2004 г. по ВНОХД № 88/2004 г.; Решение на АС-Велико Търново от 06.12. 2004 г. по НОХД № 235/2004 г., потвърдено с Решение на ВКС от 10.11.2005 г.

[22]Неспособността на доживотния затвор да постигне други цели освен ,,съмнителното предпазване на обществото" е дало основание за изказано в литературата съмнение в конституционносъобразността на наказанието. Вж. Велчев, Б. Цит.съч., с. 194-195.

[23] В Решение на ВС № 511/1980 г. по НД № 517/1980 г. на I НО изрично е казано, че не може за млад човек на 25 години да се приеме, че няма никакви изгледи за неговото поправяне. Обратно, с присъда на ОС-Велико Търново от 08.12.1994 г. по НОХД № 222/1994 г. (в сила от 1995 г.), на доживотен затвор без право на замяна е осъден 23-годишен младеж, без съдът да е изследвал изключителността на случая – мотивите са доминирани от фактически констатации.

тъй като, наред с другите рискове, създава неравнопоставеност пред закона между извършителите на тежки престъпления по признака възраст[24].

2.3.3.3 Изискването за кумулативно изпълнение и на двата критерия означава, че изводът на съда за нецелесъобразност на по-леките наказания е свързан с установената изключително висока обществена опасност на извършеното, т.е. отегчаващите обстоятелства са такива, че обосновават извод за непоправимост на извършителя.

По-старата съдебна практика акцентира както на връзката, така и на необходимостта тази връзка да бъде мотивирана и оценява пропуските по този въпрос като съществено процесуално нарушение, водещо до необоснованост на присъдата относно наложеното наказание[25]. В по-новата практика се забелязва тенденция налагането на най-тежкото наказание да се мотивира все по-повърхностно и все по-сходно с налагането на доживотния затвор и лишаването от свобода[26]. Мотивационният подход е аналогичен на този при редовните наказания, като отсъства специфичният анализ на изключителността[27]. По някои случаи мотивите са твърде оскъдни дори за редовно и значително по-леко наказание[28]. Важно е да се подчертае, че изключителността не е самоочевидна и не следва по подразбиране от излагането на фактите, а се нуждае от самостоятелен анализ, чиято именно липса по-старата практика оценява като съществено процесуално нарушение.

През последните години доживотният затвор без право на замяна се налага за престъпления, сравними с тези, за които е постановено по-леко наказание, до степен, която не очертава значима разлика в обществената опасност на деянието и дееца. Най-тежкото наказание се налага и в обичайни случаи, а по-леките алтернативи са били преценени като достатъчни в случаи, обективно отговарящи на признаците за изключителност. Нарушаването на границата между приложното поле на изключителното наказание и по-леките редовни наказания е както лоша съдебна прак-

[24] Неслучайно ЕСПЧ изрично подчертава, че съдът трябва да има възможност да зачете младата възраст като смекчаващо обстоятелство, когато налага такова наказание. Вж. Дело Винтер и други с/у Обединеното кралство, Жалба № 66069/2009, Решение от 17.01.2012 г., Дело Бабар Ахмад и други с/у Обединеното кралство, Жалба № 24027/2007, Решение от 10.4.2012.

[25] Решение на ВС № 511/1980 г. по НД № 517/1980 г. на I НО, Решение на ВС № 482/1988 г. по НД № 502/1988 г. на I НО, Решение на ВКС № 32/1997 г. по НОХД № 231/1996 г. на I НО, Решение на ВКС № 450/1997 г. по НОХД № 187/1997 г. на II НО. Вж още Решение на ВС № 511/1980 г. по НД № 517/1980 г. на I НО, Решение на ВКС № 242/2011 г. по НОХД №1239/2011 г. на III НО.

[26] Виж например мотивите към Решение № 382/2009 г. по НД № 414/2008 г. на III НО. Съдът е установил наличието на предпоставките на доживотния затвор без право на замяна, но е потвърдил осъждането от по-ниската инстанция на доживотен затвор. В мотивите към Присъда на ОС-Бургас № 141/2004 г. по НОХД 219/2003г., в сила от 2008 г., Присъда на ОС-Шумен № 21/28.04.2001 г. по НОХД № 163/2001 г., в сила от 2002 г., и Присъда на ОС-Благоевград от 19.02.2010 г. по НОХД № 366/2009 г., потвърдена с Решение на САС № 370/16.12.2010 г. и с Решение на ВКС № 261/09.09.2011 г., например, практически липсва изследване на предпоставките за изключителност.

[27] Мотивите към Присъда на ОС-Русе по НОХД №288/2000 г., потвърдена с Решение на АС-Велико търново по ВНОХД №277/2001 г. и с Решение на ВКС № 130/27.11.2003 г. по НД №365/2002 г.; Присъда на ОС-Бургас № 1/ 3.01. 1996 г. по НОХД № 203/1995 г.; присъда на ОС-Велико Търново от 08.12.1994 г. по НОХД № 222/1994 г., в сила от 1995 г.; Решение на АС-Велико Търново от 06.12.2004 г. по НОХД 235/2004 г., потвърдено с Решение на ВКС от 10.11.2005 г.

[28] Присъда на ОС-Сливен № 14/16.04.2004 г. по НОХД № 141/2004 г., потвърдена изцяло с Решение на АС-Бургас № 106/7.09.2004 г. по ВНОХД № 88/2004 г. Осъденият – неграмотен, безработен, несемеен 32-годишен български гражданин, осъждан в миналото за неустановени престъпления, е признат за виновен за грабеж, придружен с убийство на възрастна жена. Съдът изглежда впечатлен от липсата на разкаяние в самопризнанията му. Мотивите и на двата акта са извънредно кратки и не дават отговор на въпроса защо е предпочетено най-тежкото наказание и какво отличава случая от обичайните с тази правна квалификация. Няма произнасяне на касационната инстанция.

тика, така и основание за съмнение в необходимостта от съществуването на доживотния затвор без право на замяна.

Принципът за изключителност означава рязко отклонение на случая от други случаи със същата правна квалификация. Критериите, управляващи преценката на съда, са количествени и следователно зависими от субективни представи. Това задължава съда винаги и задълбочено да съобразява съдебната практика по налагане и на най-тежкото наказание, и на по-леките му алтернативи за съответното престъпление, за да прецени колко съществено е отклонението, което разглежданият от него случай представлява спрямо обичайния. Тази сложна и отговорна дейност по изследване на фактическа аналогия и критичен анализ на подходите в съдебната практика изисква съпричастност и на върховната инстанция за осигуряване на непротиворечива практика[29].

2.4. И накрая, доживотният затвор без право на замяна е изключително наказание, тъй като изключва приложимостта на редовните институти на наказателното право за последващо облекчаване на репресията. Сред тях основните са съдебната замяна със срочно лишаване от свобода и условното предсрочно освобождаване.

3. Значението на помилването

Помилването у нас е изключителен способ за безусловно пълно или частично освобождаване на конкретен осъден от изтърпяване на наложено му наказание, вкл. чрез замяна с по-леко по вид на основание чл. 74 НК. При доживотния затвор без право на замяна то може да се изрази в замяната му с доживотен затвор или срочно лишаване от свобода или в окончателно прекратяване на изтърпяването на наказанието. Възможността да бъде заменено с друго от по-леките наказания е само теоретична, тъй като те не са предвидени като алтернативи на най-тежкото наказание в Особената част на НК и налагането им с указ за помилване би било уязвимо на упрек за нарушаване на принципа за законоустановеност на наказанието.

Така помилването като изключителен способ е единственото приложимо облекчение на отговорност, наложена с изключително наказание.

Сравнителните изследвания показват, че помилването намира специфично приложение именно при видовете доживотен затвор. Анализът на правната концепция за доживотния затвор без право на замяна у нас също дава основания за извод, че условията за упражняване на правото на помилване, спрямо това наказание, съдържат някои особености в сравнение с помилването при други наказания.

На фона на сравнителния анализ, българското наказателноправно решение за това наказание е сред най-суровите. След произнасянето си съдебната власт губи всякаква компетентност по случая, което води и до неприложимост на обичайните редовни наказателноправни средства за последващо облекчаване на отговорността. Тези осъдени не са равнопоставени с всички останали осъдени пред държавния глава по отношението на правото на помилване, тъй като за тях то е единствената възможност за подобряване на положението им. Само при това наказание помилването не се конкурира с никакво друго средство за редукция на репресията, приложимостта на което може да представлява достатъчно самостоятелно основание държавният глава да се въздържи от помилване.

[29] Сред изпълняващите се в момента съдебни актове, с които български граждани са осъдени на смърт или на доживотен затвор без право на замяна, само едно съдържа позоваване на съдебна практика: присъда на ОС-Търговище № 24/20.10.2000 г. по НОХД № 72/2000 г., в сила от 2002 г.

Така изключителността - като комплексно основание за помилване - може да настъпи при обстоятелства, които не се разглеждат като изключителни при налагане на друго наказание, тъй като ще бъдат преценени или като обичайно развитие на процеса на изтърпяване на наказанието, или като предпоставки за прилагане на алтернативен институт за облекчаване на репресията.

При анализа на изключителността две обстоятелства изискват особено внимание.

3.1. Първо, настъпването на положителни промени в личността на осъдения.

Поправянето и превъзпитанието са основна цел на всяко друго наказание. Настъпването им за осъдения е нормално и очаквано явление, което е основание случаят да бъде третиран като обичаен, дори когато процесът е по-бърз, по-траен или по-облагородяващ личността на осъдения от типичния случай. При доживотния затвор без право на замяна такъв процес не е очакван. Наказанието е наложено поради убеждението на съда, че той не просто не е вероятен, а че няма да се развие изобщо, след като личността на осъдения е била внимателно анализирана.

Промяната у осъдения не е предвидена, но житейски не може да бъде изключена. Появата й, особено когато е убедителен резултат от целенасочените усилия на самия осъден, може да превърне случая в изключителен, и защото за извършители, преценени като непоправими, тя е несравнимо по-трудна и мъчителна, отколкото за всеки друг осъден, и изисква много подълбока и трайна мотивация. Поправянето ще представлява обстоятелство, възникнало след осъждането, което би довело до различен извод на съда относно вида на наказанието, ако съдът можеше да го преценява, тъй като ще обуслови приложимост на по-леки наказания. Фактът на поправянето, дори само да е започнало, опровергава прогнозата за непоправимост, върху която се крепи съдебният извод за изключителност по смисъла на чл. 38 НК. Упражняването на правото на помилване юридически ще изравни положението на осъдения с това на всички други осъдени, за които липсва основание да бъдат считани за непоправими и поради това имат правен достъп до повече възможности за облекчаване на репресията.

Помилване, на основание поправяне, е възможно почти изключително само в хипотеза на осъждане на най-тежкото наказание. Ако наказанието бъде заменено, поправянето вече ще бъде обичайно обстоятелство, но ще бъде насърчавано от много други правни институти. Следващо помилване на същия осъден ще бъде възможно само при възникване на други изключителни обстоятелства.

Следователно, подкрепени от доказателства твърдения на молител, осъден на най-тежкото наказание, свързани с добро поведение, осъзнаване на тежестта на извършеното, разкаяние, желание за законосъобразен начин на живот, усилия за обезщетяване на жертвите и други подобни, следва да бъдат значително по-внимателно и задълбочено изследвани при преценяване на основанията за помилване. В българската практика твърденията на осъдените за поправяне са масови, независимо от вида наказание, но рядко убедителни. Формалният характер на повечето от тях създава риск от подценяване на недобре изложени, но автентични аргументи за поправяне. Трябва непременно да се подчертае, че продължителността на наказанието позволява поправянето да бъде установено относително по-лесно, тъй като ,,едва ли някой е в състояние да се престува на порядъчен толкова дълго”[30].

[30] *Велчев, Б. Цит. съч., с. 199.*

Практиката по помилването при приключилите към 2012 г. президентски мандати показва, че аргументът за настъпили положителни промени в личността на осъдения след осъждането му отстъпва пред аргументи за тежестта на извършеното, които му придават неубедителност. Тази тенденция се нуждае от много внимателен анализ. Тежестта на извършеното е обстоятелство, преценявано от съда при индивидуализацията на отговорността, което не подлежи на промяна, независимо от последващите усилия на осъдения. То следва да се отчита единствено като допълнителен критерий, когато се преценява наличието, трайността и мащабите на позитивните промени, евентуално настъпили у осъдения, които запазват значението си на основен аргумент за или против помилване. В този смисъл аргументите за поправяне и за тежест на извършеното не са равностойни, тъй като съображенията в полза на настъпили положителни промени е с приоритет, в качеството им на нововъзникнало след осъждането обстоятелство, което може да направи случая изключителен.

Българската правна литература неизменно акцентира на мотивиращия ефект на помилването върху осъдените на доживотен затвор без право на замяна. Възможността за помилване „е единственото, което може да поддържа човешкото начало в осъдения и да го заставя да съобразява поведението си със закона"[31]. „Надеждата, която питае затворникът, че от неговото разкайване, от доброто му поведение зависи да получи смекчение или отмяна на наказанието, много повече може да повлияе на неговото поправяне, околкото най-тежкото наказание"[32]. Колкото по-реално е помилването, толкова по-сериозна е мотивацията за промяна. Парадоксално, целта на наказанието при осъдените на доживотен затвор без право на замяна се постига не от наказанието, а от института на помилването[33].

3.2. Второ, влошаване на здравето на осъдения до степен, която изисква лечение извън системата на пенитенциарните заведения.

Напредването на възрастта, психическите и физическите отражения на изолацията върху осъдения създават реални рискове за здравето му, на които правната система трябва да отговори, за да избегне упрек, че наказанието е нечовешко, жестоко или изтезаващо, в нарушение например на чл. 3 ЕКПЧ. Поради законодателен пропуск в ЗИНС институтът на прекъсване на изпълнението на наказанието за целите на лечение на осъдения извън болничните заведения в затворната система не е приложим. Осъденият може да се лекува само в рамките на пенитенциарната система, но няма достъп до специализирана помощ при по-сериозно заболяване. Положението е класически случай на дискриминация по признака социално положение. Поради екстремния характер на репресията при това наказание неравнопоставеността може да породи изключителност, ако осъден на такова наказание се разболее тежко, например до степен, застрашаваща живота му. Тогава единственият хуманитарен изход, дори при пълно отсъствие на поправяне и съхранена изключителна опасност на осъдения, е замяна на наказанието в по-леко по вид, режимът на което позволява прекъсване на изтърпяването и провеждане на необходимото лечение. При възстановяване на здравето на осъдения, той ще продължи да изтърпява полекото по вид наказание поради безусловния характер на помилването. Това обективно може да се окаже нецелесъобразно облекчаване на

[31] *Велчев, Б. Пак там.*
[32] *Константинов, А., Цит. съч., с. 246-286.*
[33] *В подобен смисъл Велчев, Б. Цит. съч., с. 150-151.*

репресията в неговия случай, което да компрометира превантивните цели на наказанието и да бъде обществено възприето като омаловажаване на тежестта на извършеното или на страданията на жертвите.

Поради това е необходимо законодателят да предприеме мерки за отстраняване на празнотата, която в момента съществува по отношение на достъпа на осъдените на доживотен затвор без право на замяна до специализирана лекарска помощ, тъй като помилването не е подходящ правен способ за преодоляването й.

4. Действието на частичното помилване на доживотния затвор без право на замяна

При частично помилване чрез замяна на доживотния затвор без право на замяна с по-леко по вид наказание се поставя въпросът за правното значение на вече изтърпяния период на изолация . Някои хипотези са коментирани още от най-старата съдебна практика. Според Определение на ВКС № 2/1899 г., помилването действа само занапред и при замяна на доживотен затвор с временен строг тъмничен затвор изтърпяното не се зачита, но князът може да намали срока на строгия тъмничен затвор, ако прецени, че е „справедливо и уместно“.

В средата на XX век съдебната практика по същия въпрос се разделя. Повечето съдилища не зачитат сроковете на предходна ефективна изолация, като приемат, че срочното лишаване от свобода започва да се търпи от влизане в сила на указа за помилване[34]. С тълкувателно решение от 1958 г. обаче ВС постановява обратното: при частично помилване на смъртно наказание или доживотен строг тъмничен затвор, наложен по вече отменения Наказателен закон, със замяна с временен строг тъмничен затвор, сроковете на предварителното задържане и на изтърпяното лишаване от свобода се приспадат при изчисляването на крайния срок на наказанието, определено с указа за помилване. Според ВС помилването не трансформира едно наказание в друго, а изразява волята на помилващия осъденият да търпи определеното в указа наказание. При определянето му се отчита фактически изтърпяният срок на предварително задържане, тъй като общата продължителност на изолацията не може да надхвърля максимума, предвиден за наказанието лишаване от свобода (тогава 20 г.)[35].

В разпоредбата на чл. 38а, ал. 5 от действащия НК е указано, че изтърпяното наказание доживотен затвор се зачита за лишаване от свобода при съдебна замяна на това наказание със срочно лишаване от свобода по чл. 38а, ал. 3. Разпоредбата се отнася само до доживотния затвор, тъй като само той може да бъде заменян от съда с лишаване от свобода. Въпреки че доживотният затвор без право на замяна е друго самостоятелно наказание, няма основание при замяната му с по-леко наказание чрез помилване зачитането на изолацията да бъде отказано. Основание за това е именно изключителният характер на случая, който прави приложимо към него по-леко наказание. Друго тълкуване би довело до неравнопоставеност на помилваните лица с тези, които изтърпяват същото наказание не на основание указ за помилване, а на основание първоначалната си присъда.

5. Пропорционалност на доживотния затвор без право на замяна

Продължителността на доживотния затвор без

[34] Определение № 5/1955 г. по ч.пр. № 4/1955 г. на Военното отделение на ВС. При съдебна замяна съдът отказва да съобразява предварителния арест. Той приема, че такова зачитане има отношение към определяне на първото наказание, ако е количествено измеримо наказание, каквото доживотният затвор не е. Поради това зачитането при замяната на доживотния затвор с лишаване от свобода би означавало преразглеждане на случая с обратно действие, което съдът е приел за дейност извън правомощията му

[35] Решение на ОСНК на ВС № 96/1958 г. по НОХД № 81/1958 г.

право на замяна зависи от непредвидими житейски обстоятелства, а не от юридически критерии, което му придава различна репресивност в различните случаи. Колкото по-продължително се търпи, толкова повече се увеличава рискът от даден момент той да се превърне в нехуманно наказание[36]. Съответно, колкото по-голяма е очакваната му продължителност, толкова по-прецизна трябва да бъде обосновката на изключителността. Предвид и невъзможността съдът да промени наказанието поради настъпили след осъждането факти, се поставя въпросът за съвместимостта на доживотния затвор без право на замяна с правото на човешко достойнство и по-конкретно със забраната за изтезание и за жестоко, нечовешко и унизително наказване по чл. 3 ЕКПЧ и чл. 36, ал. 2 НК.

Най-краткото обобщение на минималния стандарт за съвместима с достойнството изолация изисква изтърпяване на наказанието при режим, който съхранява физически и душевно осъдения. В българската практика по помилването се срещат твърдения от осъдени на най-тежкото наказание, че в причинна връзка с режима за изтърпяването му за тях е възникнало психично заболяване. При някои изолацията е най-малкото допринесла за личностна деградация, след настъпването на която затворът се превръща в парадоксална закрилна институция за осъдения.

В своите решения ЕСПЧ извежда два кумулативни критерия за съвместимост на доживотния затвор без право на замяна с чл. 3 ЕКПЧ, като акцентира на необходимостта от конкретна преценка и невъзможност това наказание по принцип да бъде генерално определено като несъразмерно тежко спрямо извършеното, дори в юрисдикции, в които е предвидено като единствено възможно за извършеното престъпление[37].

Първият критерий е целесъобразността на наказанието. То следва да се прилага само докато изтърпяването му преследва легитимна цел, каквато в българските правни условия, както бе изяснено по-горе, може да бъде само превантивна. Отпадането на тази възможност е основание наказанието да не продължава да бъде изпълнявано. Хипотезата е изключителна и предполага или настъпване на обстоятелство, което има аналогичен на наказанието фактически превантивен ефект (например такова влошаване на здравето, което обективно препятства рецидив), или на обстоятелство, което прави постижими и други цели по чл. 36 (например, започнал поправителен процес).

Вторият критерий е юридическата и фактическата променимост на наказанието, т.е. наличието на механизъм за облекчаване на репресията, който обективно се практикува или чието неприлагане е оправдано за конкретните случаи. Има се предвид помилването. Според ЕСПЧ, периодът на действие на доживотния затвор без право на замяна в българската правна система и продължителността на изтърпяването му от осъдените, по-конкретно в сравнение с осъдените на доживотен затвор, засега не дава основания на Съда да приеме, че наказанието е практически непроменимо[38]. В същото време наказание, кое-

[36] През 2001 г. Конституционният съд на Южна Африка заявява: Възгледът за съответност на наказанието и по-конкретно на забраната то да бъде жестоко или нечовешко зависи почти изключително от продължителността на това наказание. Цит. по Dirk van Zyl Smit, Taking Life Imprisonment Seriously, The Netherlands: Kluwer Law International, 2002, 9.

[37] Дело Харкинс и Едуардс с/у Обединеното кралство, Жалба № 9146/2007, Решение от 17.01.2012 г.; Дело Винтер и други с/у Обединеното кралство, Жалба № 66069/2009 г., Решение от 17.01.2012 г., Дело Бабар Ахмад и други с/у Обединеното кралство, Жалба № 24027/2007 г., Решение от 10.4.2012 г.

[38] Дело Йоргов с/у България (№ 2), Жалба № 36295/2002 г., Решение от 02.09.2010 г.; Дело Йордан Петров с/у България, Жалба № 22926/2004 г., Решение от 24.01.2012 г., Дело Кафкарис с/у Кипър, Жалба № 21906/2004 г., Решение от 12.2.2008 г.

то е неограничено по продължителност и интензивност на репресията, се критикува с аргументи, относими към теза за непроменимост[39].

Интересно е, че и двата критерия са коментирани още в най-старата българска правна доктрина[40]. Според нея, наказанието и неговият размер се определят както от необходимостта от възмездяване на извършеното, така и от обществената полза, която понякога може да изисква по-мек подход. В същото време на осъдения не трябва да се отнема възможността да може да облекчи съдбата си с лични усилия за поправяне.

6. Заключителни бележки

Наказанието доживотен затвор без право на замяна в българската правна система е неуместно развита алтернатива на смъртното наказание и възпроизвежда много от ефектите му. То носи правно и житейско отхвърляне на осъдения от обществото в много по-голяма степен, отколкото всяко друго наказание, и практически не насърчава положително развитие на личността на осъдения. То го демотивира и да полага усилия да обезщети пострадалите, когато срещу него е уважен граждански иск и наличното му имущество не е достатъчно, за да го изплати.

Поради своя крайно репресивен характер наказанието поставя осъдения в много уязвимо положение, в което той физически изцяло зависи от държавата, без стимули и подкрепа за промяна. Рисковете от личностна деградация на тези български граждани са законодателно пренебрегвани и оставени за управление на малобройна администрация с несигурна подготовка да отговори винаги на специфичността на риска. Отвъд затворническата стена над съдбата на тези осъдени тегне законодателно мълчание.

Бавният и труден процес на отказ от смъртното наказание очертава законодателни колебания и страхове, които в крайна сметка попречиха на българската наказателноправна система да се хуманизира според очакваното. През 1995 г., три години след установяване на мораториума върху изпълнението на смъртното наказание и три години преди формалната отмяна на наказанието, бе въведено наказанието доживотен затвор. Беше логично именно то да заеме мястото на смъртното наказание, тъй като основен аргумент за отпадането на последното е не просто ценността на човешкия живот per se, но и убеждението в способността на човека да се променя към по-добро. Вместо това законодателят въведе и доживотния затвор без право на замяна, с което в известна степен обезсмисли отмяната на смъртното наказание, тъй като простият отказ от бързо умъртвяване още не значи нито зачитане на живота, нито доверие в доброто у човека.

Предвид законодателните намерения за отмяна на доживотния затвор без право на замяна, естествено застава въпросът за правното положение на осъдените след изваждане на това наказание от системата на наказанията у нас. Ако НС не амнистира осъдените, а държавният глава не помилва никого от тях, продължаването на изпълнението на наказанието става уязвимо пред укор за жестоко и нечовешко третиране. След като законодателят се е отказал от наказанието, вече не е безспорно, че с него се преследват легитимни законоустановени цели, а изпълнението му след формалната му отмяна е силен аргумент за неговата фактическа непроменимост. За да предотврати бъдещо нарушаване на права на човека, при обсъждане на проекта за нов НК законодателят е длъжен да намери решение на тези проблеми, достойно за модерна правова държава.

---

[39] Велчев, Б. Цит. съч., с. 194 и сл.

[40] Константинов, А. Правото за помилване по повод на новия наказателен закон. Събрани съчинения. Том IV, С., 1981 г.

Наказателнопроцесуални въпроси при разследване на престъпления срещу финансовите средства на ЕО

Д-р Петър Раймундов*

I. Предварителни бележки

В Наказателния кодекс (НК) са указани директно престъпленията, които могат да увредят финансовите интереси на ЕО.

Това са съставите по чл. 248а, чл. 254б, чл. 202, ал. 2, чл. 212, ал. 3, чл. 255–260, чл. 308–310 и чл. 316 НК.

Само два от посочените състави са формирани като новосъздадени престъпления – тези по чл. 248а и чл. 254б НК. Всички останали съставляват специализирани нови състави към съществуващи престъпления. Специалното на тези състави е, че имат пряк или опосреден обект на защита на парични средства, финансови интереси и имущество, принадлежащи на Европейския съюз и неговата финансова система.

1. За разлика от НК, в Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) не съществуват изрични разпоредби, уреждащи разследване на престъпления, с предмет финансови средства на ЕО. **Престъпленията по НК, които увреждат финансовите интереси на ЕО, се разследват по реда, предвиден за всички останали престъпления.** Все пак обаче, тези престъпления имат определена специфика. Тя се изразява в принадлежността на финансовите средства към организации със седалище извън територията на Р България. Това е чуждестранният (международният) елемент в засегнатото материално отношение. Във връзка с това е възможно престъплението или престъпленията срещу финансовите интереси на ЕО да бъдат извършени не само в Р България, но и в други страни. Възможно е също така престъплението със същия предмет да е започнало на територията на една страна, да е продължило в друга и да е приключило в трета страна.

Тази специфика при осъществяването на престъпленията, с предмет финансови средства на ЕО, поставя за решаване редица наказателнопроцесуални въпроси, които не бяха директно уредени в НПК. **Най-същественият, може би, от тези въпроси е за доказателственото значение на писмените документи, създадени на територията на различни държави, и процесуалната възможност за тяхното непосредствено използване за нуждите на наказателното преследване във всяка отделна страна, включително и в България.**

* *Д-р Петър Раймундов е инспектор в Инспектората към ВСС*

Все пак, в НПК съществуват някои разпоредби, които са приложими при разследване на престъпления с международен елемент, включително и с предмет финансови средства на ЕО.

Преди да бъдат разгледани тези разпоредби и тяхната връзка с разследването на горепосочените престъпления, е необходимо да бъдат посочени някои общи особености на НПК със значение по разглежданата материя.

2. Макар и обявен за нов, НПК – 2005 г. е в 90 % възпроизвеждане на текстовете на НПК – 1974 г., но под друга номерация. Възпроизвеждайки на практика изцяло предходния процесуален закон, НПК – 2005 г. възпроизвежда и неговата философия и дух.

Ако се анализират най-общо нормите на НПК – 1974 г., ще се констатират следните особености.

2.1. Въпреки че е бил създаден в условията на тоталитарно (еднопартийно) управление по своите конкретни разрешения, като условия и ред за провеждане на наказателното преследване и за прилагане на наказателната отговорност, **НПК – 1974 г. е бил прекалено либерален закон.** Положението се обяснява с ниския праг на обичайната и перманентна престъпност, както и абсолютната практическа възможност на държавата да се справи с всяко престъпление и неговия извършител, като проява на неподчинение и инакомислие. **При тогавашното конституционно устройство, държавата без особени затруднения си е позволила създаването и приемането на един прекалено демократичен закон, който е неадекватен на сегашните условия и поради това е недостатъчно ефективен.**

2.2. Либерализмът на НПК – 1974 г. по отношение на неговото действие в Р България е бил съчетан с преднамерена изолираност от външния свят по направление на международното сътрудничество и взаимодействието в борбата с престъпността. Ако се направи паралел на НПК с НК, ще се констатира, че материалният закон (още в 1968 г.) е отишъл много по-напред в регламентацията на условията за неговото приложение по отношение на престъпления, съдържащи международен елемент – чл. 4–8 НК. За тези специфични положения, относно приложението на НК (за случаи с международен елемент), липсва адекватна регламентация в НПК – 1974 г. Съществуващата регламентация – чл. 4, ал. 1 и 2 НПК – 1974 г., по съдържанието си не сочи към международно сътрудничество в борбата с престъпността, а към противопоставяне от страна на България, с диаметрално противоположни законодателни решения.

2.3. Посочените особености на НПК – 1974 г. (т. 1 и 2), с известни смекчения, са пренесени като недостатъци и в НПК – 2005 г.

Най-същественият недостатък и на двата процесуални закона е, че те не предвиждат бързи и опростени процесуални форми за валидиране на доказателствата, възникнали в чужбина, когато те са необходими за нуждите на наказателното производство в България. При тази хипотеза НПК – 2005 г. предвиждаше тромавия и бавен път на съдебната поръчка. Парадоксално остава положението, че и след интеграцията на България в ЕС и НАТО – несъмнено две солидни международни организации, процесуалният закон не предвижда ускоряване и олекотяване на процедурата за предаване, приемане и зачитане на доказателствата, възникнали извън пределите на страната, а отново предвижда само съдебна поръчка. Или с други думи, престъпният свят си предава необходимата информация по електронен път почти мигновено, докато НПК – 2005 г. осигурява обвинителната информация (уличаващите доказателства) със скоростта на пешеходец. Очевидно е, кой ще има приоритет в процесуалната борба между осигуряването на уличаващите доказателства и тяхното неутрализиране. Очевидно е, също така, че това няма да бъдат държавните органи, водещи борба с прес-

тъпността, а техните опоненти. Всичко това ще постави страната (наред с негодуването на Европа от борбата срещу вътрешната престъпност) в крайно деликатно положение, когато се окаже, че поради консервативните си и мудни вътрешни процесуални разрешения, определена престъпна група, започнала престъпната си дейност в някоя европейска страна и продължила престъпната си дейност в България, не е била своевременно и адекватно разобличена и наказана за цялостната си престъпна дейност. Последиците могат да бъдат не само от морално естество, но да имат и чисто икономическо негативно измерение.

II. Норми в НПК – 2005 г. с отношение към разследването на престъпленията срещу финансовите интереси на ЕО

1. Използване на документ на чужд език – по чл. 134 НПК

Разпоредбата е в Общата част на НПК. Това означава, че тя се прилага както от съда, така и от органите на досъдебното производство. От това следва, че документ на чужд език може да бъде представен като доказателство както в съдебно заседание, така и при разследването в досъдебната фаза. Единствено изискване, което поставя законът при представяне на документ на чужд език, е, той да бъде придружен със заверен превод на български език или за неговия превод следва да бъде назначен преводач. Очевидно е, че от гледна точка на произхода и съдържанието на документа, законодателят не е поставил формални, непреодолими условия за неговото ползване в наказателния процес.

Разпоредбата на чл. 134 НПК не забранява използването на документ, съставен на чужд език. Това правило следва да се прилага по-либерално.

2. Допустими писмени доказателствени средства – чл. 127 НПК

Съгласно ЗИДНПК, ДВ, бр. 32/2010 г., обхватът на писмените доказателствени средства се увеличи, като наред към съществуващите до изменението писмени доказателствени средства: а) протоколите от действията по разследването; б) протоколите от съдебните, следствените и от други процесуални действия; в) протоколите за изготвяне на веществени доказателствени средства; г) други документи, бяха прибавени още и: **докладите и приложените към тях документи, относно разследванията на Европейската служба за борба с измамите (OLAF).**

От това допълнение към нормата на чл. 127 НПК е видно, че добавените две нови групи писмени доказателствени средства могат да се обособят на:

– документи, съдържащи оценки, изводи и становища на органите на OLAF, относно извършено разследване, каквито са докладите на службите на OLAF,

– документи относно извършено разследване, които могат да имат установителен характер, констативни актове, актове за движение и отчитане на материални и стокови ценности и др.

От направената законодателна промяна със ЗИДНПК, ДВ, бр. 32/2010 г. е видно, че документите от разследващите служби на OLAF са приравнени на редовни писмени доказателствени средства с равностойно значение, относно тяхната допустимост на съществуващите преди изменението вътрешни национални писмени доказателствени средства.

При това положение, въпросът за тяхната допустимост (на документите на OLAF) като законни доказателствени средства е решен по един положителен и категоричен начин.

Въпросът за конкретното доказателствено значение на същите документи не е така ясно законодателно решен, но още отсега може да се посочи, че решението на същия въпрос не се различава по принцип от решението на въпроса за доказателственото значение на всички

съществуващи преди допълнението на чл. 127 НПК писмени доказателствени средства. Доколкото съществуват определени особености и специфики, те ще бъдат разгледани самостоятелно по-долу.

III. В тази връзка **в следствената практика е възникнал въпросът, каква е доказателствената стойност на материали и документи, събирани при извършени проверки на служители от OLAF в страните – членки на ЕС, и предоставени на българските власти.**

Като възможни документи са посочени: писмени обяснения на лица, извадки от регистри на юридически лица, оригинали бланки (празни или оформени като съдържание и авторство), оригинали или копия за извършени сделки, за извършени плащания, за получаване и предаване на стоки, материали или ценности, протоколи, фактури и други първични документи с удостоверителен характер, както и писмени заключения на длъжностни лица, експерти или на комисии, комитети и др. колективни органи, относно характера на констатирани нарушения, с правна квалификация и установени извършители, т.е. документи, които имат удостоверителен характер, а съставляват правни изявления (становища) по приложението на правни норми, извън съдебните актове.

На тази основа могат да се направят две основни разграничения на вида на горепосочените документи по тяхното правно уреждане от законодателството на Р България.

А. Документите, които отразяват констатация за възникването, съществуването и размяна (движението) на стоково-материални или парични ценности, съставляват **първични удостоверителни документи.** Такива са всички констативни протоколи, приемателно-предавателни протоколи, фактури, приходно-разходни касови ордери, платежни нареждания и други платежни документи, включително фискални бонове и разписки.

Първичните удостоверителни (установяващи) документи, когато отговарят на нормативните изисквания за тяхното съставяне и от външна страна нямат белези за упражнено външно въздействие върху тяхното съдържание и авторство, имат на общо основание пълна доказателствена сила до тяхното опровергаване (т.е. до доказване на обратното).

Според изискването на НПК на РБ, доказателствата и средствата за тяхното установяване нямат предварително определена сила. Ако такъв документ от категорията на горепосочените бъде приет като доказателство или доказателствено средство от компетентните разследващи органи, той подлежи на общо основание на проверка, както по инициатива на разследвания, така и служебно, ако има възражения или други основателни причини за това, т.е. приетият първичен удостоверителен документ от българските разследващи органи е подчинен на същия режим, както и съответният (аналогичен) вътрешен документ.

Б. Документите, които съставляват правна оценка (заключение, становище или друго волеизявление с правен характер), не са задължителни за разследващите органи и съда. Те се преценяват като индиция за необходимостта от проверка на определени факти, но никога сами по себе си тези документи не са доказателство за верността на направените в тях изводи, оценки и заключения.

На аналогичен режим по вътрешното ни законодателство при осъществяване на наказателна отговорност са подчинени актове за финансов начет, ревизионни актове, заключения на експертизи (еднолични и колегиални), заключения на специализирани органи по наличието или липсата на определено право, задължение или правоотношение и др.

Тези документи не се ползват с презумптив-

на доказателствена сила, а коментираните в тях обстоятелства и факти подлежат на проверка и установяване, включително и със съответната професионална експертиза, но назначена и изслушана от разследващия орган или съда, по реда на НПК.

Допустимостта на горепосочените документи се преценява на общо основание от компетентните органи, доколко същите документи имат връзка с предмета на доказване и доколко са необходими за доказването, т.е. тези документи на общо основание са подчинени на режима, установен на всички документи, включително и българските.

Както поначало законът изключва каквато и да е предопределена сила на доказателствата, така също липсва и забрана, а напротив съществува задължение за компетентните органи да установят обективната истина със средствата и по реда, предвиден в Наказателно-процесуалния кодекс. **Приетите документи от OLAF, които са относими, допустими и необходими, могат да се третират като доказателство или доказателствено средство по вътрешното законодателство.**

Те подлежат на проверка по предвидения ред в НПК, наред с всички останали доказателства, и това е достатъчна гаранция за тяхната законосъобразност и достоверност. Тези изводи можеха да се изведат по логичен път и преди допълнението на чл. 127 НПК (ДВ, бр. 32/2010 г.). След промяната, посочена по-горе, не може да има никакво съмнение, че същите изводи са не само логични, но произтичат пряко от закона.

IV. Обратното становище по същия въпрос, макар и да се опира на закона – чл. 471 и чл. 475, ал. 1 НПК, не е абсолютно относимо за всички случаи, които са възможни на практика.

Ако в съдебната фаза на процеса защитата на подсъдимия представи оригинален първичен документ за станало плащане от чужбина по някои от задълженията, които са предмет на обвинението, може ли да се откаже на законово основание приемането на документа като доказателство по делото? Очевидно – не. Единственото действие, което ще бъде задължен съдът да направи, е да се убеди в редовността и истинността на документа. Но това не е въпрос на допустимост на документа като доказателство въобще за станалото плащане, а въпрос за неговата външна (формална) редовност, както и за неговото съответствие с действителното положение. Но тези въпроси възникват не само спрямо един документ, издаден в чужбина. Всеки издаден в страната документ може да бъде оспорван и проверяван по предвидения ред в НПК, относно законосъобразност и истинност. Това обаче не означава предварителна недопустимост на документа, поради процесуална забрана. Следователно, на защитата на подсъдимия не може да се откаже основателно приемането на един документ за станало плащане в чужбина, представен директно в съда, само защото не е получен по реда на съдебната поръчка.

Ако същият документ бъде представен в хода на досъдебното производство, след привличането на обвиняемия в това му качество, разследващият орган, както и прокурорът също не биха могли основателно да откажат приемането на документа и неговата проверка. В обратния случай биха нарушили правото на защита на подсъдимия, и по-специално правото му да представя и да иска проверка на представените доказателства.

След като за посочените две хипотези не съществуват основателни законови аргументи да не бъдат разрешени по типичния начин – директно събиране и директна проверка на събраните доказателства (чужд документ), следва да се приеме, **че разпоредбите на чл. 471 и чл.**

475 НПК, предвиждащи съдебната поръчка като процесуално средство за двустранна размяна на доказателства, нямат универсално и абсолютно действие, а следва да се третират като възможен алтернативен способ за събиране и проверка на доказателства.

Международното наказателно процесуално право, част от което е реципирано в НПК, и Законът за екстрадицията и Европейската заповед за арест не предвиждат императивна определеност и абсолютна задължителност на процесуалните форми за обмен на доказателствени материали. Напротив, съгласно чл. 476, ал. 1 НПК, поръчката за международна правна помощ може да бъде изпълнена по реда, предвиден: а) в българските закони; б) в международен договор, по който страна е Р България; в) закона на другата държава или г) по статута на международния съд. А съгласно чл. 478, ал. 4 НПК, доказателствената сила на процесуалното действие в молещата държава, извършено в съответствие с националното й законодателство, е приравнена с доказателствената сила на действието, извършено от български орган.[1] В посочените две разпоредби се наблюдава равнопоставена алтернативност на процесуалните форми за обмен на доказателства – чл. 476, ал. 1 НПК и приравняване на доказателственото значение на процесуалните действия, извършени в чужбина, с тези, извършени в Р България – чл. 478, ал. 4 НПК.

Очертаната тенденция в международното сътрудничество сочи сближаване на правните системи на държавите – членки на ЕС, в глобален план, и в частност – неизбежно сближаване и уеднаквяване в способите за информиране, изпращане (получаване) и проверка на доказателствени материали, необходими за наказателния процес. Като неизбежен финал на тази тенденция ще бъде създаването на единен европейски регламент за събиране, проверка, изпращане (получаване) на доказателства между държавите – членки на ЕС.

Стожерът на този регламент трябва да бъде запазване на доказателственото значение на доказателството, независимо от това, къде е възникнало, кой го е събрал и кой ще го оценява, ако са спазени предвидените за това правила.

Дотогава обаче, националните правоприлагащи органи следва да търсят по-прагматични форми за запазване, зачитане и използване на доказателствената сила на доказателства, които имат трансгранична същност. Такива форми могат да бъдат едностранни и двустранни проверки на законосъобразността и достоверността на съответните документи. Установят ли се тези критерии за трансграничното доказателство, няма да има съд, който би отказал зачитането на тези доказателства.

V. Международна правна помощ. Общи положения

1. Съгласно чл. 471, ал. 2 НПК, международната правна помощ (МПП) включва: връчване на документи; действия по разследването; събиране на доказателства; предоставяне на информация; други форми на правна помощ, ако са предвидени в международен договор, по който РБ е страна, или са установени при условията на взаимност.[2]

От съдържанието на разпоредбата е видно,

[1] Разпоредбата на чл. 478, ал. 4 НПК, съставлява рецепция на чл. 26, ал. 1 от Конвенцията за трансфер на производства по наказателни дела на Съвета на Европа, ратифицирана и приета със закон от РБ на 28.01.2004 г., ДВ, бр. 11/2004 г., в сила от 01.07.2004 г. Не е ратифицирана ал. 2 на чл. 26 от същата конвенция, относно признаването на ефекта на прекъсване на давността от валидно завършеното процесуално действие в молещата държава.

[2] Нормата на чл. 471. ал. 2 НПК е заимствана от чл. 3 и 5 от Европейската конвенция за взаимопомощ по наказателноправни въпроси, ДВ, бр. 39/1994г., но не ги възпроизвежда изцяло.

че формите на МПП не са императивно и изчерпателно установени. Посочени са само най-типичните от тях, като същевременно НПК препраща към международните договори или двустранните споразумения, по които страна е РБ. За международните договори важи изискването РБ да е страна по договора. За двустранните споразумения важи принципът на взаимност, който следва да е съобразен при тяхното сключване.

2. В чл. 475 НПК не са посочени други форми на МПП, когато РБ е молеща страна, от което следва, че ще се приложат формите, посочени в чл. 471, ал. 2 НПК.

Ако се анализират отделните форми на МПП, посочени в чл. 471, ал. 2 НПК, ще се констатира, че е допусната определена законодателна неприцизност. **„Събирането на доказателствата“** е изведено като отделна (самостоятелна) форма на МПП, наред с **„действията по разследването“**, въпреки че събирането на доказателствата е най-типичната цел и естествена последица на действията по разследването. Съпоставени, двете понятия „действия по разследването“ и „събиране на доказателствата“ се намират в съотношение на средство към определен резултат. От това следва, че е било достатъчно посочването само на действията по разследването като форма на МПП, за да се постигне на практика и логично следващият резултат от същите действия, а именно събирането на доказателства.

Същевременно, пропуснати са много практически необходими форми на МПП, каквито би могло да бъдат: проверки на доказателства, възникнали в замолената страна, назначаване и извършване на експертиза (пак в замолената страна), следствен експеримент и др. За да бъде практически обезпечен и ефективен наказателният процес в РБ, когато се води въз основа на доказателства, възникнали в други страни, е било необходимо като форми на МПП да бъдат законодателно посочени всички способи за събиране и проверка на доказателствата, предвидени в чл. 136 НПК.

Пропускът има фундаментално естество и предвид интеграционните процеси в Европа, би имал трайно негативно действие за РБ, ако не бъде отстранен.

3. Международна правна помощ. Явяване на свидетел и вещо лице пред чуждестранния съд – чл. 473 НПК

С това процесуално действие се цели директен разпит на свидетел или вещо лице пред чуждестранни съдебни власти. Искането се прави от съответния орган на чуждестранните съдебни власти до лицата в РБ, които подлежат на разпит чрез Министерството на правосъдието на РБ. Основателността на искането се предопределя от предварително дадено уверение от молещата страна, че призованото лице (независимо от гражданството му) няма да бъде привлечено към наказателна отговорност за извършено деяние до призоваването му. Без наличието на такова уверение, призованото лице не е длъжно да се яви на разпит. Законът дава по-широка възможност на призованото лице да реши дали да се яви на разпит, или не и тя се изразява в положението, че отказът (независимо от причините) не е свързан с прилагането на принудителни мерки.

Когато призованите за разпит лица пред чуждестранни съдебни власти са задържани под стража на територията на РБ, въпросът за тяхното предаване се решава от съответния окръжен съд по местонахождението им. Условията за предаване са: случаят по своето естество да може да бъде определен като изключителен; искането да се основава на съответната писмена документация за делото и причините, налагащи разпита; уверение, че пребиваването в другата държава няма да удължи срока на за-

държане; съгласие (писмено) от лицето за предаване.[3] Липсата на което и да е от посочените условия е достатъчна, за да се откаже предаването на лицето. В тези случаи в мотивите за отказа се посочва кое от изчерпателно изброените условия не е налице и кои са обстоятелствата и фактите, които го подкрепят.

4. Международна правна помощ. Разпит чрез видеоконференция и телефонна конференция – чл. 474 НПК

Разпитът чрез видеоконференция и телефонна конференция има за цел молещата държава да извърши директно събиране или проверка на доказателства чрез съдействието на замолената държава, когато разпитваното лице се намира на нейна територия.

Разликата между видеоконференцията и телефонната конференция не е в процесуалните условия, при които тези форми на двустранна комуникация се осъществяват, а само в тяхната чисто техническа особеност. При видеоконференцията двустранната връзка се осъществява по кабел или по електронен път чрез видеоизображение и видеовъзприемане на субектите по тази връзка. При телефонната конференция двустранната връзка се осъществява по кабел или сателит чрез звук, който се възприема от субектите на тази връзка. И в двата случая законодателството на РБ и международното право предвиждат гаранции, относно идентичността на разпитваните лица, съблюдаване на изискванията и на местното законодателство, относно допустимостта и осъществяването на разпит, както и относно адекватното фиксиране и съхраняване на съдържанието на проведените разпити – чл. 474, ал. 1–5 НПК.[4]

НПК допуска видеоконференция (ВК) или телефонна конференция (ТК) в РБ при следните процесуални условия: разпит на свидетел или вещо лице, които се намират на територията на РБ (независимо от гражданството му), и са дали съгласието си – чл. 474, ал. 2, т. 4, ако такава възможност е предвидена в международен договор, по който РБ е страна – чл. 474, ал. 1, както и ако това не противоречи на основни принципи на българското право – чл. 474, ал. 1, предл. последно.

Разпит на обвиняем е допустим само с изрично негово съгласие и след двустранна договореност между съответните съдебни органи на РБ и другата държава – чл. 474, ал. 1. Тази договореност включва всички организационни, технически и финансови условия на съответната конферентна връзка.

Ако ВК или ТК се извършва за нуждите на досъдебното производство, компетентен орган за РБ е Националната следствена служба.

Ако ВК или ТК се извършват за нуждите на съдебното производство, компетентен орган в РБ за ТК е съответният равен по степен съд, а за ВК – компетентен орган е апелативният съд по местоживеене на разпитваното лице.

Разпитът и в двата случая се извършва пряко от съдебния орган на молещата страна или под негово ръководство, в съответствие с нейното законодателство – чл. 474, ал. 4.

ВК и ТК се извършва от съдебните органи на РБ по отношение на лице, което се намира в друга страна, ако националното местно законодателство позволява това.

В тези случаи разпитът на свидетел, вещо лице или обвиняем се извършва по изискванията на законодателството на РБ и международ-

[3] Нормата на чл. 473,. ал. 2 НПК е реципирана от чл. 13 от Втория допълнителен протокол (ВДП) към Европейската конвенция за взаимопомощ по наказателноправни въпроси, ДВ, бр. 94/2004 г.
[4] Разпоредбата на чл. 474, ал. 1-5 НПК е възприета от чл. 9 и чл. 10 ВДП към Европейската конвенция за взаимопомощ по наказателноправни въпроси (ЕКВНВ).

ните договори.

Конкретните правила, предвидени за ВК и ТК, които се изпълняват на територията на РБ, се прилагат и когато ВК и ТК се осъществяват спрямо разпитвани лица на територията на друга държава.

Следва да се посочи, че разпитът чрез ВК или ТК, независимо дали се осъществява спрямо лица на територията на РБ, или на територията на други страни, съставлява директен трансграничен способ за събиране и проверка на доказателства от органите на съдебната власт, които осъществяват наказателното преследване или правосъдието. Това е решителна стъпка за преодоляване на националните граници, особеностите на националното законодателство и ускоряване на наказателния процес въобще. Необходимо е тези процесуални способи да се изучават и прилагат всякога, когато това се налага и е възможно.

5. Изпълнение на поръчка на друга държава или международен съд – чл. 476 НПК

Молбата за правна помощ и всички други съобщения от компетентни органи на други държави се изпълняват от българските компетентни органи, независимо дали са изпратени по обикновена, експресна, електронна поща или факс – чл. 476, ал. 2, пр.1.[5]

При съмнение в автентичността на получените материали по факс или електронна поща, българските компетентни органи могат да поискат допълнително удостоверяване на документите или да поискат и получат оригиналите на материален носител – чл. 476, ал. 2, изр. 2.

Поръчката за оказване на международна правна помощ от компетентните органи на РБ се изпълнява по реда, предвиден в българското законодателство – чл. 476, ал. 1, пр. 1. Това е принципно положение, от което има няколко изключения. Поръчката може да се изпълни по ред, предвиден в международен договор, по който РБ е страна, или по ред, предвиден в закона на друга държава или в статута на международен съд. Изключенията се прилагат при наличието на две кумулативно дадени условия: изрично искане за прилагане на съответния закон извън законите на РБ, както и да няма противоречие между направеното искане и българските закони – чл. 476, ал. 1, изр. 2.

Българските компетентни органи са длъжни да уведомят другата държава или международния съд за времето и мястото на изпълнение на поръчката, когато това е поискано – чл. 476, ал. 1, изр. 3.

Компетентният орган в РБ за произнасяне и изпълнение на поръчки на други държави **за разследване чрез служител под прикритие, чрез контролирани доставки и трансгранично наблюдение е Върховната касационна прокуратура (ВКП) – чл. 476, ал. 4.** [6]

Пак ВКП е компетентният орган да получи незабавно информация за спешни случаи на преминаване на държавната граница при трансгранично наблюдение и да реши да прекрати или продължи трансграничното наблюдение по реда и условията на ЗСРС – чл. 476, ал. 6 НПК.

Компетентен орган на територията на РБ да изпълни молби на други държави за **контролирана доставка** и **трансгранично наблюдение** е компетентният по местната и материалната подсъдност разследващ орган – чл. 476, ал. 7 НПК.

На територията на РБ само ВКП е компетентният орган да създава с други държави съвместни екипи за разследване, с участието

[5] *Разпоредбата на чл. 476, ал. 2 НПК е създадена от чл. 4. т. 9 ВДП, с които е изменен чл. 15 ЕКВНВ.*
[6] *Чл. 476, ал. 4 НПК обединява чл. 17, чл. 18 и чл. 19 ВДП.*

на български прокурори и разследващи органи. Страни по това инцидентно договаряне за съвместно разследване са ВКП и съответните компетентни органи на другата/те държава/и. В споразумението, което може да бъде само писмено, се договарят характерът и предметът на съвместната разследваща дейност, съставът на съвместния разследващ екип с конкретизация на длъжностните лица, както и срокът на разследване.

Приложимото право относно дейността на съвместния екип за разследване е посочено в чл. 476, ал. 3[7] – международните договори, условията на споразумението и законодателството на РБ, при условията на допълване и без противоречивост.

Приложимото право на територията на РБ **по изключение е националното законодателство на органа**, който извършва разследване чрез служител под прикритие в България. Това положение се допуска само при изрично споразумение за взаимност – чл. 476, ал. 4.

От посоченото дотук се вижда, че **НПК е отишъл напред при регламентирането на международна правна помощ (МПП), оказвана от РБ на други държави, а при обратната хипотеза е съвсем пестелив.** Липсва друг стимулиращ механизъм за подобряване на интензитета, обхвата и качеството на международната правна помощ, оказвана от друга държава на Р България, освен двустранните международни договори и споразумения. **В тези международни актове компетентните български власти е необходимо да следят служебно и да настояват (при условията на взаимност) стандартите, залегнали в НПК на РБ, по отношение на оказваната от нашата страна МПП на други държави,** да се достигнат при оказване на МПП на РБ от други държави. Така се гарантира не само реципрочност в междудържавните ангажименти, но също така и една нова нормативна база за бъдещо изграждане на наднационални европейски регламенти в областта на наказателния процес с международен елемент.

Най-съществената стъпка в тази насока може да бъде уеднаквяване на регламентацията, относно изискванията към доказателствата и доказателствените средства, условията и реда за тяхното събиране, изпращане/получаване и проверка, както и взаимното зачитане на тяхната доказателствена сила при идентични условия. Това би опростило и ускорило реда за размяна на доказателствата и доказателствените средства, което е в интерес на националното правосъдие на всяка държава. В резултат, борбата с престъпността може да има по-добра перспектива.

[7] *Чл. 476, ал. 3 НПК възпроизвежда чл. 20 ВДП, но в много по-обща редакция. На основание чл. 5, ал. 4 КРБ, при възникнали затруднения и противоречия в практиката, следва да се прилага директно чл. 20 ВДП.*

По някои въпроси на разпознаването

Доц. д-р Иван Видолов*

Прегледът на съдебната практика и научните изследвания, посветени на разпознаването, разкриват съществуването на законови празноти и слабости в процесуалната практика. Това поставя под съмнение обективността на резултатите от разпознаването като доказателства в наказателното производство. В настоящата статия е обоснована необходимостта от провеждането на научни изследвания и задълбочено обсъждане на проблема, с цел формулиране предложения de lege ferenda за усъвършенстващи нормативната уредба на разпознаването по чл. 169 НПК и на практиката на процесуалните органи.

СЪЩНОСТ И РАЗВИТИЕ НА РАЗПОЗНАВАНЕТО

Разпознаването е способ на доказване, който заедно с експертизата представлява една от формите, в които се извършва идентификация за целите на наказателното производство. То се характеризира с редица психологически, организационни и тактически особености, обусловени от факта, че обектите се идентифицират чрез мисленото им сравнение с образ, запечатан в съзнанието на човека.

Разпознаването на лица и предмети е регламентирано за първи път в българското наказателно- процесуално законодателство с приемането на Наказателно-процесуалния кодекс от 1974 г[1]. Така законодателят откликва на необходимостта от законово уреждане на реда и условията за извършване на разпознаване, с което се обезпечава законността и обективността на процесуалното доказване. Преди това, макар и без изрична законова регламентация, разпознаването се е прилагало в наказателния процес. Това е дало тласък на първите изследвания в криминалистиката и съдебната психология, насочени към разработването на тактически правила и препоръки, които да обезпечат неговото ефективно и обективно провеждане[2]. Част от тези препоръки намират приложение в процесуалната практика, където доказват своята ефективност и рационалност, поради което с основание са включени в НПК от 1974 г. По-късно друга част от криминалистическите (тактическите) препоръки са включени в процесуалния закон с последващите допълнения, усъвършенстващи института на разпознаването. Така например със ЗИДНПК – ДВ, бр. 64 от 1997 г., в чл. 144 НПК (отм.) се допълва, че разпознаващият трябва да бъде разпитан, дали познава лицето и

* *Доц. д-р Иван Видолов - Академия на МВР*

[1] *Обн., ДВ, бр. 89 от 15.11.1974 г., отм., ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г.*

[2] *Проф. Цеко Цеков разработва монографичен труд по въпроса, преди включването на разпознаването, като способ на доказване в НПК, който е послужил за уреждане на института в НПК от 1974 г. Вж. Цеков, Ц. Тактика на разпознаване в предварителното производство. С., Наука и изкуство, 1971.*

за състоянието, в което се е намирал при неговото възприемане, а в чл. 145, ал. 2 НПК (отм.) се въвежда изискването, разпознаващият и разпознаваният да не влизат в пряк контакт помежду си. С приемането на сега действащия процесуален закон уредбата на разпознаването бе доразвита с включването на забраната за предварителен контакт между разпознаващия и разпознавания – чл. 171, ал. 2 НПК и правилото, регламентирано в чл. 171, ал. 6 НПК за недопустимост, разпознаване да се извършва от или на повече от две лица едновременно. Наред с това, голяма част от криминалистичните правила и препоръки остават извън предмета на правните норми, уреждащи реда за провеждане на разпознаването. Макар че те имат сериозни научни основания и безспорно значение за обективността на разпознаването, органите на досъдебното производство и съдът невинаги се съобразяват с тях.

В Европа и САЩ през последните двадесет години проблемите на разпознаването представляват засилен интерес, провокиран от мащабно изследване, свързано с използването на ДНК-метода по приключили дела с осъдителни присъди, издадени от американските съдилища. Резултатите от изследването сочат, че от установените 200 съдебни грешки, 75 % се дължат на извършените разпознавания[3]. Тази констатация породи множество дискусии и съмнения относно обективността на реда за извършване на разпознаване, стигна се до там, в съдебни решения разпознаването да бъде определено, като „безнадеждно несигурен"[4] способ за идентификация. Това предизвика провеждането на десетки научни изследвания, въз основа на които бяха изведени нови стандарти за извършване на разпознаване, които закономерно доведоха и до промени в процесуалното законодателство на някои държави. Най-разискваните въпроси в проведените изследвания се отнасят до допустимостта от извършване на предварително разпознаване и съдържанието на критериите за сходна външност между предявените за разпознаване лица. Тези въпроси често се разглеждат в нашата процесуална практика и пораждат разнопосочни решения, които провокират дискусии за обективността на получените резултати от разпознаването.

ОПЕРАТИВНО РАЗПОЗНАВАНЕ

В нашата процесуална практиката често се подлага на обсъждане въпросът, дали предварителното разпознаване (оперативно разпознаване), проведено от органите на МВР, в рамките на оперативно-издирвателната дейност, въздейства негативно върху обективността на резултатите от разпознаване по чл. 169 НПК и обезсмисля неговото провеждане.

В едни решения на ВКС[5] се приема, че оперативното разпознаване не е основание, резултатите от процесуалното разпознаване да бъдат изключени от доказателствения материал по делото, тъй като те не оказват влияние върху крайния резултат от действието. В други решения[6] съдът приема обратното, че оперативно разпознаване води до опорочаване на последващото го процесуално разпознаване. Тази позиция се мотивира с недопустимостта от осъществяване на предварителен контакт между разпознаващия и разпознавания (Р № 554/2009 – II н.о.), с факта, че оперативното разпознаване може да има насочващ характер за разпознаващия (Р. № 138/2010 – II н.о.), с неза-

[3] Saks, M.J., Koehler, J.J., The coming paradigm shift in forensic identification science, Science, 2005. Vol. 309, p. 892.
[4] Wisconsin v. Dubose, 205 WI 126 (2005), The Wisconsin Supreme Court.
[5] Решение № 8/19.01.2010 – III н.о., ВКС, Решение № 276 /18.06.2009 – I н.о., ВКС, Решение № 71/15.07.2010 – II н.о., ВКС, Решение № 535/08.01.2010 – II н.о., ВКС.
[6] Решение № 554/13.01.2009 – II н.о., ВКС, Решение № 105/24.03.2010 – VI с-в, АС-София, Решение № 138/09.04.2010 – II н.о., ВКС, Решение № 578/15.01.2010 – I н.о., ВКС.

коносъобразността му, предвид разпоредбите на НПК, и с това, че „… оказва сериозно негативно въздействие върху възприятията на разпознаващия" (Р № 105/2010 – VI АС – София)[7]. В криминалистичната литература тази позиция се подкрепя с мотивите, че повторното разпознаване на едно лице е недопустимо, тъй като възниква основателно съмнение, въз основа на кое възприятие разпознаващият идентифицира лицето – на това, получено от оперативното разпознаване, или на възприятието, придобито от престъплението[8].

Безспорно е, че оперативното разпознаване не води до нарушение на реда и условията за извършване на разпознаване по чл. 169 НПК, тъй като за разлика от законодателството на други страни (Великобритания[9], Русия[10], Чехия[11] и др.), в нашия процесуален закон не съществува изрична разпоредба, която да ограничава неговото провеждане. Тук проблемът следва да се сведе до оценката за обективността на получените резултати, предвид това, дали предварителното показване на снимки може да има внушаващо (насочващо) въздействие, което да доведе до погрешно разпознаване, в рамките на наказателното производство. На този въпрос отговор могат да дадат множеството проведени емпирични изследвания, посветени на разпознаването.

В едно от тях[12] е установено, че в случаите, когато преди разпознаването на разпознаващите се показва фотоалбум със снимки, съдържащи снимката на лицето, подлежащо на разпознаване, се постигат два пъти по-успешни идентификации, от колкото в случаите, когато снимките не са показани. А в случаите, при които предварително са показани албуми със снимки, сред които не е снимката на разпознаваното лице, броят на правилно извършените идентификации е равен на грешните, като в този случай погрешно са разпознати част от лицата, чиито снимки са показвани предварително. Сходни резултати са получени и при друго емпирично изследване[13]. При него на част от разпознаващите лица (експериментална група), предварително са показани снимки, сред които не е снимката на лицето, което подлежи на разпознаване, а на другата част (контролна група) не са показвани никакви снимки. В резултат на това, при експерименталната група съотношението между правилни и грешни разпознавания е 36 % към 20 %, докато при контролната група е 69 % към 0,8 %.

Подобни данни са събрани и при други емпирични изследвания[14]. които доказват, че предварителното разпознаване въздейства върху обективността на резултатите от последващото разпознаване. Обяснение за тях може да се намери в психическите процеси на взаимодействието между допълнителната информация и първоначалната информация, запаметени в съзнанието на

[7] Подобни аргументи са използвани по делото Simmons v. United States, 390 U.S. 377 (1968), което е едно първите дела на ВС на САЩ, по което съдът приема, че показването на фотоснимки от албумите за криминалистическа криминалистична регистрация могат да въздействат върху точността на разпознаването, защото разпознаващият е „ "…по-склонен да запази в своята памет спомена от фотографията, отколкото спомена за лицето, което наистина е видяло."

[8] Михайлов, Г. Криминалистика. С., Свят и наука, 1999. с. 247., Кунчев, Й. Ръководство за разследване. С., Албатрос, 2008,. с. 165.

[9] Police and Criminal Evidence Act. Cod D, 3E.

[10] Чл. 193, ал. 3 НПК на Русия.

[11] Чл. 104б, т. 2 НПК на Чехия.

[12] Brown, E., Deffenbacher, K., Sturgill, W. Memory for faces and the circumstances of encounter. Journal of Applied Psychology, vol. 62, p. 311–318.

[13] Brigham, J. C. Cairns, D. L. The effect of mugshot inspections on eyewitness identification accuracy. Journal of Applied Social Psychology, 1988, vol.18, 1394–1410.

[14] Gorenstein, G. W., Ellsworth, P. C. Effect of choosing an incorrect photograph on a later identification by an eyewitness. Journal of Applied Psychology, 1980, vol. 65, p. 616–622.

човека. Според психолозите, допълнително получената информация може да доведе до промени в първоначалната информация, което е често срещан резултат, особено при пострадалите от престъпления. Промените в паметта могат да се дължат и на „смесването" на фактите от отделните източници на възприятия, които събрани заедно да доведат до нова информация[15]. Друга причина за този резултат е обяснена с възникването на грешка при определяне на източника, от който е запаметена дадена информация. Първоначалната и допълнителната информация остават в паметта на човека, но след време при тяхното възпроизвеждане не се разграничава източникът, от който те са придобити[16].

Недопустимостта от извършване на оперативното разпознаване може да бъде обосновано и с опасността, полицейският служител, който го ръководи, да окаже съзнателно или несъзнателно внушаващо въздействие върху разпознаващия. Рискът от това се увеличава и предвид това, че не съществуват достатъчно законови правила за неговото извършване, които да гарантират обективността на получените резултати. Проведените изследвания разкриват, че дори неволната „обратна връзка" от страна на полицейския служител въздейства върху паметта и категоричността на изводите на разпознаващия. В едно от изследванията[17], посветени на проблема, на част от участниците в експеримента (експериментална група), които не успели правилно да посочат извършителя, било казано: „Ти разпозна истинския престъпник.", а на останалата част (контролна група) от неуспешно извършилите разпознаване участници, нито вербално, нито невербално не бил подсказан истинският резултат от разпознаването. Няколко дни по-късно било установено, че делът на категоричните в точността на извършената от тях идентификация сред представителите на контролната група е 15 %, докато делът при експерименталната група е 50 %. Освен това било констатирано, че представителите на експерименталната група са получили ретроспективни деформации за преживяването. Те твърдели, че са имали по-добри условия, местоположение и продължителност за наблюдение на лицето от реално съществували. Наред с това представителите на тази група категорично са отказали да приемат, че коментарът за резултата от тяхното разпознаване е повлиял на оценката им за извършеното разпознаване[18].

Тези факти обосновано подкрепят позицията, че оперативното разпознаване или всяка друга форма на предварително показване на снимки на разпознаващото лице може да повлияе негативно върху обективността на последващото процесуално разпознаване.

СХОДНА ВЪНШНОСТ

Съгласно чл. 171, ал. 2 НПК, разпознаваното лице трябва да бъде предявено заедно с три или повече лица със сходна външност. Това изискване на закона има за цел да гарантира обективността на получените резултати и да ограничи възможността от извършване на грешно разпознаване[19].

---

[15] John N. Ferdico, Henry F. Fradella, Christopher D. Totten. Criminal Procedure for the Criminal Justice Professional. Tenth Edition Wadsworth, 2009, p. 751.
[16] Johnson, M. K., Hashtroudi, S., Lindsay, D. S. Source monitoring. Psychological Bulletin, 1993, № 114, p. 9.
[17] Gary L. Wells. Eyewitness identification: systemic reforms. Wisconsin law review. 2006, N. 2, p. 621.
[18] Тези резултати са основната причина във Великобритания и в някои щати на САЩ да е било въведено изискването, полицейският служител, който провежда разпознаването, да е различен от този, който води разследването, и да не е информиран за самоличността на заподозрения. Целта е да бъде избегната възможността от съзнателно или несъзнателно насочващото въздействие върху разпознаващото лице.
[19] Gary L. Wells. Eyewitness identification: systemic reforms. Wisconsin law review. 2006, N. 2, p. 624.

Под външност на човека следва да се разбира съвкупността от признаци, характеризиращи външния му облик, които могат да бъдат възприети посредством човешките сетива. Тези признаци се подразделят на четири основни групи: общи физически[20], анатомични[21], функционални[22] и съпътстващи[23].

При практическото приложение на чл. 172, ал. 2 НПК често се поставя въпросът, в какво следва да се изразява сходството във външността. В някои свои решения ВКС поддържа становището, че изискването за сходна външност ще бъде спазено, „… като се избегнат съществени различия от раса, пол, възраст и други най-общи признаци"[24]. Тази позиция, обаче, не се застъпва последователно в практиката на съда и в някоий свои решения[25] той приема, че различията във възрастта и ръста на предявените лица не е определяща и това не представлява процесуално нарушение[26].

Противоречиво се решава и въпросът за необходимостта от съответствие при етническия произход на предявените за разпознаване лица. В едни решения ВКС приема, че е необходимо да е налице съответствие при етническата принадлежност на разпознаваните и съществуването на различие по този признак представлява нарушение на процесуалните правила[27]. В други решения[28] съдът не се придържа към тази позиция, мотивирайки се с това, че етническата принадлежност „…не може да определи изначално негодност на обсъжданото доказателствено средство (протоколът за разпознаване – бел. И. В.)", или като декларира, че този въпрос трябва да бъде оставен „без коментар …, доколкото същият не може да бъде разглеждан като критерий за наличие на сходство във външния вид или липса на такова."[29]

В юридическата литература се застъпва позицията, че сходството във външността задължително следва да се отнася до общо физическите признаци, към които спадат: пол, възраст, ръст, телосложение и антропологични черти[30]. Изискването за съвпадение на общо физическите признаци между предявените за разпознаване лица е обусловено от факта, че тази група признаци има характера на общи признаци, т.е. признаци, посредством, които се определя групова принадлежност. През призмата на теорията за криминалистичната идентификация съвпадението между груповите признаци на обектите е императивно условие за съществуването на тъждественост между тях. Изследванията показват, че поради психологическите особености, присъщи на разпознаването, всяко различие в общо

[20] Общите физически признаци, характеризират човека като цяло. Тук спадат: пол, възраст, ръст, телосложение и антропологични черти.
[21] Анатомичните признаци, характеризират размерите, формата, контурите, положението, симетрията и цвета на отделните части на тялото.
[22] Функционалните признаци изразяват осанката, походката, гласът и речта на човека.
[23] Към съпътстващите признаци се отнасят дрехите, украшения и предмети, които носи лицето.
[24] Решение № 23/27.01.2010 – II н.о., ВКС.
[25] Решение № 307/05.07.02.2010 – II н.о., ВКС.
[26] По този въпрос, в американската съдебна система, най-често цитирано е делото Foster v. California, 394 U.S. 440 (1969). Обвиняемият бил предявен с две по-ниски от него лица. Съдът приел, че било нарушено правото на справедлив процес, като се мотивирал с това, че „Внушаващите елементи при тази идентификационна процедура са направили идентификацията на обвиняемия, като цяло, неизбежнао, независимо от това, дали той е „човекът". Всъщност, полицията постоянно е казвала на свидетеля: „Това е човекът"".
[27] Решение № 578/15.01.2010 – I н.о., ВКС.
[28] Решение № 269/19.05.2010– I н.о., ВКС.
[29] Решение № 431/28.01.2010 – III н.о., ВКС.
[30] Вж. Luus, E., Wells, G. Eyewitness Identification and Selection of Distracters for Lineups. Law and Human Behavior, Vol. 15, № 1, 1991, p. 46, Eyewitness Evidence. A Guide for Law Enforcement. U.S. Department of Justice. 1999, p. 29, Кунчев, Й. Криминалистическа тактика. С.,Албатрос. 2003, с. 374, Еникеев. М.И. Юридическая психология. М, 1999, с. 134 и. др.

физически признаци може да породи насочващо въздействие и да постави под съмнение обективността на получените резултати[31]. В процеса на разпознаване, предявените лица се възприемат първоначално по техните общо физически признаци (пол, възраст, ръст, телосложение, антропологични черти). Несъвпадението в тези признаци води до отхвърляне (изключване) на лицата, които не ги притежават в процеса на мисленото сравнение. Този резултат естествено насочва и акцентира вниманието към лицето или лицата, отговарящи на запаметените общо физически признаци. Това, от своя страна, води до разпознаване, извършено не измежду три лица, както изисква законът, а сред по-малко, а дори може да доведе до извеждане на заключение за разпознавания, достигнат по логически път[32].

Различието между общите физически признаци може да породи погрешно разпознаване. Закономерен психически процес е, разпознаващият да се насочи към лицето, което най-много прилича на извършителя. Ако различията във външността му с останалите лица е по-силно изразена, това може да предизвика убеденост за положителен извод на разпознаването, макар и да е налице субективна индиция за различие[33].

Друг аргумент, в подкрепа на изискването за съвпадението между общите физически признаци, и в частност на антропологичните черти, е съществуването на т.нар. „междурасов ефект“, който се проявява при разпознаването на лица от различни раси и етноси. Изследователите приемат, че на него се дължат 30 % от съдебните грешки в САЩ[34]. Многобройните проучвания установяват, че представителите на отделните раси и етноси се идентифицират по различни признаци на външността. Когато се налага да бъде направено разпознаване на лице, притежаващо други антропологични черти, то по-често е погрешно, тъй като признаците, подходящи за идентификация на представители от един антропологичен тип, не са достатъчни за идентификацията на друг антропологичен тип. Доказано е, че европеидният тип хора най-често се идентифицират помежду си по цвета на косата, прическата, цвета на очите, а негроидният - по формата на главата, размера на очите, брадата и ушите. Друга съществена страна на този ефект е, че малцинствените групи по-успешно идентифицират представители от немалцинствените групи[35].

Проявяването на междурасовия ефект се дължи и на естествения процес на антропологична категоризация при възприемането на отделните индивиди в социалното общуване. Представителите на един антропологичен тип не възприемат задълбочено хората от друг, тъй като фокусът към тях обикновено е насочен към етническата и расова принадлежност и те се запаметяват по този признак, без да се навлиза в дълбочината на техните частни признаци, необходими за последващото идентифициране[36].

Разгледаните научни факти, подкрепят обосноваността на криминалистичните препоръки

---

[31] *Carmen, R. Criminal Procedure: Law and Practice, Eighth Edition. Wadsworth, 2010, p. 312.*
[32] *Вж. още James W. Osterburg, Richard H. Ward. Criminal Investigation: A Method for Reconstructing the Past, Sixth Edition, New Providence, 2010, p. 231.*
[33] *Hinz, T., Pezdek, K. The Effect of Exposure to Multiple Lineups on Face Identification Accuracy. Law and Human Behavior, Vol. 25, No. 2, 2001, p. 187.*
[34] *Marcon, J., Meissner, C., Malpass, R. Cross-race effect in eyewitness identification" Encyclopedia of Psychology & Law. Ed. B. Cutler. Sage Publications, 2008. 172-175.*
[35] *Marcon, J., Meissner, C., Malpass, R. Op. Cit., 2008, p. 174.*
[36] *Вж. John N. Ferdico, Henry F. Fradella, Christopher D. Totten. Criminal Procedure for the Criminal Justice Professional. Tenth Edition Wadsworth, 2009, p. 754.*

за необходимостта от съвпадение на общо физическите признаци на разпознаваните лица. Те са гаранция срещу насочващото въздействие върху разпознавания и ограничават възможността от допускане на грешки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въпросите, отнасящи се до оперативното разпознаване и сходството във външността на разпознаваните лица са изключително важни за обективността на резултатите от разпознаването. Обстоятелствата, свързани с тях, следва да бъдат отчитани от съда и органите на досъдебното производство при провеждане на това действие по разследването и оценката на неговите резултати. Макар те да са формулирани само като тактически правила от криминалистичната наука, съобразяването с тях обезпечава обективността на това действие по разследването и гарантира реализирането на принципите на наказателния процес. Доказаната от науката и проверена в практиката рационалност на тези тактически изисквания повдига въпроса за необходимостта от включването им, като правни норми в законово определения ред за извършване на разпознаване.

Освен разглежданите в настоящата статия проблеми на разпознаването, съществуват и други, които е належащо да бъдат обсъдени: едновременно или последователно следва да се предявяват разпознаваните лица, какъв да е техният брой, внушаващо ли е изискването на чл. 171, ал. 7 НПК, разпознаващият да бъде запитан, кое е лицето, измежду предявените, до което се отнасят дадените от него показания, и др. Отговор на тези въпроси може да бъде даден след задълбочено анализиране на нашата процесуална практика, чуждестранния опит и провеждането на научни изследвания, които да гарантират разработването на стандарти, обезпечаващи обективността на разпознаването, като действие за събиране и проверка на доказателства.

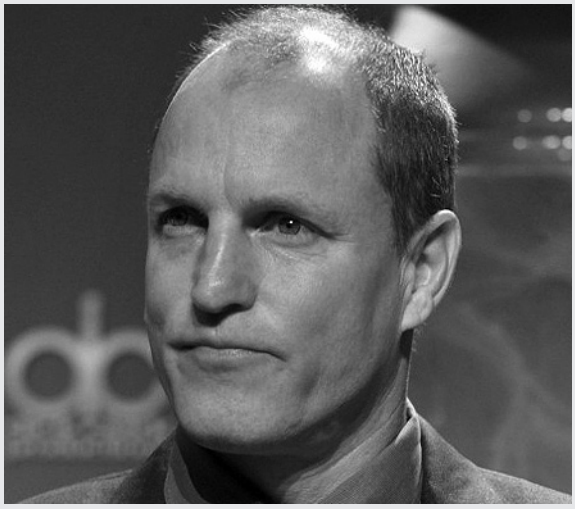

С „категорични" доказателства от рода на „Свидетелят го разпозна като снимка № 5 във фотоалбум № 4" човек трябва да внимава, защото те са като подвижни пясъци. И като нищо младият Христо Лачев (бивш шеф на бившия държавен гигант „Булгартабак" може да бъде сбъркан с по-възрастната холивудска звезда Уди Харелсън. Колко му е – една-две нежни хирургически намеси, старателно поддържана прическа „тридневна брада" и... грешката е вярна!

Процесуално-правен статут на свидетеля в българското наказателно производство

Елена Недялкова*

I. Обща характеристика

Фигурата на свидетеля е извън категорията на субектите на наказателния процес, тъй като с участието си той не реализира нито една от основните процесуални функции по съответното наказателно дело. Затова и традиционното му място е сред онези субекти на наказателнопроцесуални отношения, намиращи се извън кръга на субектите на процеса, но включени в общия обхват от участници в наказателното производство[1].

В процесуалното качество на свидетел може да бъде конституирано всяко физическо лице, което е възприело факти и обстоятелства, свързани с разследваното престъпление и относими към предмета на доказване[2]. Наказателнопроцесуалната функция на свидетеля се изразява във възпроизвеждането на непосредствено възприетите от него фактически данни, с цел разкриване на обективната истина. По смисъла на чл. 117 НПК, в предмета на свидетелските показания следва да бъде включено всяко волеизявление на свидетеля, чрез което могат да бъдат установени релевантни за процеса факти и обстоятелства. Следователно, процесуалната функция на свидетеля е от изключителна важност, тъй като показанията му са ценно, а понякога и единствено доказателствено средство, необходимо за приключването на наказателното производство със законосъобразна и справедлива присъда.

НПК не поставя възрастови ограничения по отношение на процесуалния статус на свидетелите. Те могат да бъдат както възрастни хора, така и деца, стига да отсъстват физически и/или психически недостатъци, за да са способни да възприемат правилно фактите и да дават достоверни показания за тях. При наличието на съмнение относно посочените по-горе способности, компетентният разследващ орган следва задължително да назначи съответната експертиза.

В тази връзка НПК предвижда специални разпоредби относно разпита на малолетни и непълнолетни свидетели[3].

Процесуалноправното положение на свидетеля в наказателния процес е формирано, съобразно съвкупността от неговите права и задължения, установени от НПК. Те възникват

* *Елена Недялкова, асистент в НБУ*

[1] *В тази връзка виж Манев Н. Наказателен процес, учебно ръководство, С., Ромина, 2009 г. , стр . 204.*

[2] *Вж. разпоредбата на чл. 102 НПК: „В наказателното производство подлежат на доказване:*
1. извършеното престъпление и участието на обвиняемия в него;
2. характерът и размерът на вредите, причинени с деянието;
3. другите обстоятелства, които имат значение за отговорността на обвиняемия, включително и относно семейното и имуществено му положение.“

[3] *Вж. разпоредбите на чл. 140, ал. 1–5; чл. 263, ал. 3 и на чл. 280, ал. 4 НПК.*

след неговото привличане в наказателнопроцесуалната дейност по разглеждането и решаването на конкретното наказателно дело.

Физическото лице встъпва в своя процесуално-правен статут на свидетел от момента на редовното му призоваване от компетентния орган да даде показания относно факти и обстоятелства, относими към разследваното престъпление в наказателното производство.

II. Процесуални права на свидетеля

Процесуалните права на свидетеля са изрично посочени от разпоредбите на чл. 122 и други НПК.

Едно от основните задължения на съответния компетентен държавен орган, провеждащ разпита, е свързано с осигуряването на процесуални възможности за свидетеля, които да обезпечат спазването на законно установените му права. С реализирането на тези нормативно регламентирани служебни задължения се стига до пълноценното осъществяване на разпита на свидетеля и ефективното постигане на неговите цели.

1. Разясняване на правата и отговорността на свидетеля от компетентния разпитващ орган

Основната и най-важна привилегия на свидетеля е свързана със задължението на компетентния разпитващ орган да разясни правата му, предоставени от нормите на НПК. Особено важно е правото на свидетеля да откаже да свидетелства, както и да откаже да отговаря на въпросите, отговорите на които биха уличили в извършване на престъпление него, неговите възходящи, низходящи, братя, сестри или съпруг или лице, с което той се намира във фактическо съжителство[4]. Задължението на разпитващия процесуален орган за разясняване на горепосочените два вида свидетелски права е визирано изрично от разпоредбата на чл. 139, ал. 2 и ал. 4 НПК. Неговото неизпълнение може основателно да се приеме като съществено нарушение на процесуалните правила, с оглед опорочаването на разпита и отражението му върху правилното прилагане на закона[5]. В тази връзка съдебната практика възприема становището, че неразясняването на правото на отказ за свидетелстване представлява съществено процесуално нарушение, тъй като същото „засяга не само правата на свидетеля, но и правото на защита на подсъдимия“ (вж. Решение № 226 от 15.VI.1990 г. по н. д. № 227/1990 г., II н. о.; публ. „Бюлетин на ВС на РБ“, Съдебна практика, кн. 8/1990 г., стр. 5). Процесуалното действие по разясняването на правото на лицата, които могат да откажат да свидетелстват[6], както и тяхното съответстващо волеизявление по въпроса, дали ще дадат показания като свидетели, трябва изрично да бъде отразено в съответния протокол, изготвен в досъдебното или в съдебното наказателно производство.

2. Право на свободно, независимо депозиране на показания

Едно от най-съществените права на свидетеля е свързано с възможността му да представи свободно и спокойно своите показания,

[4] *Вж. чл. 121, ал. 1 НПК.*
[5] *Вж. Беленски Р. Разпит на свидетели в наказателното производство., С.,Софи-Р, 1999 г., стр. 61.*
[6] *Посочени в разпоредбата на чл. 119 НПК, според която: „Съпругът, възходящите, низходящите, братята и сестрите на обвиняемия и лицето, с което той се намира във фактическо съжителство, могат да откажат да свидетелстват.“*

без каквато и да било принуда. За целта ще бъде необходимо да му бъдат предоставени оптимални условия, които да изключват повлияването на показанията от посегателства в каквато и да била форма: физически и/или психологически; преки или косвени; реални или потенциални и т.н. Предприемането на какъвто и да било вид принуда спрямо свидетеля може да даде психологическо отражение върху неговите показания, което нарушава независимостта при формиране на отговорите му.

В тази връзка Особената част на Наказателния кодекс[7] (НК), Раздел III – „Престъпления против правосъдието“, в разпоредбата на чл. 287 предвижда налагането на наказателна отговорност за всяко длъжностно лице, което в обсега на служебните си задължения осъществи сам или чрез другиго противозаконни принудителни действия, за да изтръгне от обвиняем, свидетел или вещо лице съответно признание, показание, заключение или информация.

За осъществяване на състава на това престъпление против правосъдието е необходим специален субект, какъвто е самият държавен наказателнопроцесуален орган – длъжностното лице. Следователно, законът изключва наказателната отговорност при извършване на подобно деяние от лице, което не притежава определено длъжностно качество, а се явява общ субект на престъплението.

Този извод е пряко свързан с необходимостта от въвеждане на специален престъпен състав в НК. Според него, санкцията за противоправно въздействие върху свидетеля, целящо деформиране и манипулиране на неговите показания, ще бъде приложима спрямо всяко наказателноотговорно лице.

---

[7] Обн., ДВ, бр. 26 от 02.04.1968 г., в сила от 01.05.1968 г., попр., бр. 29 от 12.04.1968 г., изм., бр. 92 от 28.11.1969 г., изм. и доп., бр. 26 от 30.03.1973 г., доп., бр. 27 от 3.04.1973 г., изм., бр. 89 от 15.11.1974 г., в сила от 01.03.1975 г., изм. и доп., бр. 95 от 12.12.1975 г., изм., бр. 3 от 11.01.1977 г., доп., бр. 54 от 11.07.1978 г., бр. 89 от 9.11.1979 г., изм. и доп., бр. 28 от 9.04.1982 г., в сила от 01.07.1982 г., попр., бр. 31 от 20.04.1982 г., доп., бр. 44 от 5.06.1984 г., изм. и доп., бр. 41 от 28.05.1985 г., доп., бр. 79 от 11.10.1985 г., попр., бр. 80 от 15.10.1985 г., изм. и доп., бр. 89 от 18.11.1986 г., попр., бр. 90 от 21.11.1986 г., изм., бр. 37 от 16.05.1989 г., в сила от 16.05.1989 г., бр. 91 от 24.11.1989 г., в сила от 24.11.1989 г., бр. 99 от 22.12.1989 г., в сила от 22.12.1989 г., доп., бр. 10 от 02.02.1990 г., изм., бр. 31 от 17.04.1990 г., изм. и доп., бр. 81 от 09.10.1990 г., в сила от 09.10.1990 г., бр. 1 от 04.01.1991 г., бр. 86 от 18.10.1991 г., попр., бр. 90 от 01.11.1991 г., изм., бр. 105 от 19.12.1991 г., доп., бр. 54 от 03.07.1992 г., в сила от 03.07.1992 г., изм. и доп., бр. 10 от 05.02.1993 г., бр. 50 от 01.06.1995 г.; Решение № 19 от 12.10.1995 г. на Конституционния съд на РБ – бр. 97 от 03.11.1995 г.; доп., бр. 102 от 21.11.1995 г., в сила от 21.01.1996 г., изм. и доп., бр. 107 от 17.12.1996 г., бр. 62 от 05.08.1997 г., изм., бр. 85 от 26.09.1997 г.; Решение № 19 от 21.11.1997 г. на Конституционния съд на РБ – бр. 120 от 16.12.1997 г.; доп., бр. 83 от 21.07.1998 г., изм. и доп., бр. 85 от 24.07.1998 г., доп., бр. 132 от 10.11.1998 г., в сила от 01.01.1999 г., изм., бр. 133 от 11.11.1998 г., изм. и доп., бр. 153 от 23.12.1998 г., бр. 7 от 26.01.1999 г., изм., бр. 51 от 04.06.1999 г., бр. 81 от 14.09.1999 г., в сила от 15.12.1999 г., изм. и доп., бр. 21 от 17.03.2000 г., бр. 51 от 23.06.2000 г.; Решение № 14 от 23.11.2000 г. на Конституционния съд на РБ – бр. 98 от 01.12.2000 г.; доп., бр. 41 от 24.04.2001 г., изм., бр. 101 от 23.11.2001 г., бр. 45 от 30.04.2002 г., изм. и доп., бр. 92 от 27.09.2002 г., бр. 26 от 30.03.2004 г., бр. 103 от 23.11.2004 г., в сила от 01.01.2005 г., бр. 24 от 22.03.2005 г., бр. 43 от 20.05.2005 г., в сила от 01.09.2005 г., изм., бр. 76 от 20.09.2005 г., в сила от 01.01.2007 г., изм. и доп., бр. 86 от 28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г., бр. 88 от 4.11.2005 г., изм., бр. 59 от 21.07.2006 г., в сила от 01.01.2007 г., изм. и доп., бр. 75 от 12.09.2006 г., в сила от 13.10.2006 г., бр. 102 от 19.12.2006 г., бр. 38 от 11.05.2007 г., бр. 57 от 13.07.2007 г., в сила от 13.07.2007 г., изм., бр. 64 от 07.08.2007 г., доп., бр. 85 от 23.10.2007 г., в сила от 23.10.2007 г., изм., бр. 89 от 6.11.2007 г., доп., бр. 94 от 16.11.2007 г., изм. и доп., бр. 19 от 22.02.2008 г., изм., бр. 67 от 29.07.2008 г., бр. 102 от 28.11.2008 г., бр. 12 от 13.02.2009 г., в сила от 01.01.2010 г., - изм., бр. 32 от 28.04.2009 г., доп., бр. 23 от 27.03.2009 г., в сила от 01.11.2009 г., изм. и доп., бр. 27 от 10.04.2009 г., доп., бр. 47 от 23.06.2009 г., в сила от 01.10.2009 г., изм., бр. 80 от 09.10.2009 г., бр. 93 от 24.11.2009 г., в сила от 25.12.2009 г., бр. 102 от 22.12.2009 г., в сила от 22.12.2009 г., изм. и доп., бр. 26 от 6.04.2010 г., доп., бр. 32 от 27.04.2010 г., в сила от 28.05.2010 г., изм. и доп., бр. 33 от 26.04.2011 г., в сила от 27.05.2011 г., бр. 60 от 05.08.2011 г., доп., бр. 19 от 06.03.2012 г., изм. и доп., бр. 20 от 09.03.2012 г., в сила от 10.06.2012 г.

3. Право на свидетеля да си служи с бележки за цифри, дати и други

Свидетелят разполага и с изрично уредената от НПК възможност да възстанови спомените си за съответното събитие, независимо от продължителността на периода от време, който е отминал след извършването на деянието. С оглед възпроизвеждането на факти и обстоятелства, които са от съществено значение за обективната истина по делото, свидетелят има право да си служи с бележки за цифри, дати и други, които се намират у него и се отнасят до неговите показания[8]. Писмените бележки, използвани от свидетеля, биха могли да потвърдят достоверността на неговите показания и поради това могат да бъдат прикрепени към доказателствения материал по делото. Подобни писмени доказателствени средства, обаче, не биха могли да пренебрегнат или още по-малко – да заместят резултатите от проведения разпит и съставения за него протокол[9].

4. Право на свидетеля да иска отмяна на актовете, които накърняват правата и законните му интереси

Друго значимо процесуално право на свидетеля е свързано с възможността му да иска отмяна на актовете, които накърняват неговите права и законни интереси. В НПК законодателят не е посочил специален ред, по който би следвало да се търси отмяната на съответните опорочени актове. При това положение свидетелят би могъл да обжалва допуснатите нарушения на процесуалните му права и интереси по общия ред, регламентиран в Глава двадесет и втора от НПК, която урежда производството пред въззивната инстанция за проверка на определенията и на разпорежданията. С постановяването на това съществено право на свидетеля, законодателят обезпечава неговото практическо осъществяване, както и спазването на основните принципи на наказателното правосъдие.

5. Право на възнаграждение и възстановяване на разноските, които свидетелят е направил във връзка с делото

Съгласно разпоредбите на НПК, свидетелят има право да получи възнаграждение за загубения работен ден, както и да му бъдат заплатени разноските, които е направил по повод участието си в наказателното производство. Трудещите се свидетели получават възнаграждение, което се определя от съда[10]. Определянето на разноските и техният размер се регламентира от общите разпоредби на Глава петнадесета, раздел III от НПК. Законодателят е възприел основния принцип, че разноските по наказателното производство, включително и тези за възнаграждението на свидетеля, се посрещат от сумите, предвидени в бюджета на съответното учреждение, т.е. от това на органите на досъдебното производство и на съда.

6. Право на свидетеля да ползва преводач, респ. тълковник

Не на последно място стои и правото на свидетеля да предостави показанията си на своя роден език или с помощта на тълковник. В случаите, когато свидетелят не владее български език, специално му се назначава преводач,

[8] *Вж. разпоредбата на чл. 122, ал. 1 НПК.*
[9] *Така и Беленски Р. Цит. съч. , стр. 62.*
[10] *Вж. разпоредбата на чл. 188 НПК.*

съобразно изискванията на НПК[11]. Тълковникът се назначава от съответния ръководно-решаващ процесуален орган, когато свидетелят е глух или ням.

Тук трябва да се вземат предвид някои от основните начала на наказателния процес, а именно принципите на устност и непосредственост, въз основа на които се осъществява наказателното производство. Същите изискват непосредственото приложение и на разпоредбите на чл. 21 НПК, според които „наказателното производство се води на български език“. Невладеещите български език лица могат да ползват родния си или друг говорим език, но в тези случаи е задължително назначаването на преводач от компетентния разпитващ наказателнопроцесуален орган. Комуникативните способности на свидетеля се улесняват от използването на майчиния език при провеждането на разпита.

Според съдебната практика преводачът се назначава задължително само в случаите, когато участниците в наказателното производство, т.е. свидетелят, не владее говоримия български език. В тази насока съответният компетентен досъдебен и съдебен орган може свободно да изгради своята преценка, без ограниченията на определени законови правила, включително от тези на предварителното задължително задаване на въпроса, дали се владее български език. Преценката му следва да се основава на словесния контакт, за да може да се установи степента на владеенето на български език, която да е достатъчна за пълноценно участие в процеса. Наличието на българско гражданство на свидетеля не доказва съответните езикови познания, необходими за правилното упражняване на неговите права (вж. Решение № 79 от 23 .IX. 1996 г. по н. д. № 230/1996 г., I н. о.; публ. „Бюлетин на ВС на РБ“, Съдебна практика, кн. 12/1996 г., стр. 1).

Правото на свидетеля да дава показания на своя роден език или посредством тълковник осигурява до голяма степен тяхната обективност, пълнота и достоверност, необходими за разкриването на обективната истина в процеса.

Съществува и вероятността лицето, което ще предоставя своите показания, да бъде неграмотно, а именно –- да не може да чете и да пише на български език. В този случай ръководно-решаващият процесуален орган ще бъде длъжен да разясни и прочете на свидетеля съответния протокол за разпит. Последното задължение произтича от общата разпоредба на чл. 15, ал. 3 НПК, според която съдът, прокурорът и разследващите органи разясняват на обвиняемия и на другите лица, които участват в наказателното производство, техните процесуални права и им осигуряват възможност да ги упражняват.

Във връзка с правото на свидетеля да предостави показанията си на своя роден език или с помощта на тълковник, следва да бъде посочено и правото му да предяви отвод пред органа, който е назначил съответния преводач, респ. тълковник[12]. Упражняването на правото на свидетеля да направи отвод на назначения му преводач или тълковник е особено важно в случаите, когато спрямо него е взета защитна мярка, особено ако същата е свързана със запазване в тайна на самоличността му.

Свидетелят не може да участва и като преводач, както и като тълковник по едно и също наказателно производство. Препращащата разпоредба на чл. 142, ал. 2 НПК лимита-

[11] Вж. разпоредбата на чл. 142 НПК.
[12] По аргумент от разпоредбата на чл. 148, ал. 3 НПК.

тивно посочва и две други групи лица, които не могат да бъдат преводачи и тълковници[13]. Първата от тях включва лицата, които са участвали в състава на съда, постановил:

- „присъда или решение в първата, въззивната или касационната инстанция, или при възобновяване на наказателното дело;
- определение, с което се одобрява споразумение за решаване на делото;
- определение, с което се прекратява наказателното производство;
- определение, с което се взема, потвърждава, изменя или отменя мярка за неотклонение „задържане под стража“ в досъдебното производство“ (вж. разпоредбата на чл. 29, ал. 1, б. „а“ – „г“ от НПК).

В тази група лица са включени и тези, които са:

- извършвали разследване или са били прокурори по делото;
- били обвиняеми, настойници или попечители на обвиняемия;
- били защитници или повереници по делото;
- били или биха могли да встъпят в наказателното производство в качеството на частен обвинител, частен тъжител, граждански ищец или граждански ответник;
- съпрузи или близки роднини на някое от горепосочените лица или на който и да било член от състава на съда, ръководещ наказателното производство.

Освен изброените дотук основания, които са процесуални пречки за участието на определени лица като преводачи и тълковници в наказателното производство, кодексът посочва в разпоредбата на чл. 29, ал. 2 и хипотезата за съществуването и на други обстоятелства, поради които същите лица могат да се считат за предубедени или заинтересовани пряко или косвено от изхода на делото.

Разпоредбата на чл. 148, ал. 1, т. 3 НПК очертава състава на другата група лица, които не могат да участват в наказателното производство като преводачи и тълковници. Това са лицата, които се намират в служебна или друга зависимост от обвиняемия или неговия защитник, от пострадалия, частния тъжител, гражданския ищец, гражданския ответник или от техните повереници. В тази норма законодателят е определил конкретно и лимитативно различните видове участници в процеса, които, благодарение на служебна, лична или друга зависимост, биха могли да предизвикат предубеденост и/или заинтересованост от страна на преводача, респ. тълковника. Такъв вид участник би могъл да бъде и свидетелят, но само ако е пострадал и само в случай, че е конституиран и като граждански ищец или граждански ответник в едно и също наказателно производство. Тази е единствената хипотеза, при която свидетелят ще може да упражни процесуалното си право да предяви отвод пред органа, който е назначил съответния преводач, респ. тълковник на основание служебна, лична или друга зависимост.

Ако се разгледа случаят, в който свидетелят е лице, което няма качеството на пострадал от престъплението и съответно не може да упражнява правата на последния, ще се стигне до логичния извод, че при тази хипотеза свидетелят ще бъде лишен от процесуалната възможност да предяви отвод спрямо назначения си преводач, респ. тълковник, основан на служебна, лична или друга зависимост. Наличието на подобна зависимост би могло напълно закономерно да доведе до ограничаване правото на свидетеля да предостави свободно и независимо своите показания.

Предвид важната процесуална роля на сви-

[13] *Вж. чл. 148, ал.1, т. 1–3 НПК.*

детеля за разкриването на обективната истина, следва да бъде напълно изключена всякаква вероятност за подобна предубеденост и/или заинтересованост на преводач, респ. тълковник в хода на наказателното производство. С оглед на гореизложеното, следва да се приеме, че законодателят е бил недостатъчно прецизен, като не е включил свидетелят в кръга на лицата по чл. 148, ал. 1, т. 3 НПК. Същата разпоредба би трябвало да визира и фигурата на свидетеля в състава от лица, поставящи в служебна или друга зависимост преводачите и тълковниците, за да се гарантира необходимата обективност и незаинтересованост в наказателния процес. В тази насока следва да бъде предложено de lege ferenda изричното включване на свидетеля в хипотезиса на нормата на чл. 148, ал. 1, т. 3 НПК.

7. Право на защита на свидетеля

Българското наказателнопроцесуално законодателство регламентира института на защитения свидетел в конкретна норма от НПК, както и в отделен специален закон, приложим в случаите, когато застрашеният свидетел не може да бъде достатъчно добре защитен само чрез средствата, предвидени в кодекса[14]. Последният регулира защитата на по-широк кръг участници в процеса, на лица, пряко свързани с тях, както и на други лица, застрашени във връзка с определено наказателно производство.

Разпоредбата на чл. 123 НПК регламентира незабавната защита на свидетеля, която се осъществява посредством специални защитни мерки, включително и използването на специални разузнавателни средства (СРС).

Изрично предвидено от същата разпоредба е и включването на свидетеля в програмата за специална защита, при условията и по реда на ЗЗЛЗВНП.

8. Право на свидетеля да използва адвокатска консултация

Правото на защита е едно от основните права на гражданите, регламентирано в чл. 56 от Конституцията на Република България (КРБ)[15]. Съгласно същата конституционна разпоредба, всеки гражданин на страната ни има право на защита в случаите, когато са нарушени или застрашени негови права или законни интереси. Българските граждани могат да се явяват в държавните учреждения със защитник. Част от основното право на защита е и правото на гражданите да използват адвокатска защита пред органите на съдебната власт.

Сред процесуалните права на свидетеля попада и неговата възможност да се съветва с адвокат в случаите, когато счита, че е разпитван относно обстоятелства, по които не е длъжен да дава показания, съобразно нормата на чл. 121, ал. 1 и ал. 2 НПК[16]. Свидетелят може по всяко време на разпита да се консултира с адвокат, ако смята, че с отговора на поставения му въпрос се засяга правото му да не бъде разпитван по конкретни, определени от закона обстоятел-

[14] Вж. Закон за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство.
Обн., ДВ, бр. 103 от 23.11. 2004 г., в сила от 24.05. 2005 г., изм., бр. 82 от 10.10. 2006 г., доп., бр. 33 от 28.03.2008 г., изм. и доп., бр. 66 от 25.07. 2008 г., в сила от 26.09.2008 г., изм., бр. 82 от 16.10. 2009 г.
[15] Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., изм. и доп., бр. 85 от 26.09.2003 г., бр. 18 от 25.02.2005 г., бр. 27 от 31.03.2006 г.; Решение № 7 на Конституционния съд на РБ от 13.09.2006 г. – бр. 78 от 26.09.2006 г. ; бр. 12 от 06.02.2007 г.
[16] Чл. 121, ал. 1 НПК: „Свидетелят не е длъжен да дава показания по въпроси, отговорите на които биха уличили в извършване на престъпление него, неговите възходящи, низходящи, братя, сестри или съпруг или лице, с което той се намира във фактическо съжителство.“
Ал. 2. „Свидетелят не може да бъде разпитван относно обстоятелствата, които са му били поверени като защитник или повереник.“

ства. В случай, че свидетелят няма възможност сам да си осигури присъствието на адвокат, към когото се отнася с доверие, той има право да поиска това от разпитващия орган. При направено искане, съответният разследващ орган или съдът са длъжни ex officio да осигурят тази възможност на свидетеля, без да е необходимо той да обосновава засягането на правата си (чл. 122, ал. 2 НПК).

Посоченото по-горе право визира хипотезата, при която свидетелят е узнал за извършването на престъпление от лицата, определени в чл. 121, ал. 1 НПК или за извършено от тях деяние, дори и без да е сигурен, че то съставлява престъпление.

Ползването на адвокатска защита от свидетел пред органите на предварителното разследване и съда е гаранция за спазване на конституционното право на защита, което имат гражданите на Република България (РБ).

9. Други права и задължения на свидетеля, свързани с неговия разпит

1. Задължение и отговорност на свидетеля за явяване на разпит и за предоставяне на свидетелски показания

Свидетелят в българското наказателно производство е носител на правното и обществено задължение да свидетелства, независимо от своето желание и воля. Освен съществената роля на свидетеля като източник на доказателствена информация, следва да се посочи и друга характерна особеност на неговата наказателно-процесуална функция. Последната е свързана със задължението му да се яви на определеното място и време, в случаите, когато бъде редовно призован от компетентния процесуален орган. Свидетелят трябва да остане на негово разположение, докато това е необходимо, за да бъде разпитан[17]. Той трябва да изложи по надлежния процесуален ред всичко, което знае по делото. Свидетелят може да разполага с различни източници на информация: събития, процеси, явления, проявени преди или по време на извършването на престъплението, стига да допринасят за изясняване на обстоятелствата по конкретното наказателно дело. Свидетелските показания трябва да бъдат предоставяни обективно, добросъвестно и точно.

Когато свидетелят не се яви да даде показанията си, без да посочи уважителна причина за това, може да бъде санкциониран от съответния процесуален орган с глоба до триста лева, както и да бъде доведен принудително за разпит, по реда на чл. 71 НПК.

Принудителното довеждане се извършва от службите на Министерството на правосъдието своевременно –- през деня, освен ако не търпи отлагане. В случаите, когато е постановено от разследващ полицай или от разследващ митнически инспектор, принудителното довеждане се извършва от службите на Министерството на вътрешните работи. Постановеният акт за принудително довеждане се предявява предварително на редовно призования свидетел, който трябва да бъде доведен.

Ако свидетелят се намира в обективна невъзможност да се яви пред съответния процесуален орган поради болест или инвалидност, той може да бъде разпитан на мястото, на което се намира.

Друг вид неправомерно процесуално поведение е налице, когато свидетелят откаже да свидетелства. В този случай свидетелят се наказва с глоба до хиляда лева[18]. Изключение от

[17] *Вж. разпоредбата на чл. 120, ал.1 НПК.*

това правило се налага в следните две хипотези:

- когато свидетелят се е възползвал от правото си на отказ да свидетелства на основание, визирано в разпоредбата на чл. 119 НПК, или
- когато са налице обстоятелства, по които свидетелят не е длъжен да предоставя показания. Последните са посочени в нормата на чл. 121, ал. 1 и ал. 2 НПК.

9.2. Задължение и отговорност на свидетеля за неразгласяване на материалите по делото

Свидетелят няма право да разгласява материалите по разследването, които са му станали известни в хода на разпита, без разрешение на прокурора[19]. В случай на необходимост, съответният орган на досъдебното производство е длъжен ex officio да предупреди свидетеля срещу подпис за тази забрана на НПК, както и да го предупреди за отговорността, която носи по чл. 360 от НК при нейното нарушение[20].

9.3. Задължение на свидетеля за предоставяне на образци за сравнително изследване

Компетентният процесуален орган, който назначава експертиза по делото, има право да изисква от свидетелите съответните образци от почерка им или вземане на други образци за сравнително изследване[21]. Тази разпоредба на НПК се прилага в следните случаи:

- когато образците са необходими за назначаване на експертиза;
- когато е невъзможно да се набавят по друг начин;
- когато е необходимо да се провери дали свидетелят е оставил следи на местопрестъплението или върху веществените доказателства.

Свидетелят е длъжен да предостави изискваните образци за сравнително изследване, дори когато са свързани с вземане на кръвна проба или с други подобни интервенции с проникване в човешкото тяло. В случай на отказ, те се изземват принудително, с разрешението на съответния първоинстанционен съд.

9.4. Право на свидетеля да се откаже от свидетелстване и право да не дава показания относно конкретни обстоятелства

Тези процесуални права на свидетеля осигуряват защитата му срещу нарушения, свързани с въздействие върху неговата лична сфера. Подробно регламентирани са в разпоредбите на чл. 119 и чл. 121, ал. 1 и 2 НПК.

За да използва правомерно посочените от НПК привилегии, свидетелят е длъжен първо да се яви пред съответния компетентен орган, когато бъде редовно призован. След като призованото лице е придобило качеството на свидетел, то трябва да удостовери по надлежния процесуален ред своите роднински, съпружески и други близки, нероднински връзки, както и изрично да заяви, че не желае да свидетелства, респ. да дава показания относно посочените от закона обстоятелства.

III. Лица, които не могат да бъдат свидетели

В НПК е регламентирано принципното положение, че като свидетели не могат да встъпят лица, които са участвали в същото наказателно

---

[18] Съобразно нормата на чл. 120, ал. 4 НПК.
[19] Вж. разпоредбата на чл. 198 НПК.
[20] „Който разгласи сведения от военно, стопанско или друго естество, които не са държавна тайна, но чието разгласяване е забранено със закон, заповед или друго административно разпореждане, се наказва с лишаване от свобода до една година или с пробация."
[21] Вж. разпоредбата на чл. 146, ал. 2 НПК.

производство, но в друго процесуално качество[22].

От този принцип има няколко изключения, а именно:

■ свидетел може да бъде обвиняемият, спрямо когото наказателното производство е прекратено или завършено с влязла в сила присъда;

■ свидетелски показания може да предоставя и пострадалият, частният обвинител, гражданският ищец и гражданският ответник;

■ могат да депозират свидетелски показания и поемните лица, както и служители на МВР, на военната полиция или на Агенцията „Митници“, които са присъствали при извършване на оглед и свързаните с него претърсване и изземване, следствен експеримент и разпознаване на лица и предмети. Техните показания засягат обстоятелствата, свързани с провеждането на следствените действия, в които са участвали.

В този случай служителите на МВР, на военната полиция или на Агенцията „Митници“ са равнопоставени с поемните лица. Когато, обаче, НПК изрично изисква участието на поемни лица при извършване на процесуално-следствени действия, тяхното отсъствие ще превърне съответния протокол в недопустим. Въпросното съществено процесуално нарушение не може да бъде поправено посредством участието на посочените по-горе служители, вместо това на поемните лица.

НПК установява и други забрани за предоставяне на свидетелски показания в наказателното производство, засягащи следните групи лица:

- Не могат да участват в процеса лицата, които поради физически или психически недостатъци не са способни да възприемат правилно фактите, имащи значение за делото, или да дават достоверни показания за тях (чл. 118, ал. 3 НПК).

Възможно е в хода на наказателното производство у разследващите органи да възникне съмнение относно способността на свидетеля (с оглед на неговото физическо и психическо състояние) правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и достоверно да ги възпроизвежда в своите показания. При тази хипотеза компетентните разследващи органи трябва задължително да назначат ex officio съответната експертиза[23].

- Не могат да бъдат свидетели и лицата, които са извършвали действия по разследването, както и съдебни следствени действия, включително и когато протоколите за извършената от тях процесуална дейност не са изготвени при условията и по реда, предвидени в НПК (чл. 118, ал. 2 НПК). Според тази разпоредба, не могат да бъдат разпитвани лицата, които са съставяли съответните протоколи за извършените процесуално-следствени действия, независимо от това, че последните могат да бъдат и в съществено нарушение на наказателнопроцесуалната форма. Същите лица не могат да бъдат разпитвани относно съдържащите се в съответния протокол обстоятелства[24].

IV. Лица, които могат да откажат да бъдат свидетели

Свидетелят в наказателния процес има и други, специфични, права, които осигуряват защитата му срещу незаконосъобразна намеса в личната му сфера. Посредством упражняването на посочените по-долу права, свидетелят си осигурява и своеобразна форма на защита срещу заплаха и/или други отрицателни въз-

[22] *Съгласно разпоредбата на чл. 118 НПК.*
[23] *Вж. разпоредбата на чл. 144, ал. 2, т. 5 НПК.*
[24] *Вж. Манев Н. Новелизация на наказателно-процесуалната система с новия НПК, С., Ромина, 2008 г., стр. 41 и стр. 42.*

действия, които биха могли да му бъдат оказани от страна на близките нему лица във връзка със свидетелстването.

В разпоредбата на чл. 119 НПК изрично е посочен кръгът от лица, които имат правото да се откажат да свидетелстват, а именно: съпругът, възходящите, низходящите, братята и сестрите на обвиняемия, както и лицето, с което той се намира във фактическо съжителство.

В тази връзка следва да бъде съобразена и нормата на чл. 121, ал. 1 НПК относно обстоятелствата, по които свидетелят не е длъжен да дава показания, независимо от това, че не се е възползвал от правото си на отказ да свидетелства. Става дума за предоставяне на показания по въпроси, отговорите на които биха уличили в извършване на престъпление самия свидетел, неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лице, с което той се намира във фактическо съжителство. Подобно на моралноетичните съображения, характерни за българската семейна, социална и наследственоправна област, законодателят е съобразил тесните роднински и съпружески връзки с емоционалната им обвързаност чрез своеобразни лични чувства и симпатии. По тази причина свидетелят може да се възползва от процесуалната привилегия да бъде освободен от задължението си за предоставяне на съответните показания. В противен случай би могла да бъде разкрита истина, която е във вреда на самия свидетел и/или неговите посочени от закона близки лица.

Понятието за „фактическо съжителство“ не е изяснено в допълнителните разпоредби на НПК, въпреки че терминът се явява като нов за наказателнопроцесуалното ни законодателство и се нуждае от специална норма за легално дефиниране.

Съдържанието на посочените по-горе разпоредби на чл. 119 и чл. 121, ал. 1 НПК води до извода, че фактическото съжителство засяга близките отношения между обвиняемия и друго лице, което не е негов роднина или съпруг. Според разума на закона, обаче, липсата на роднинска или съпружеска връзка не пречи на физическата и емоционална близост между обвиняемия и лицето, с което се намира във фактическо съжителство. Въвеждайки понятието „фактическо съжителство“, законодателят е приобщил съответното близко лице към тези, които притежават роднинска или съпружеска връзка по чисто морално-етични съображения. Благодарение на тази норма, свидетелят може да бъде освободен от задължението да свидетелства относно престъпната дейност на лица, с които споделя емоционална близост. В същото време той няма да бъде наказван и с глоба от съответните компетентни органи заради своя отказ да депозира показания при наличието на фактическо съжителство с близките му лица[25].

В разпоредбата на чл. 121, ал. 2 НПК е определена още една група обстоятелства, относно които свидетелят не може да бъде разпитван, а именно: обстоятелствата, които са му били поверени в процесуалното качество на защитник или повереник.

[25] *Вж. Манев, Н., Цит. съч.., стр. 43.*

Фактически състав и съдебна фаза на производството за отнемане в полза на държавата на незаконно придобито имущество

Николай Николов*

Уводни бележки

На 19.11.2012 г. влезе в сила новият Закон за отнемане в полза на държавата на незаконно придобито имущество (ЗОПДНПИ).[1] Той съдържа националната нормативна уредба относно т.нар. „гражданска конфискация“. Този правен способ има съществено значение за борбата с организираната престъпност и корупцията. Механизмът на гражданаската конфискация дава възможност да бъдат отнети в полза на държавата активи, които чрез конвенционалните способи на административното право и процес, в това число наказанието „конфискация” по чл. 37, ал. 1, т. 3 от Наказателния кодекс, не могат да бъдат засегнати. Сред тях са имуществени права, притежавани от свързани с обвиняемия юридически лица, негови роднини или трети физически лица, които са придобили правата чрез фиктивни сделки, с цел избягване на отнемането в полза на държавата.[2]

Законът може да бъде прилаган само по отношение на субекти, които притежават специално качество. Същите следва да са дейци на посочени в закона точно определени форми на незаконна дейност или да са свързани с тях физически и юридически лица.[3]

Като цяло, новият закон доразвива основните постановки от отменения, а не въвежда радикална ревизия или промяна на концепцията за гражданска конфискация в България. Доводите в това отношение са в няколко посоки. Запазена е сърцевината на гражданската

* *Николай Николов - Доктор по право, член на Комисията за установяване на имущество, придобито от престъпна дейност (2005–2010 г.)*

[1] Обн., ДВ, бр. 38/18.05.2012 г. С Решение № 13/13.10.2012 г. (обн., ДВ, бр. 82/26.10.2012 г.) изцяло или частично бе устновена противоконституционност на шест разпоредби на закона.

[2] По-подробно за различията между гражданската и наказателната конфискация вж. Владимиров, Р. Отнемане на имущество в полза на държавата по Наказателния кодекс (НК) и по Закона за отнемане в полза на държавата на имущество, придобито от престъпна дейност (ЗОПДИППД). Административно правосъдие, 2008, № 1, 7–-20; Николов, Н. Наказанието „конфискация” по НК и отнемането на имущество, придобито от престъпна дейност по ЗОПДИППД – сравнителноправни аспекти. Бюлетин на Асоциацията на прокурорите в България, 2010, № 2, 42-55.

[3] Четирите форми са: по отношение на тях да е образувано наказателно преследване за поне едно от изчерпателно посочените в чл. 22, ал. 1, т. 1-25 престъпления по НК, по които да са привлечени като обвиняеми; за такова престъпление на основания по НПК, посочени в закона, преследването не може да се образува или е спряно, или прекратено; за аналогично престъпление е налице влязла в сила присъда на чуждестранен съд, която е призната, и е налице акт за влязло в сила административно нарушение на определено лице, от което е придобита облага на стойност над 150 000 лв.

конфискация – да се отнема имуществото на деец на незаконна дейност, по отношение на което може да се направи извод за несъответствие между стойността за придобиването му и нетните доходи на притежателя му за проверявания период. Функциите за обезпечаване и отнемане на незаконно имущество са изключителна компетентност на гражданския съд. Правомощията на административния орган, Комисията за отнемане на незаконни придобито имущество (КОНПИ), са ограничени до провеждане на първата, установителна фаза на производството и поддържане пред съда на искането за обезпечаване или отнемане на имуществото. Производството по закона започва само при сезиране на прокурор или разследващ орган или административнонаказващ орган съответно за налачие на висящо наказателно преследване за тежко престъпление, по което обвиняемият е привлечен като такъв, или на постановление, с което се установява извършването на съответното административно нарушение.

Този нормативен акт развива многопосочно известната ни уредба от отменения Закон за отнемане на имущество, придобито от престъпна дейност в полза на държавата (ЗОПДИППД).[4] Отпадна въведената и съществуваща в административната и съдебна фаза на производството според отменения закон оборима презумция в полза на държавата, според която се приема, че установеното имущество е придобито от престъпна дейност. Концепцията за отнемане на незаконно отнето имущество бе въведена чрез създадената възможност, съдебната фаза на производството да започне, без да е налице влязла в сила осъдителна присъда за тежко престъпление. Като основание за образуване на производството освен висящо наказателно преследване за тежко престъпление, посочено в закона, бе предвидено и наличие на влязъл в сила акт за установяване на административно нарушение от естество да формира облага над 150 000 лв. Във фактическия състав за отнемане бе въведено изискването за несъответствие между имуществото и нетните доходи на лицето на стойност, не по-малка от 250 000 лв. Значително е разширено и развито правото на защита на проверяваното лице в първата (чл. 57-60) и втората фаза на производството и др.[5]

Както при всяко административно производство, в процедурата по ЗОПДНПИ има ясно обособените три фази на провеждане – по издаване на административния акт, контролна и по изпълнение на административния акт.[6]

Съдебната (контролната) фаза на производството по ЗОПДНПИ се отличава до известна степен от аналогичния етап на процедурата по отменения закон. Тя започва с внасянето на иск за отнемане по чл. 61, ал. 2, т. 2 до компетентия граждански съд и завършва с влизане на съответното съдебно решение на гражданския съд в сила.

Нормативната уредба на производството за отнемане пред граждански съд в ЗОПДНПИ се съдържа в чл. 74-80. Субсидиарно приложение по неуредените въпроси намират разпоредбите на АПК и ГПК, към които препращат съответно разпоредбите на чл. 11, ал. 5 и

[4] Обн.,ДВ, бр. 19/1.03.2005 г., в сила от 5.03.2005 г., отм. с §2 от ПЗР на ЗОПДНПИ, считано от 19.11.2012 г.
[5] По-подробно за новите моменти в уредбата, в сравнение с отменения режим, вж. при Николов, Н. Гражданска конфискация по Закона за отнемане в полза на държавата на незаконно придобито имущество. С.,Фенея, 2012
[6] По-подробно за съдържанието на трите фази на административните производства вж. Костов, Д., Хрусанов,. Д. Административен процес на Република България. С., Сиби, 2001, 19-26.

чл. 80.

В съдебната фаза двете страни: КОНПИ – като ищец, и проверяваното лице – като ответник по иска за отнемане, имат възможност директно да противопоставят тезите си пред съда и при условията на състезателност да сочат и събират доказателства в тяхна подкрепа. Новата уредба съдържа критична маса новости. Тяхното изследване и анализ представлява интерес, доколкото има преки практически измерения.

Тук има една съществена особеност. В чл. 11, ал. 5 от новия закон законодателят е дал възможност на проверяваното лице да обжалва решението на КОНПИ по чл. 61, ал. 2, т. 2 за внасяне на иск за отнемане до граждански съд по реда на АПК.[7] Това разрешение формира два етапа на съдебната фаза – първи, който е евентуален, започва по жалба на заинтересованото лице и протича по правилата на АПК, и втори, който е задължителен, протича пред граждански съд по реда на ГПК и започва въз основа на гражданския иск на комисията. По дефиниция двата етапа следва да се проведат едновременно.[8]

Предмет на изследване в настоящата работа ще бъде само производството пред гражданския съд във връзка с разглеждането и произнасянето по депозирания пред него иск на КОНПИ и фактическия състав за отнемане на незаконно имущество.

1. Обща характеристика

1.1. Съдебната фаза на производството по ЗОПДНПИ носи класическите характеристики на исковия процес. Производството е двустранно и спорно [9]. Решаващ орган в тази фаза е гражданският съд. Развива се според принципа на състезателното начало. То е система от процесуални действия, които се провеждат по определен ред и форма и целят реализиране на определени материални права.

По редица неуредени от специалния закон въпроси се прилагат разпоредбите на ГПК – събиране на доказателства, преценка допустимостта на исковата молба, ред на съдебните заседания, оспорване пред втората и третата инстанция.

Въпреки това тук са налице редица специфики.

1.2. Двете основни страни в тази фаза са държавата като ищец чрез КОНПИ и проверяваното лице в процесуалната позиция на ответник. В тази позиция тук могат да бъдат конституирани и редица свързани с проверяваното лице, съгласно чл. 64–-67, чл. 71, лица. Като новост в закона следва да се отбележи задължението на КОНПИ да конституира същите лица още в първата фаза на производството (чл. 75, ал. 1).

1.3. Това съдебно производство няма за предмет частно държавно вземане или спор в рамките на някакви частноправни отношения. Въпреки, че отношенията са на равнопоставеност между двете страни, държавата чрез КОНПИ встъпва в това производство като носител на imperium. Според съдебната практика, тук се

[7] За неудачността на това разрешение на законодателя, поради дублиране на съществената част от производството по обжалване на АПК и по реда на чл. 74–-80 ЗОПДНПИ вж. Николов, Н. За съотношението между производството по АПК и съдебното производство по отнемане на незаконно придобито имущество. Норма, 2012, № 7, 67–-86.

[8] Съгласно чл. 11, ал. 5, изр. второ, обжалването на решението на КОНПИ не спира неговото изпълнение т.е. провеждането на производството пред гражданския съд.

[9] Това е едно от съществените различия с първата фаза, при която производството е едностранно и безспорно. Тази ситуация е типична за всяка първа фаза в производство по издаване на индивидуален административен акт. По- подробно за характеристиките на безспорното производство вж. Хрусанов, Д. Безспорното административно производство. Социалистическо право, 1983, № 10.

реализира публично държавно вземане. Производството, включително в съдебната фаза, може да се разглежда като акт на репресия от страна на държавата при създадени механизми на гаранции за защита на проверяваното лице. То съдържа елемента принуда.

1.4. Поводът за образуването на това производство е индивидуален административен акт –- решението на КОНПИ по чл. 61, ал. 2, т. 2 за внасяне на иск за отнемане на незаконно придобито имущество. В хода на съдебното производство гражданският съд е задължен по реда на преюдициалния съдебен контрол[10] да извърши преглед за законосъобразност на решението по чл. 61, ал. 2, т. 2. Критериите за това се съдържат в чл. 146, т. 1–-5 АПК. За някои от тези показатели съдът е длъжен да следи служебно. Например – отговаря ли формата на акта на изискванията на чл. 59, ал. 2 АПК.

В случай, че констатира нищожност на акта, съдът е длъжен да прогласи същата и да отхвърли иска като недопустим. В случай, че констатира унищожаемост, съдът е длъжен да съобрази този свой извод при произнасяне по същество по иска за отнемане, с който е сезиран.[11]

1.5. Конструирана като исково производство, което започва по инициативата на държавата, по реда на ГПК, втората фаза на процедурата за гражданска конфискация дава по-добри възможности за защита на проверяваното лице. То може да използва разнообразния потенциал от доказателствени средства по ГПК.

2. Условия за започване на втората, съдебна фаза на производството по ЗОПДНПИ

Съдебната фаза за производството за гражданска конфискация не е изолирано правно явление. Тя е етап от цялостното производство по закона. Изследването на този етап следва да се проведе, с оглед обстоятелството, че макар той да е относително обособена система от правни действия, всъщност е част от последователно развиващите се действия в цялостното производството. Действително, тази фаза може да се определи като „производство в производството". Осъществяването на съдържанието ѝ, обаче, е зависимо от резултата от процесуалните действия, извършени в първата фаза и има на свой ред значение за развитието на третата.

Започването на втората, съдебна фаза на производството е невъзможно, без не просто да е образувана, но и да е проведена и завършена с конкретен процесуален резултат, първата, установителна фаза на производството. Етапът на гражданското съдопроизводство в съдебната фаза е силно повлиян от административната фаза. В контекста на гореизложеното могат да бъдат формулирани следните условия за започването и провеждането на съдебната фаза.

2.1. Провеждане на първата установителна фаза на производството. Това означава, че производството следва да е образувано с надлежно решение на КОНПИ по чл. 11, ал. 1. Следователно, следва да е налице фактическият състав за образуване, който може да бъде извлечен от разпоредбите на чл. 21 и чл. 22–24 ЗОПД-

[10] По-подробно за условията и реда за осъществяване на преюдициален съдебен контрол върху административни актове в гражданския процес. вж. Кънлева, Е. Обявяване на нищожност на административните актове от съда. – Административно правосъдие, 2007, № 6, 7–-33.

[11] За критериите за нищожност и унищожаемост на административните актове вж. Лазаров, К. Изисквания за законосъобразност на административните актове. С., Фенея, 1999.

[12] По-подробно за фактическия състав за образуване на производството по ЗОПДНПИ, в сравнение с условията за образуване на производство по ЗОПДИППД (отм.) вж. Николов, Н. Основание за образуване на производство и отнемане на престъпно (незаконно) имущество според действащия и новия режим. Административно правосъдие, 2012, № 3, 7–-19.

НПИ.[12] В първата фаза се събират доказателства, с оглед проверка на имуществото на проверяваното лице и установяването на евентуално несъответствие между имуществото и нетните доходи на проверяваното лице.

2.2. По реда и при условията, предвидени в закона, следва да е прието решение на КОНПИ по чл. 61, ал. 2, т. 2 за внасяне в съда на иск за отнемане на незаконно придобито имущество[13]. Това решение е крайният процесуален продукт на първата фаза. Решението по чл. 61, ал. 2, т. 2 предопределя предмета и страните на гражданското дело. Без решението на комисията за внасяне на иск за отнемане на незаконно имущество провеждането на гражданското съдопроизводство е невъзможно. Нещо повече, с приемането на това решение провеждането на съдебната фаза става задължително. Може да се каже, че гражданското съдопроизводство се провежда в изпълнение на този административен акт.[14]

По своята същност това решение е индивидуален административен акт. То носи всички белези на такъв, по смисъла на чл. 21, ал. 1 АПК. Има изричен характер и е издадено от административен орган, в границите на признатата му от закона компетентност. То непосредствено засяга правата и законните интереси на проверяваните и свързаните с тях лица, по смисъла на чл. 21, ал. 1 АПК. Без приемането му не е възможно осъществяване на последваищите процесуални действия и отнемането на имуществото.[15]

2.3. Приемането на решението на КОНПИ по чл. 61, ал. 2, т. 2 няма да породи правни последици, ако въз основа на него в компетентния граждански съд не бъде внесен иск за отнемане, съгласно чл. 74, ал. 1. Без този иск втората фаза не може да започне, а самото решение би било „удар в празно пространство".

Искът по чл. 74, ал. 1 се явява „мостът" между първата и втората фаза на производството. Като фактическа обстановка и правни изводи следва да има пълно съвпадение между него, от една страна, и съдържанието на решение по чл. 61, ал. 2, т. 2.

По своята същност, искът по чл. 74, ал. 1 е конститутивен, тъй като би могъл да предизвика промяна в правната сфера на проверяваните лица, ответници по него, ако бъде уважен.

От гореизложеното става ясно, че образуването на втората фаза на производството по ЗОПДНПИ е резултат от един сложен фактически състав, който съдържа няколко кумулативно предвидени елемента.

Сред условията за започване на втората фаза вече не фигурира изискването по чл. 27, ал. 2 (/отм.)/ за наличие на влязла в сила осъдителна присъда за престъпление по чл. 3, ал. 1 от отменения закон или по чл. 22, ал. 1 от действащия. Това решение на законодателя е правилно, с оглед общата концепция за гражданската конфискация. Този механи-

[13] Това решение е единият от двата възможни финала на образувано производство по ЗОПДНПИ. Вторият е предвиден в чл. 61, ал. 2, т. 1 и се състои в приемане на решение за прекратяване на производството. Основанията за това са две, предвидени са алтернативно и имат материалноправен характер – от събраните доказателства да не се установява или да не може да се направи обосновано предположение, че имуществото е незаконно придобито. Това решение не се ползва със сила на решено нещо. Няма пречка при възникване на ново материално основание за образуване на производството същото да бъде образувано и проведено по отношение на имуществото на същото лице.

[14] В законодателството искови производства, които имат спецификата да бъдат предхождани от държавновластнически акт, са единици.

[15] По-подробни аргументи за това, че аналогичното решение по чл. 13, т. 3 (отм.) също е индивидуален административен акт, вж. Николов, Н. Обща характеристика на актовете на Комисията за установяване на имущество, придобито от престъпна дейност Административно правосъдие, 2008, № 6, 7–19.

зъм има преди всичко икономическа основа. Допустима е само в случай на установено значително несъответствие между доходите и имуществото на проверяваното лице. Към тази формула са неотносими фактът на присъдата или на липса на такава. Изискването за наличие на поне една от наказателноправни предпоставки по чл. 22–-24 има значение на лакмус и критерий за противоправно поведение. При конфискацията по ЗОПДНПИ се търси наличието на законен източник на установеното имущество, а не връзка с престъплението, за да се изисква същото да е прието за извършено с влязъл в сила съдебен акт. Дори при стария ред, при който се изискваше влязла в сила осъдителна присъда, съдебната практика възприе позицията, че не е необходима пряка причинно-следствена връзка между изпълнителното деяние на извършеното престъпление и установеното имущество.[16]

Липсата на условието по чл. 27, ал. 2 (отм.) е съществена корекция в правната рамка на гражданската конфискация в България.[17]

3. Основни моменти от процедурата във втората фаза на производството за гражданска конфискация.

Самото гражданско съдопроизводство по ЗОПДНПИ не фигурира сред изброените в чл. 310–-388 ГПК, но може да се определи именно като особено исково производство. Това е така, тъй като производството има всички характеристики на исково производство, което се провежда по особените правила на специалния закон, а по неуредените въпроси се прилага субсидиарно уредбата на ГПК.

3.1. В чл. 71, ал. 1–-2 от действащия закон са възпроизведени изцяло правилата на местната и родова подсъдност за завеждане на иска, съдържащи се в чл. 28, ал. 1 от отменения закон.[18]

Също както в отменения закон, според чл. 76, ал. 1 от новия, компетентният съд е длъжен да публикува обява в Държавен вестник относно номера на делото, опис на имуществото, датата на първото заседание, указание за срока, в който третите лица могат да предявят своите претенции, и др., но не порано от три месеца от датата на първото заседание.

3.2. Фактическата част и петитума на иска следва да са в синхрон с мотивите и диспозитива на решението по чл. 61, ал. 2, т. 2. Предвид липсата на изрична уредба в специалния закон, искът трябва да има реквизити на искова молба по чл. 127, ал. 1 ГПК.

---

[16] „На основание чл. 4 ЗОПДИППД, причинната връзка между престъпната дейност и придобитото имущество се предполага, когато не е установен законен източник на доходи". (/Опр-е № 259/2.08.2007 г. по ЧГД № 1343/2007 г. , ВКС, II г.о. В този смисъл и Опр-е № 178/9.03.2009 г. по ГД № 2894/2008 г. на ВКС, I г.о.; Р-е № 834/23.12.2010 г. по ГД № 1417/2009 г. на ВКС, IV г.о.; Р-е № 759/28.07.2011 г. по ГД № 463/2010 г. на ВКС, III г.о.; Р-е № 66/26.07.2011 г. по ГД № 863/2010 г. на ВКС, III г.о. и др. „Тук следва да се посочи, че в закона не е предвидено имуществото да е придобито само вследствие на престъплението, за което е започнало наказателното преследване, или лицето е осъдено с влязъл в сила съдебен акт. Законът не изисква причинна връзка между характера и периода на престъпната дейност." (Р-е № 148/30.06.2008 г. по ГД № 195/2006 г. на Окръжния съд – Ловеч, влязло в сила).

[17] По-подробна аргументация за основателността на отпадането на влязлата в сила осъдителната присъда като условие за образуване на съдебното производството вж. Николов, Н. Новата процедура за гражданска конфискация – стъпка в правилната посока. Общество и право, 2010, № 6, 3–-18.

[18] Съгласно чл. 74, ал. 1–-2, искът за отнемане като първа инстанция се завежда винаги пред окръжния съд по постоянния адрес на проверяваното лице. Ако в имуществото е включен недвижим имот, искът се завежда по местонахождението на недвижимия имот, а ако имотите са два или повече – пред този окръжен съд, в района на който се намира имотът с най-висока данъчна оценка.

За предявяването на иска не се дължи държавна такса.[19]

3.1.4. Освен срещу проверяваното лице, искове за отнемане на незаконно придобито имущество се предявяват и срещу лицата, които притежават преобразувано имущество по чл. 64–67 и чл. 71 (чл. 75, ал. 1). Поради фактическото им и правно сходство, тези искове се разглеждат в рамките на едно съдебно дело при условията на субективно съединени искове с този срещу проверяваното лице. Изричният запис за предявяване на такива искове срещу третите лица означава, че законодателят им признава позицията на самостоятелни страни не само в административното, но и в съдебното производство. Това е продиктувано от обективното засягане на правния интерес на тези лица от решението на комисията за внасяне на исковете за отнемане и съдебния акт по това искане.

В чл. 75, ал. 2 правилно е посочено изрично, че комисията има право да предявява и установителни искове и срещу трети лица на две алтернативно предвидени основания – за установяване на обстоятелства, че имуществото е незаконно придобито или във връзка с обявяване на недействителността на правни сделки. Тази норма съдържа способ в полза на КОНПИ за разширяване на страните в съдебната фаза на производството, който липсваше в отменения закон. Завеждането и на тези по същество най-слаби, с оглед на последиците, искове срещу трети лица следва да бъде предхождано от решение на комисията.

3.1.5. ССлед предявяване на иска процесуалните действия се развиват според правилата на чл. 129 – 133 ГПК. Извършва се проверка на редовността на исковата молба и размяна на книжа с възможност за отговор на исковата молба от страна на ответника и представяне на нови доказателства. Тази възможност за защита още в началото на исковата фаза следва да бъде използвана.

3.2. След извършване на предварителните процесуални действия се пристъпва към разглеждане на делото.

3.2.1. Специалният закон съдържа особени правила за провеждане на производството само пред първата инстанция.

Изрично е посочено изискването, съдът да заседава в открито заседание (чл. 77, ал. 1). Дадена е възможност, освен от председателя, КОНПИ да се представлява и от упълномощен от него служител с юридическа правоспособност (юрисконсулт).

Отпадналото изискване по отменения закон в гражданското производство задължително да участва прокурор[20] изразява волята на законодателя да се засили равенството на проверяваното лице и органите на КОНПИ в

[19] Този запис, съдържащ се чл. 75, ал. 3 ЗОПДНПИ, има значение. Липсата му в стария закон доведе до отказ да се образуват дела от СГС за известен период от време с мотива, че държавна такса следва да бъде внесена от КУИППД, тъй като вземането на държавата било частно държавно вземане, по смисъла на чл. 84, т. 1 ГПК. В Определение № 1020/8.12.2008 г. по ЧГД № 2589/2008 г. Апелативният съд – София зае категоричното становище, че мотивираните искания за отнемане на имущество на КУИППД до съдилищата съдържат претенция за публични държавни вземания, поради което държавна такса не се дължи. В мотивите си АС прие: „Съгласно чл. 12, ал. 1 ЗОПДИППД, Комисията за установяване на имущество, придобито от престъпна дейност, е специализиран държавен орган и осъществява властнически функции, предоставени й по силата на посочения закон именно в качеството й на равнопоставен държавен орган, а не на равнопоставен гражданскоправен субект. Предявяването от комисията, като юридическо лице, на мотивирано искане за отнемане в полза на държавата на имущество, придобито от престъпна дейност, не е акт на упражняване на права, произтичащи от правото на собственост върху имущество – частна държавна собственост, а властническо волеизявление, на което законодателят е придал характер на искова молба (чл. 28, ал. 1, изр. 3 ЗОПДИППД)".

[20] Това изискване бе предвидено в чл. .30, ал. 1, изр. второ ЗОПДИППД (отм.).

съдебната фаза и да се подчертае гражданско-административният характер на производството.

Съществен нов елемент в първоинстанционното разглеждане на делото, валиден за разглеждането му и пред въззивната и касационната инстанция, е липсата на предвидена презумпция в полза на държавата, че установеното имущество е придобито от незаконната дейност на съответното проверявано лице.[21]

Изрично в чл. 77, ал. 4, в който е предвидено, че „в производството пред съда комисията представя доказателства за...", следва изброяване на редица релеватни факти, някои от които не са част от фактическия състав за отнемане. Следователно, законодателят е възложил тежестта за доказване на съществените за изхода на делото доказателства на административния орган, ищец в производството.

Предвид административния характер на производството по ЗОПДНПИ и отпадането на презумпцията в полза на държавата, според която се приема, че имуществото е придобито от незаконна дейност, директно приложение към съдебната фаза намира нормата на чл. 170, ал. 1 АПК.[22]

На свой ред ответникът/ответниците по иска могат да оборват твърденията на комисията или да докажат наличието на законен произход на имуществото, което притежават.

Страните в съдебното производство могат да представят всички доказателства, подкрепящи техните твърдения, допустими според уредбата на ГПК, към която препраща чл. 77, ал. 3 ЗОПДНПИ. Редът за събиране и видовете доказателствени средства са подробно регламентирани в чл. 153–-209 от общия граждански процесуален закон. В материята на доказването специално значение има разпоредбата на чл. 77, ал. 5, според която когато за доказване на определен факт се изисква писмен документ, изводи във вреда на ответника – проверявано лице, не могат да се правят, ако бъде доказано, че документът е изгубен или унищожен не по негова вина. Ако не се докаже, че изгубването или унищожаването на документа е безвиновно, то приложение следва да намери разпоредбата на чл. 162 от общия процесуален закон, според която съдът може да приеме за доказани фактите по делото, относно които страната е създала пречки за събиране на допуснати доказателства.

Съдът следва да бъде особено внимателен при преценка на достоверността на представените доказателства. Като държавен орган, Комисията и нейните процесуални представители следва добросъвестно да участват в събирането и представянето на доказателства и установяването на обективната истина, съгласно чл. 10 от ГПК. Същото е валидно и за проверяваното лице. В практиката по отменения закон се натрупаха достатъчно факти на опити на ответниците по исковете за отнемане да представят неистински или подправени за целите на процеса доказателства за получени законни доходи.

Първоинстанционното разглеждане на делото се осъществява по правилата на чл. 140 – 152 ГПК. Решението на съда следва да съдържа реквизитите по чл. 236 ГПК. С него съдът постановява отнемане на съответното имущество или отхвърля предявения иск на КОНПИ

[21] Такава съществуваше в чл. 4, ал. 1 от отменения закон чрез формулировката: „...И в конкретния случай може да се направи основателно предположение, че придобитото е свързано с престъпна дейност, доколкото не е установен законен източник." Тя бе развита и утвърдена в сложилата се впоследствие съдебна практика.
[22] Чл. 170, ал. 1 АПК гласи: „Административният орган и лицата, за които оспореният административен акт е благоприятен , трябва да установи съществуването на фактическите основания, посочени в него, и изпълнението на законовите изисквания при издаването му".

като неоснователен и недоказан. Възможно е частично уважаване, съответно частично отхвърляне на иска.

3.2.2. Чл. 78, ал. 1 предвижда, че постановеното решение на първоинстационния съд подлежи на обжалване по общия ред. Процедурата и основанията за това се съдържат в ГПК. Те са напълно относими към настоящото производство, тъй като липсват разпоредби в ЗОПДНПИ за това.

Като въззивна инстанция следва да действа съответният апелативен съд, а като касационна – ВКС.

4. Фактически състав за отнемане

Той има изцяло материалноправен характер. Изричен запис в закона за необходимите материалноправни основания, които следва да са налице, за да се постанови отнемане на установеното имущество, липсва. Разглежданият фактически състав може да бъде извлечен от съдържанието на чл. 77, ал. 4, т. 2 и т. 3, както и от други разпоредби на ЗОПДНПИ. Той включва наличие на два кумулативно предвидени юридически факта – наказателноправна предпоставка по чл. 22, чл. 23 или чл. 24 и значително несъответствие между имуществото и доходите на проверяваното лице.

4.1. Четирите вида наказателноправни предпоставки по чл. 22–-24 са: привличане на лицето като обвиняем за престъпление, посочено в чл. 22, ал. 1, основания за спиране или прекратяване на наказателното производство, влязла в сила осъдителна присъда за аналогично престъпление на чужд съд или и установено с влязъл в сила акт за административно нарушение, което е от естество да формира облага. Изразяваме позиция, че обстоятелствата по чл. 22–24 следва да са налице само към момента на образуване на проверката по чл. 25 като предварителна фаза на производството. Това следва от самата редакция на чл. 77, ал. 4, т. 2. Препратката към съответните разпоредби означава изискване, съответното условие да е налице към момента на стартиране на проверката. Тези разпоредби систематически са подредени при условията за възникване на проверката. Липсва допълнително изискване в уредбата на съдебното производство. Изводът за това, че висящността на наказателното производство ще е необходима само към момента на образуване на проверката, но не е през цялата административна или съдебна фаза, се подкрепя и от историческото тълкуване на условията за постановяване на отнемане. Чл. 27, ал. 2 ЗОПДИППД (отм.) въвеждаше като елемент от фактическия състав обстоятелство, различно от фактическия състав за образуване на производството. За да се образува установителното производство, обаче, бе достатъчно проверяваното лице да е привлечено като обвиняем за тежко престъпление по чл. 3 (отм.).

4.2. Значителното несъответствие, обективирано в чл. 77, ал. 4, т. 3, е обективна предпоставка. Тук законодателят, за разлика от чл. 21, ал. 2, не свързва наличието на несъответствие с необходимостта да се гради извод за наличие на някакво обосновано предположение в полза на държавата.

§ 1, т. 7 от допълнителните разпоредби формулира и детайлизира изискването за несъответствието като втора предпоставка за постановяване на отнемане в два аспекта. Въвеждат се категориите, между които несъответствието следва да е налице. Това са имуществото на лицето и нетният му доход. Процесуалните действия и усилията на страните в първата и в съдебната фаза на производството се концентрират за определяне на техния действителен размер. За да е релевантно и да служи като основание за отнемане, несъответствието следва да има конкретно определен размер – 250 000 лв. Ес-

теството на основанието предполага установеното имущество да надвишава нетните доходи с четвърт милион, за да се формира извод за липса на законен произход на имуществото по смисъла на чл. 1, ал. 2 и да е налице основание за отнемане.

4.2.1. Установеното имущество на лицето, с оглед констатирането на несъответствие, следва да се оценява, както в административната, така и в съдебната му фаза по пазарни цени към момента на придобиването му. Смисълът от използването на пазарните стойности е да се установи действителният разход на проверяваното лице към момента на придобиване на съответния имуществен актив. Това е наложително, тъй като обществена тайна в България е, че вписваните в документите за собственост придобивни цени, особено на недвижимостите, не са реални. Чрез вписването в нотариалните актове на данъчните оценки като цени на извършените прехвърлителни сделки се цели намаляване на размера на дължимите данъци. Само при използване на пазарните оценки на активите в калкулацията при търсене на несъответствие може да се гарантира обективност на този процес.

4.2.2. Под „нетни доходи“ следва да се разбира чистият доход на лицето. Това означава да се калкулира всеки реализиран доход от трудово, гражданско правоотношение, дивидент, хонорари и т.н. след приспадане на дължимите публичноправни задължения и признатите разходи. Терминът „доходи“ по смисъла на ЗОПДНПИ има нормативно определено съдържание в § 1, т. 4 ДР. За да е релевантен, доходът трябва да е нетен. Именно нетният доход е базата за определяне на способността на проверяваното лице да придобие установеното имущество. Определението за „нетни доходи“, съгласно § 1, т. 5 ДР, изисква от установените доходи да се приспаднат „извършените обичайни и извънредни разходи от проверяваното лице и членовете на семейството му“.

4.2.3. Калкулацията и измерването на съотношението между доходи и имуществото следва да се прави за целия проверяван период, считано от датата на образуване на производството. В този случай ще се постанови отнемане на цялото установено имущество, ако стойността на същото надхвърля с 250 000 лв. установените чисти доходи.

По принцип въведената в ЗОПДНПИ втора предпоставка във фактическия състав за отнемане следва да се оцени положително. Тя отразява критерий, изработен от съдебната практика по отменения закон. Той се състои в изискването, разходите на лицето, в това число за придобиване на установените активи, да надвишават установените доходи, за да се формира извод за незаконен произход на имуществото. Единственият обективен подход при гражданската конфискация е търсене на баланса между законните доходи и активите, притежавани от проверяваното лице. Когато този баланс е нарушен и имуществото значително надвишава установените доходи, следва да се приеме, че липсва законен източник и са налице основания за отнемане.

Формулировката на несъответствието, съдържаща се в § 1, т. 7, търпи критика, с оглед определения размер. Изискуемата разлика от 250 000 лв. между имущество и нетни доходи е прекомерна за българските условия. Тя е нереална, тъй като през продължителния 15-годишен период, който обхваща проверката, една немалка част бе време на икономически подем и всяко криминално проявено лице от средните нива на организираната престъпност си бе осигурило легална дейност с прилични доходи, за да прикрива незаконната си. Този размер означава, че при установени активи от типа на два апартамента в голям град и един и скъп ав-

томобил, на обща стойност четвърт милион, за да постанови съдът отнемане, нетните законни доходи на проверяваното лице за продължителния 15-годишен период на проверка трябва да са равни на нула.

5. Сравнение между съдебната фаза на производството по отменения и по действащия закон.

Методът на сравнителния анализ между два различни правни режима може да улесни извеждането и анализа на техните специфики.

5.1. Прилики

5.1.1. Запазва се постановката на ЗОПДИППД (отм.), която е характерна и като цяло за производството за гражданска конфискация в Европа, отнемането да се извършва само по силата на съдебно решение на граждански съд.

5.1.2. И двата закона предвиждат съдебното производството да е триинстанционно и да се провежда по правилата на ГПК по неуредените в специалния закон въпроси. Дори и в случаите, в които касационната инстанция се произнася с определение по чл. 288 ГПК за недопустимост на депозираната пред нея касационна жалба, тези съдебни актове имат значение за правото на защита.

5.1.3. Наблюдават се еднакви правила за определяне на местната и родовата подсъдност (чл. 28, ал. 1 ЗОПДИППД (отм.), чл. 74, ал. 1–-2 ЗОПДНПИ), в това число, когато в активите, предмет на делото, има право на собственост върху недвижим имот.

5.1.4. И в двата случая е предвидено изискване, обявление за образуваното дело за отнемане да се публикува в Държавен вестник, а първото съдебно заседание да бъде насрочено не по-рано от три месеца след публикуването на обявата. Това се прави с цел да се даде възможност на третите лица, които имат права сред имуществената маса, предмет на отнемане, да се осведомят за започналото дело и да организират защитата си.

5.2. Разлики

5.2.1. Фактическият състав за отнемане по новия закон не изисква наличие на влязла в сила осъдителна присъда, за да започне съдебната фаза и да се постанови отнемане. Това бе съществено условие (чл. 27, ал. 2, отм.) за започване на съдебното производство по отменения закон. Новото разрешение „отвързва" процедурата за гражданска конфискация от хода на наказателния процес и укрепва независимостта й. Същевременно с тази корекция акцентът в процесуалните действия в производството и фактическия състав за отнемане се поставя върху проучването на законните източници за придобиване на установеното имущество и наличието на несъответствие между имущество и доходи.

5.2.2. Може би най-съществото различие между двата режима е липсата на презумпция, че имуществото е придобито от престъпна/ незаконна дейност, която да дава предимство на държавата в процеса на доказване пред съда, съответно наличието на такава по стария ред. Чл. 77, ал. 4 ЗОПДНПИ изрично разпорежда, че държавата следва да представи и докаже пред съда всички релевантни факти за постановяване на съдебното решение за отнемане. Според съдебната практика по отменения закон,[23]

[23] В този смисъл Опр-е № 178/9.03.2009 г. по ГД № 2894/2008 г. на ВКС, I г.о. : „По въпроса дали в чл. 4, ал. 1 се съдържа оборимо законно предположение (презумпция) че имуществото е придобито от престъпна дейност, доколкото не е установен законен източник на доходи , съществува непротиворечива практика на Върховния касационен съд."

в чл. 4, ал. 1 (отм.) бе предвидена оборима презумпция в полза на държавата, според която имуществото е придобито от престъпна дейност и оборването й пред съда е в тежест на проверяваното лице.

5.2.3. В отменения закон се изискваше имуществото да е на значителна стойност, което според § 1, т. 2 от допълнителните разпоредби означаваше не по-малко от 60 000 лв. Съдът беше задължен служебно да следи за наличието на тази предпоставка. Искането за отнемане задължително се отхвърляше при липсата й. Фактическият състав за отнемане по новия закон не въвежда формално такова изискване.[24]

5.2.4. В новия закон за първи път се предвижда критерий за това, кое имущество е законно придобито и кое – не. Той е част от материалноправния фактически състав за отнемане. Това е наличието на съответствие, съответно несъответствие между имуществото и нетните доходи на проверяваното лице. За да се отнеме имуществото, несъответствието следва да е значително. То има определен в закона обективен характер. Според § 1, т. 7 ДР, следва да възлиза на 250 000 лв. в полза на установеното имущество. В отменения закон такъв критерий липсваше.

Обективната необходимост от съществуването му доведе до изработването му в административната практика, което бе възприето впоследствие и от съда. Имуществото се отнемаше, ако обичайните и извънредни разходи на проверяваното лице през периода надхвърляха с 400 минимални работни заплати законните му доходи.[25]

С осъществените в ЗОПДНПИ промени в правната рамка на гражданската конфискация, в това число на съдебната фаза, се осъществява надграждане над досегашния правен режим. Възприети и превърнати в правни норми са редица разрешения, разработени и утвърдени в административна и съдебна практика.[26]

Всичко това прави уредбата на съдебната фаза за отнемане на незаконно имущество по-балансирана и обществено приемлива.

---

[24] На практика изискването за определена стойност на имущество, обаче, съществува и то е на много по-висока стойност, отколкото в отменения закон. Изискването на чл. 77, ал. 4, т. 3 за „значително несъответствие" между имуществото и нетните доходи, съгласно § 1, т. 7 ДР означава разлика от 250 000 лв. Следователно, за да се постанови отнемане, имуществото например трябва да е на стойност 300 000 лв., а доходите не повече от 50 000 лв. Това означава, че често срещаните по отменения закон дела с предмет на отнемане и съответно цена на иска – 150 000 – 200 000 лв. са изключени при действието на новия закон.

[25] Цифрата 400 МРЗ бе възприета от съдебната практика по НК, където чрез нея се определяше стойността на термина „особено големи размери". Съдебната практика съдържа и отговор на въпроса защо МРЗ се наложиха като обективен измерител на съотношението разходи – доходи : „По този въпрос също има даден отговор в цитираното вече Решение № 834/23.12.2010 г. по гр.д. № 1417/2009 г., на ВКС, IV г.о., според което съотнасянето на имуществото към минималната работна заплата за проверявания период е способ за определяне на съотношението между доказани законни доходи и извършени разходи при отчитане на инфлационните процеси." (Р-е № 759/28.07.2011 г. по ГД № 463/2010 г. , ВКС, III г.о."

[26] Например, становището на съдебната практика по отменения закон, че липсва законен източник, ако разликата между доходите и разходите, в това число за придобиване на съответните активи, през проверявания период надхвърля 400 минимални работни заплати, развитата в административна практика идея на чл. 15, ал. 1–-2 (отм.), според която законът съдържа срок на предварителната проверка, но не и на самото установително производство, необходимостта от по-дълъг от предвидения в ГПК срок за предявяване на бъдещия иск за отнемане, когато е допуснато неговото обезпечение и др.

Договор за приемане на плащания с карти - правен анализ и практически проблеми

Катерина Хитова

Изискванията на Директива 2007/64/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 13 ноември 2007 г., относно платежните услуги във вътрешния пазар, целяща създаването на съвременна и хармонизирана правна рамка на пазарите на платежни услуги в Европейската общност, са въведени в българското законодателство със Закона за платежните услуги и платежните системи (ЗПУПС), който е в сила от 1 ноември 2009 г.

ЗПУПС съдържа изчерпателно изброяване на платежните услуги, уредени от закона. В изброяването е посочено, че както издаването на платежни инструменти, така и приемането на плащания с тях представлява платежна услуга по смисъла на ЗПУПС.

Платежни инструменти са платежните карти (дебитни или кредитни), интернет банкирането, мобилното банкиране и др. Такива платежни инструменти се използват като средство за отдалечен достъп до платежна сметка или предварително определен кредитен лимит, договорен между доставчика на платежна услуга и оправомощения ползвател на платежния инструмент. Платежните инструменти имат различни функционалности и параметри, като характерно за повечето от тях е, че те могат да бъдат използвани и в търговски обекти (магазини, търговски вериги, интернет сайтове и др.) при заплащане от оправомощения ползвател на стоки или услуги към търговците, които ги предлагат. За да се договори тяхното използване, с търговеца следва да бъде сключен договор, който да уреди приемането на плащания със съответния инструмент в търговския обект.

Масовото използване в търговските обекти на един от видовете платежни инструменти, а именно платежните карти, налага да бъде извършен правен анализ на практическите въпроси, свързани с договорките, уреждащи такива плащания с платежни карти (транзакции).

Приемането на плащане с карти в търговски обекти се извършва по силата на договор, сключен между търговеца и доставчика, предоставящ платежната услуга по приемане на плащане с карти, със сключването на който търговецът изразява своето съгласие, покупките на стоки или услуги в негови търговски обекти да бъдат заплащани с използване на карта, а доставчикът на платежната услуга се съгласява да заплаща на търговеца сумите, дължими на търговеца от оправомощения държател на картата, в резултат на извършеното с картата плащане.

I. Кой може да сключва договор за предоставяне на платежна услуга по приемане на плащания с карти?

Платежните услуги, дефинирани в ЗПУПС,

могат да бъдат предоставяни само от лица, които са доставчици на платежни услуги, съгласно разпоредбата на чл. 3, ал. 1 от закона. Най-често това са банките, по смисъла на Закона за кредитните институции, или платежни институции, по смисъла на ЗПУПС.

Доставчиците на платежни институции, на чието терминално устройство се извършва плащането, се наричат акцептиращи институции (чл. 30, ал. 1 от Наредба № 3 на БНБ за условията и реда за изпълнение на платежни операции и за използване на платежни инструменти).

По принцип сключването на договор за приемане на плащания с карти не предполага задължително доставчикът да предостави на търговеца и техническо устройство (терминал), и инфраструктура, които да осигурят технически приемането на плащания с карти. Това може да бъде направено и от трето лице, което да бъде страна по договора, а доставчикът единствено да обслужва финансово платежните нареждания. Технически услуги, като предоставяне на терминал и неговото обслужване, не са платежни услуги по ЗПУПС, ако лицата, които ги осъществяват, не придобиват в нито един момент фактическа власт върху средствата по превода (по аргумент от чл. 2, ал. 1, т. 9 ЗПУПС). Освен предоставяне и поддръжка на терминали, техническото обслужване може да включва услуги по обработка и съхранение на данни, установяване на автентичността на данни и идентификация на лица, предоставяне на комуникационни мрежи и др.

Уредбата, дадена на този вид договор в Наредба № 3, предполага насрещната страна по договора да е търговец, но предвид свободата на договаряне, установена в българското законодателство, няма пречка такъв договор да бъде сключен с лице, което няма качеството търговец. Друг е въпросът, че на практика икономически интерес от сключване на подобен договор имат само търговците, и то тези от тях, чийто оборот предполага необходимостта от приемане на плащания от клиенти с карти, а не само с пари в брой.

II. Съдържание на договора за приемане на плащания с карти

Съгласно Наредба № 3, договорът за приемане на плащания с карти трябва да съдържа най-малко следното:

1. видовете карти, чрез които могат да се извършват операции с търговеца;
2. приложимите процедури и задължения на търговеца при изпълнение на операции с карти, включително процедурите за сигурност;
3. срока и начина на плащане спрямо търговеца от доставчика на платежните услуги.

При всички положения договорът трябва да съдържа уговорки, чрез които да се осигури спазването на Закона за платежните услуги и платежните системи и подзаконовите нормативни актове по неговото прилагане.

III. Схема на плащане с карти. Авторизация

Основната цел на договора за приемане на плащания с карти е да уреди правата и задълженията на търговеца и неговия доставчик на платежни услуги по повод плащанията с карти, извършвани в търговския обект на търговеца. Договорът обаче засяга само един ограничен аспект от отношенията, възникващи по повод картовото плащане между различните участници в него. На тези отношения ще бъде отделено известно внимание, с цел по-добро разбиране на договора за приемане на плащания с карти.

При плащане в брой в търговски обект клиентът заплаща на търговеца цената на закупената стока или услуга в брой.

При плащането с карта, картодържателят извършва плащането, като чрез използване на

картата на терминалното устройство и въвеждането на ПИН код нарежда на издателя на картата да заплати на търговеца сума в размер на цената на закупената стока или услуга (в зависимост от вида на картата, по този начин картодържателят ще се разпореди или с наличност по своята сметка при издателя, или с предоставен от издателя кредитен лимит). Издателят заверява сметката на доставчика на платежни услуги на търговеца със сумата, а той я изплаща на самия търговец.

Плащанията с карти на територията на страната се авторизират (одобряват) или отказват от авторизационната система на издателя или на обслужващия го оператор на картова платежна система след проверка на размера на покритието по сметката на картодържателя и/или до предварително договорения кредитен лимит, както и проверка на договорените транзакционни лимити, определени за картодържателя.

Авторизацията на плащания по операции с карти на територията на страната се извършва от издателя или от обслужващия го оператор на платежна система посредством съобщения, изпращани от доставчика на платежни услуги на търговеца, на чието терминално устройство се извършва операцията (акцептиращата институция). Операторът на платежна система, обслужващ акцептиращата институция, посредничи при предаване на съобщението до издателя или до обслужващия издателя оператор на платежна система, с който той има връзка.

Авторизацията на плащанията в режим онлайн на територията на страната с платежни карти, издадени в чужбина, се извършва посредством авторизационни съобщения, директно изпращани от акцептиращата институция до издателя, или чрез обслужващия акцептиращата институция оператор на платежна система.

IV. Задължения на доставчика на платежни услуги по сключения договор за приемане на плащания с карти

1. Доставчикът на платежни услуги на търговеца се задължава да заплаща на търговеца всички суми, дължими му от оправомощените картодържатели, в резултат на извършване на съответните транзакции с карти на терминалното устройство, инсталирано в търговския обект на търговеца. Плащането се извършва по сметка на търговеца при доставчика на платежни услуги или чрез заверяване на сметка на търговеца при друг доставчик.

Плащането следва да бъде извършено в сроковете, дефинирани в Закона за платежните услуги и платежните системи. Разпоредбите относно тези срокове са императивни и не могат да бъдат дерогирани с договорки между страните в обратния смисъл. Вальорът на заверяване на сметката на търговеца следва да е не по-късно от работния ден, в който сметката на доставчика на платежни услуги на търговеца е заверена със сумата по платежната операция. Доставчикът на платежни услуги на търговеца е длъжен да осигури на разположение на търговеца сумата по платежната операция незабавно, след като сметката на доставчика на платежни услуги на търговеца е заверена с тази сума. В случай, че сметките на картодържателя и на търговеца са открити при един и същ доставчик на платежни услуги (т.е. издателят на картата и доставчикът на търговеца са едно и също лице), вальорът на заверяване на платежната сметка на търговеца е същият работен ден, в който е извършено плащането с картата. Що се отнася до изчисляването на сроковете, важно е да се спомене, че когато нареждането за плащане не е получено в работен ден, то се смята за получено на следващия работен ден, като освен това доставчикът на платежни услуги може да определи краен срок в рамките на работния ден, след който всяко платежно

нареждане се смята за получено на следващия работен ден (чл. 60 ЗПУПС).

Освен да заплати на търговеца всички суми, дължими му от картодържателите, доставчикът има още следните задължения по договора.

2. Той следва да предостави на търговеца терминално устройство, както и да осигури техническата възможност, това устройство да бъде използвано за приемане на плащания с карти (както беше отбелязано по-горе, възможно е обаче устройството да бъде предоставено и от трето лице, а не от доставчика).

3. Доставчикът на платежни услуги на търговеца следва още да инструктира търговеца за работа с предоставеното от доставчика терминалното устройство, относно съхраняването на лични данни на картодържателите от търговеца, както и относно мерките за сигурност, които следва да бъдат предприети от търговеца.

4. Търговецът и неговият доставчик могат да договорят, доставчикът да предоставя информация на търговеца за извършените чрез терминалното устройство плащания, като тук следва да се има предвид, че императивните разпоредби от ЗПУПС, вменяващи информационни задължения на доставчиците на платежни услуги, не се прилагат в случаите, когато страна по договора е търговец, а не потребител. Доставчикът няма да има нормативно задължение да предоставя подобна информация, а само ако това бъде уговорено изрично в договора. В допълнение, ако има подобна уговорка в договора, доставчикът ще бъде свободен да договори с търговеца възнаграждение за предоставяне на подобна информация (за разлика от случаите, когато договорът за платежни услуги се сключва с потребител и тогава доставчикът следва да предостави подобна информация безплатно – чл. 31 и сл. ЗПУПС).

Доставчикът на платежни услуги на търговеца няма задължение да контролира предмета на сделките, по които се извършват плащания с карти. Всички спорове между търговеца и картодържателите по повод качеството, цените и др., свързани с предмета на сделките, се решават между търговеца и картодържателите.

V. Задължения на търговеца по сключения договор за приемане на плащания с карти

1. Търговецът следва да приема използването на карти като способ за заплащане на цената на предлагани от търговеца стоки и/или услуги, без да поставя ограничения на картодържателите. Търговецът, освен това, не може да изисква от картодържателя заплащане на такси за използването на картата (чл. 49, ал. 4 ЗПУПС). Търговецът не следва да предлага стоките или услугите си, чиято цена се заплаща чрез използването на карта, на по-високи цени от цените на същите стоки/услуги, които се заплащат в брой от останалите му клиенти, тъй като това би представлявало заобикаляне на императивното изискване на чл. 49, ал. 4 от закона.

2. Търговецът следва да осигури законосъобразността и валидността на всички сделки, които се извършват чрез използването на карта.

3. Търговецът следва да използва терминалното устройство само в съответствие с процедурите и инструкциите, дадени от доставчика. Търговецът е длъжен да полага дължимата грижа при съхранение и използване на предоставеното му устройство.

Търговецът следва да спазва изискванията за сигурност при приемане на плащания с карти, каквито следва да са уредени в договора, съгласно Наредба № 3, както и да заплати възнаграждение на доставчика на платежни услуги,

ако такова е уговорено в договора. Тези задължения ще бъдат разгледани отделно в рамките на настоящото изложение.

VI. Възнаграждение

Макар и да не произтича от нормативна разпоредба, обичайно в повечето договори за приемане на плащания с карти се уговаря възнаграждение в полза на доставчика на платежни услуги на търговеца. То може да бъде уговорено както като конкретна сума, така и като процент от сумата на приетите плащания с карти.

Невинаги цялото възнаграждение по договора, обаче, е в приход за доставчика на търговеца. Често, на база на направени предварително договорки, доставчикът на платежни услуги на търговеца трябва да заплати една част от това възнаграждение на издателя на картата, с която е прието плащането, а друга – на картовата организация, под чието лого е издадена съответната карта. Макар търговецът да дължи възнаграждение само на доставчика, таксите, дължими от доставчика към издателя и картовата организация, имат важно отражение върху отношенията, възникващи по повод картовото плащане, а често са обект и на сериозни правни възражения. На 19 декември 2007 г. Европейската комисия постанови решение, с което обяви този вид такси, събирани от MasterCard, за противоречащи на чл. 81 от Договора за Европейската общност (сега чл. 101 от Договора за функциониране на Европейския съюз)[1]. През 2008 г. Европейската комисия започна производство и срещу Visa, но страните успяха да постигнат споразумение, изразяващо се в намаляване на тези такси[2].

Като цяло, най-сериозните възражения срещу този вид такси, включени във възнаграждението, дължимо от търговеца, са следните.

1. Счита се, че тези такси са антиконкурентни, тъй като ограничават възможността на търговеца да договаря какво възнаграждение да заплати.

2. Счита се, че размерът на таксите превишава разходите по приемане на плащанията с карти.

3. В крайна сметка, възнаграждението, дължимо от търговеца, се отразява на крайната цена, заплащана от потребителите, и тези такси са в тяхна тежест, без те изобщо да знаят за тяхното съществуване. Включването им в крайната цена се отразява на всички потребители, независимо дали те плащат тази цена с карта, или не.

Към настоящия момент, Европейската комисия счита, че по отношение на тези такси намира приложение чл. 101 ДФЕС, защото няма основание те да се възползват от изключението на параграф 3 на същия член.

VII. Изисквания за сигурност. Оспорване на транзакции

Като цяло, търговецът следва да се отнася с повишено внимание към въпросите относно контрола върху картата, така че да установи със сигурност, че нейното използване се извършва от картодържателя, включително като провери самоличността на картодържателя. Чл. 32 от Наредба № 3 му дава следните права в тази връзка.

1. Да се увери, че картата е валидна към датата на плащането.

---

[1] EUROPA – Press releases, Reference: IP/07/1959, Date: 19/12/2007 (http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1959)

[2] EUROPA – Press releases, Reference: MEMO/08/170, Date: 26/03/2008 (http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/08/170&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en)

2. Да провери съответствието на подписа върху картата с подписа върху бележката от терминалното устройство или с подписа в документа за самоличност на картодържателя.

3. Да поиска документ за самоличност от картодържателя – ако лицето, използващо картата, откаже да предостави документ, който да удостовери неговата самоличност, или твърди, че картата е на друго лице, търговецът следва да откаже плащането, тъй като картата е платежен инструмент, който може да се ползва само лично от неговия оправомощен ползвател (чл. 25, ал. 3 от Наредба № 3).

4. Да се увери, че картата е истинска и не е подправена.

В случай, че картата не е валидна, не се използва от оправомощения си ползвател или има съмнение за неистинска или подправена карта, търговецът може да откаже да приеме използването на картата. Чл. 32 от Наредба № 3 дава възможност на търговеца да задържи картата, ако установи нередности при нейното използване.

Процедурите за сигурност имат значение и по отношение на оспорването на плащане, като спазването им при всички случаи ще защити търговеца и неговия доставчик на услуги, ако от картодържателите постъпят такива оспорвания.

Естествено, отношенията, свързани с оспорване, надхвърлят пределите на договора за приемане на плащания и засягат и останалите участници в картовото плащане. Ако определен картодържател оспори плащането, извършено с негова карта в търговски обект на даден търговец (например защото счита, че не е извършено от него, че с неговата карта е злоупотребено и т.н.), той ще направи това пред издателя на картата, а не пред търговеца или неговия доставчик. Доказателствената тежест относно това, дали плащането е разрешено, е върху издателя на картата (чл. 56 ЗПУПС). Картодържателят не се интересува от отношенията на издателя с търговеца и неговия доставчик на услуги, тези отношения не засягат правата му по ЗПУПС – ако издателят не успее да докаже, че плащането е разрешено от картодържателя, той следва да му възстанови стойността на неразрешеното плащане и да изпълни всички останали свои задължения, произтичащи от ЗПУПС.

VIII. Особени хипотези при приемане на плащания с карти – виртуален ПОС, транзакции, извършвани без присъствие на карта

Съществуват и две хипотези при извършването на плащания с карти, които налагат включването на допълнителни уговорки в договора за приемане на плащания с карти. Това са плащанията с карти, извършвани през виртуално терминално устройство, както и транзакциите, извършвани без присъствие на карта.

1. Виртуално устройство

Виртуално терминално устройство е логически дефинирано терминално устройство ПОС, чрез което се извършват преводи по платежни сметки или плащане на стоки и услуги чрез интернет, терминални устройства АТМ или цифрови телефони при използване на платежна карта в режим онлайн (параграф 1, т. 2 от Допълнителната разпоредба на Наредба № 3). То се използва най-често, когато търговецът желае да предостави възможност на клиентите си да заплащат с карта по интернет стоки и/или услуги при пазаруване онлайн. В тези случаи не се използва физическото терминално устройство като комбинация от хардуер и софтуер, а само виртуалното устройство и кар-

тодържателят въвежда данните на картата си, използвайки интернет сайта на търговеца. Това налага подробно уреждане в договора за приемане на плащания на начините на използване на виртуалното устройство и на процедурите за сигурност, които трябва да бъдат следвани в тези случаи.

2. Транзакции без присъствие на карта (card-not-present transactions)

Транзакциите без присъствие на карта приличат на плащанията, извършени през виртуално устройство чрез интернет, по това, че картодържателят не присъства лично в търговския обект на търговеца при извършване на плащането. Специфичното при транзакциите, наречени card-not-present, е, че те се извършват на физическото терминално устройство. За целите на плащането, картодържателят предоставя на търговеца данните на картата си (по електронна поща, факс, телефон или др.), а търговецът ги въвежда ръчно чрез използване на клавишите на терминалното устройство. Поради голямата опасност от злоупотреби при този вид плащания, необходимо е освен да предостави данните си, картодържателят да даде изричното си съгласие да бъде извършено плащане по този начин.

Тези възможности обаче следва да са предварително уговорени с доставчика на платежни услуги на търговеца, който да осигури техническа възможност те да бъдат извършени.

Още преди 20 г. по-далновидната организирана престъпност захвърли бухалката и започна да лее пластики менте...

Спомоществователят

Фондация „Америка за България" е плод на успеха на Българо-американския инвестиционен фонд (БАИФ). Той е основан от САЩ - чрез Американската агенция за международно развитие (USAID) - с цел подпомагане развитието на частния сектор в България.

Създаден от президента Джордж Буш-старши и Конгреса на САЩ по силата на Закона за подпомагане на източноевропейските демокрации през 1991 г., БАИФ започва дейността си с първоначален капитал от 55 млн. долара, които в резултат на успешни инвестиции нарастват до повече от 400 млн. долара.

През годините на съществуването си Фондът насърчава предприемачеството, основано на свободни пазарни принципи, посредством дългови и капиталови инвестиции в над 5000 малки и средни предприятия. Днес много от инвестициите на БАИФ са просперираща фирми, които осигуряват работа на хиляди хора и са пример за професионално управление, прозрачност и корпоративна социална отговорност.

Независимо от значителния напредък на България от 1989 г. досега, преходът към правово общество, гражданска ангажираност, масов икономически просперитет и истинска демокрация е все още незавършен процес.

За да отговори на тези нужди, в началото на 2008 г., с подкрепата на Президента и Конгреса на САЩ, както и на USAID, Съветът на директорите на БАИФ, съставен от доброволци, създаде Фондация „Америка за България".

Върховенството на закона е основна характеристика на демократичните общества и наред с компетентната и прозрачна публична администрация е необходимо условие за привличане на чужди инвестиции, така важни за развитието на частния сектор на икономиката.

В продължение на някои от проектите, започнати от USAID, както и от други американски правителствени институции, Фондация „Америка за България" работи с неправителствени организации в следните направления:

- Укрепване на съдебната система. Фондация „Америка за България" подкрепя инициативи, насочени към израстване на професионалния капацитет на съдии, прокурори и следователи, към повишаване на ефикасността на съдебната система, на общественото доверие към работата на съда, както и на граждански начинания, които следят за спазване на законовите норми в управлението.
- Утвърждаване на доброто управление. Фондация „Америка за България" подкрепя инициативи, утвърждаващи отчетността и прозрачността в управлението, основани на достъп до публичната информация и яснота в изразходване на публичните финанси.
- Подпомагане на независимата преса. Фондация „Америка за България" финансира начинания за подкрепа на разследващата журналистика, за обучение на журналисти или за професионално израстване на местните и регионални медии.
- Насърчаване на гражданското участие. Подходящите за финансиране инициативи насърчават граждани или граждански групи, които във взаимодействие и дискусия с властите на местно ниво поемат отговорност за своята общност.